

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΕ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

Τα Πολιτιστικά Φεστιβάλ ως Παράγοντες Αναζωογόνησης των Πόλεων: Αξιολογώντας δύο πετυχημένα παραδείγματα, το Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου και το Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: Πολιτιστική Διοίκηση

Επιβλέπων:

Δρ. Ιωαννίδης Γιάννης

Σπουδάστρια:

Νίκη Νιάνιου

ΑΘΗΝΑ - 2018

**Τα Πολιτιστικά Φεστιβάλ ως Παράγοντες Αναζωογόνησης
των Πόλεων: Αξιολογώντας δυο Πετυχημένα Παραδείγματα,
το Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου και το Φεστιβάλ Αθηνών
και Επιδαύρου**

Νίκη Νιάνιου

ΕΣΔΔΑ, Νίκη Νιάνιου©, 2018- Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος (ΚΕ' Εκπαιδευτική Σειρά).

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 11/ 12 /2018

Νίκη Νιάνιου

Υπογραφή

Στον Πέτρο μου

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή της εργασίας κ. Γιάννη Ιωαννίδη για την άμεση επικοινωνία και την καθοδήγησή του για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης το Ελληνικό Φεστιβάλ και συγκεκριμένα το γραφείο του καλλιτεχνικού διευθυντή για τα στοιχεία που μου παρείχαν.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους εισηγητές και συν-σπουδαστές/συναδέλφους της Ε.Σ.Δ.Δ.Α. για τη συνεργασία καθ' όλο το διάστημα σπουδών.

ΠΕΛΙΔΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα μελετά τα πολιτιστικά φεστιβάλ ως παράγοντα αναζωογόνησης των πόλεων μέσα από την αξιολόγηση δύο φεστιβάλ, του Διεθνούς Φεστιβάλ Εδιμβούργου και του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου. Το ζήτημα της αστικής αναζωογόνησης των πόλεων μέσω του πολιτισμού ήλθε επιτακτικά στο προσκήνιο τα τελευταία χρόνια λόγω των πολλών θετικών παραγόντων, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών που μπορούν να προκύψουν στην πόλη από τη διοργάνωση των φεστιβάλ. Τα ερευνητικά ερωτήματα που διέπουν την παρούσα εργασία αφορούν τη συμβολή των δύο φεστιβάλ στην αναζωογόνηση των πόλεων και στη διερεύνηση των αναπτυξιακών πολιτιστικών προτύπων που υιοθετούν. Για το σκοπό αυτό γίνεται επισκόπηση της βιβλιογραφίας και η χρήση ηλεκτρονικών πηγών καθώς και η δημιουργία ενός ερωτηματολογίου, το οποίο στάλθηκε στα δύο φεστιβάλ. Η συνεισφορά της εργασίας στην βιβλιογραφία αφορά την αξιολόγηση των δύο φεστιβάλ μέσα από τα τρία αναπτυξιακά πολιτιστικά πρότυπα πόλεων, δηλαδή την Επιχειρηματική, Δημιουργική και Προοδευτική πόλη. Το Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου είναι ένα ιστορικό φεστιβάλ, διεθνούς εμβέλειας με διεθνείς καλλιτεχνικές παραγωγές που συμβάλλει σημαντικά στην προώθηση της φήμης και του γοήτρου του Εδιμβούργου. Από την άλλη πλευρά το Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου είναι ένα φεστιβάλ εθνικής εμβέλειας με ελάχιστες διεθνείς συμμετοχές που κυρίως αξιοποιεί τις εγχώριες πολιτιστικές δυνάμεις.

Λέξεις κλειδιά: πολιτισμός- κουλτούρα, τοπική ανάπτυξη, πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες, αστική αναζωογόνηση, Επιχειρηματική, Δημιουργική, Προοδευτική πόλη, φεστιβάλ

ABSTRACT

The present study investigates cultural festivals as a factor for revitalizing cities, through the evaluation of two festival, the Edinburgh International Festival and the Athens and Epidaurus Festival. The issue of urban regeneration through culture has come to the forefront in recent years due to many positive economic, social and cultural factors that can arise from the festival organization in cities. The research questions underlying the present study concern the contribution of the two previous mentioned festivals to the revitalization of the cities and the exploration of the developmental cultural models they adopt. For this purpose, it is included a literature review and the festival evaluation it is fulfilled by using electronic sources as well as the creation of a questionnaire sent to the both. The contribution of this study to the literature concerns the evaluation of the two festivals through three cultural development strategies namely the Entrepreneurial, Creative and Progressive city. Edinburgh International Festival it is a historic and international festival with productions and artists at a great level of excellence that contributes significantly to the promotion of the city's image and prestige. On the other hand, Athens and Epidaurus Festival is a national festival with few international participations that mainly utilize domestic cultural sources.

Key words: culture, local development, cultural and creative industries urban regeneration, Entrepreneurial, Creative and Progressive city, festival

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Πολιτιστικές θεωρητικές διασαφηνίσεις.....	15
1.1. Πολιτισμός και κουλτούρα	15
1.2. Εκφάνσεις της Πολιτιστικής Πολιτικής.....	18
1.3. Από το Οικονομοκεντρικό στο Πολιτισμικοκεντρικό μοντέλο ανάπτυξης	20
1.4. Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Αστική Αναζωογόνηση.....	25
2.1.Μορφές αστικής αναζωογόνησης και η βιωσιμότητα της πόλης.....	25
2.2.Αναπτυξιακά πολιτιστικά πρότυπα των πόλεων: Επιχειρηματική, Δημιουργική και Προοδευτική πόλη.....	28
2.2.1.Επιχειρηματική πόλη	28
2.2.2.Δημιουργική πόλη	29
2.2.3.Προοδευτική πόλη.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΑ ΦΕΣΤΙΒΑΛ: ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗ	32
3.1. Πολιτιστικό γεγονός.....	32
3.2. Η εξέλιξη των φεστιβάλ: Συναισθήματα από ασυνήθιστες δραστηριότητες στο χώρο και στο χρόνο	33
3.3. Η πρόωμη περίοδος: Γιορτή, τελετουργία και πολιτιστικές πρακτικές	35
3.4. Η σύγχρονη περίοδος: Από τα τέλη του 20ου αιώνα μέχρι σήμερα	36
3.5. Οι κίνδυνοι και οι αρνητικές επιδράσεις.....	37
3.6. Η ελληνική εκδοχή των φεστιβάλ.....	38
3.7. Χαρακτηριστικά συστατικά και κριτήρια καταγραφής.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:ΔΙΕΘΝΕΣ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΒΙΜΒΟΥΡΓΟΥ.....	45
4.1. Το Εδιμβούργο: Η πόλη των φεστιβάλ.....	45
4.2. Η ιστορικότητα του Φεστιβάλ: Από τον ελιτισμό σε κορυφαίο φεστιβάλ παραστατικών τεχνών.....	45
4.3. Τα βασικά χαρακτηριστικά του Διεθνούς Φεστιβάλ Εδιμβούργου	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ	52
5.1. Η πόλη των Αθηνών	52
5.2. Η ιστορικότητα του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου	52
5.3. Τα βασικά χαρακτηριστικά του Ελληνικού Φεστιβάλ	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συγκριτική ανάλυση των δύο φεστιβάλ και συμπερασματικά σχόλια	59
6.1. Συγκριτική προσέγγιση των δύο φεστιβάλ.....	59
6.2. Εκτιμήσεις, συμπερασματικά σχόλια και προτάσεις	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ.....	69

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	69
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	70
Κανονιστικά κείμενα.....	76
Πρωτογενής Πηγή.....	76
Διαδικτυακοί Τόποι.....	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1.....	78
Συγκριτικός πίνακας χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των δύο φεστιβάλ	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.....	80
Ερωτήσεις για το Ελληνικό Φεστιβάλ	80

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

Α.Ε.Π.	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
Δ.Σ.	Διοικητικό Συμβούλιο
Δ.Φ.Ε.	Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου
Ε.Ο.Τ.	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Π.Δ.Β.	Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες
Φ.Α.Ε.	Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου
Φ.Α.	Φεστιβάλ Αθηνών
Φ.Ε.	Φεστιβάλ Επιδαύρου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη μελέτη των πολιτιστικών φεστιβάλ και στη συμβολή τους στην αναζωογόνηση των πόλεων. Τα τελευταία τριάντα και πλέον χρόνια υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία για την αξιοποίηση του πολιτισμού στην αστική αναζωογόνηση. Η αστική αναζωογόνηση των πόλεων ήρθε έντονα στο προσκήνιο με την αλλαγή του παραγωγικού μοντέλου από βιομηχανικό σε μεταβιομηχανικό και τη μετάβαση των πόλεων στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών. Την ίδια περίοδο αυξήθηκε η σημασία, αλλά και ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει ο πολιτισμός στην αναγέννηση των πόλεων.

Η διοργάνωση πολιτιστικών γεγονότων όπως είναι τα φεστιβάλ είναι ένας από τους τρόπους που μπορεί να συνεισφέρει στην απόκτηση φήμης και θετικής εικόνας μιας πόλης, αναβαθμίζοντας την περιοχή. Περαιτέρω δε, μπορεί να έχει σημαντική επίδραση στην τοπική οικονομία με την προσέλκυση επενδύσεων, δημιουργίας θέσεων εργασίας, αλλά και εισοδήματος κυρίως με την υποδοχή μέρους πολιτιστικού τουρισμού. Επιπροσθέτως, μπορεί να ενισχύσει τη συμμετοχή και την εμπλοκή των κατοίκων σε πολιτιστικές δραστηριότητες, το οποίο μπορεί να συνεπιφέρει την προώθηση της τοπικής κουλτούρας και την ενίσχυση της συλλογικής ταυτότητας.

Για τον σκοπό της διερεύνησης των παραπάνω ζητημάτων, η παρούσα εργασία εξειδικεύεται στην μελέτη περίπτωσης δύο φεστιβάλ, το Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου και το Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου. Θα επιχειρηθεί η ανάλυση των φεστιβάλ με βάση τις θεωρητικές προσεγγίσεις που παρουσιάζονται στη βιβλιογραφική ανασκόπηση και να προσδιοριστεί η συμβολή τους στην αστική αναζωογόνηση των πόλεων με βάση τα αναπτυξιακά πολιτιστικά πρότυπα πόλεων.

Υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με την πολιτιστική αναζωογόνηση των πόλεων, αλλά υπάρχει ένα βιβλιογραφικό κενό στην μελέτη των φεστιβάλ και στον προσδιορισμό του πολιτιστικού προτύπου πόλης που επιχειρεί να εφαρμόσει το κάθε φεστιβάλ στην πόλη του στα πλαίσια της αναζωογόνησης. Έτσι, η παρούσα μελέτη στοχεύει με βάση την ανάλυση των δύο φεστιβάλ να προσδιορίσει ποιο ή ποια αναπτυξιακά πολιτιστικά πρότυπα χρησιμοποιεί το κάθε φεστιβάλ.

- **Μεθοδολογία:** Η εκπόνηση της παρούσας εργασίας βασίστηκε σε βιβλιογραφικές πηγές για το πρώτο μέρος της βιβλιογραφικής επισκόπησης των

θεωρητικών ζητημάτων. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας πραγματοποιείται η ανάλυση των δύο μελετών περίπτωσης, του Διεθνούς Φεστιβάλ Εδιμβούργου και Αθηνών με βάση τις ηλεκτρονικές πηγές και πληροφορίες που αντλήθηκαν από τις ιστοσελίδες των δύο φεστιβάλ. Ειδικότερα, γίνεται η ανάλυση των δεδομένων από τις ετήσιες εκθέσεις του Διεθνούς Φεστιβάλ Εδιμβούργου και το πρόγραμμα και αντιστοίχως πραγματοποιείται ανάλυση των δεδομένων των οικονομικών καταστάσεων και του προγράμματος του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου. Επιπλέον, για την καλύτερη διερεύνηση του αναπτυξιακού πολιτιστικού προτύπου πόλης που εμπίπτει το κάθε φεστιβάλ στα πλαίσια της αστικής αναζωογόνησης δημιουργήθηκε και στάλθηκε ένα ερωτηματολόγιο για το κάθε ένα φεστιβάλ. Το ερωτηματολόγιο για το Ελληνικό Φεστιβάλ περιείχε 8 ερωτήσεις κλειστού τύπου για το καλλιτεχνικό στίγμα, το κοινό, τις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις από τη διοργάνωση του φεστιβάλ στην πόλη και την αξιολόγηση στόχων και από τα τρία μοντέλα των αναπτυξιακών πολιτιστικών προτύπων. Οι ίδιες ερωτήσεις στάλθηκαν και στο Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου. Τελικά, λόγω του περιορισμένου χρόνου δεν κατέστη δυνατόν να απαντηθεί το ερωτηματολόγιο από το Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου και απαντήθηκε μόνο από το Ελληνικό Φεστιβάλ. Οι ερωτήσεις που τέθηκαν αποτέλεσαν ταυτόχρονα και παράγοντες αξιοποίησης στην έρευνα και αναφέρονται στο παράρτημα 2.

- **Ερευνητικά ερωτήματα:** Με βάση τα παραπάνω η παρούσα εργασία διατρέχεται από τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:
  - Ποια είναι η συμβολή του Διεθνούς Φεστιβάλ Εδιμβούργου και του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου στην αναζωογόνηση των πόλεων;
  - Ποιο ή ποια αναπτυξιακά πολιτιστικά πρότυπα αναζωογόνησης πόλεων υιοθετεί το κάθε φεστιβάλ;
- **Δομή και διάρθρωση:** Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος του θεωρητικού πλαισίου, περιλαμβάνει τρία κεφάλαια όπου στο πρώτο αναλύονται οι έννοιες του πολιτισμού και της κουλτούρας, της πολιτιστικής πολιτικής και ανάπτυξης και των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών. Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει το θεωρητικό υπόβαθρο της αστικής αναζωογόνησης και την ανάλυση των αναπτυξιακών πολιτιστικών προτύπων πόλεων (δηλ. της επιχειρηματικής, δημιουργικής και προοδευτικής πόλης). Το

τρίτο κεφάλαιο αναλύει τις εννοιολογήσεις, την ιστορικότητα και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των φεστιβάλ.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει το ερευνητικό κομμάτι με την ανάλυση των μελετών περίπτωσης των δύο φεστιβάλ. Ειδικότερα, το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στην ιστορικότητα του Διεθνούς Φεστιβάλ Εδιμβούργου και στην ανάλυση των χαρακτηριστικών του φεστιβάλ βάσει των χαρακτηριστικών που αναλύθηκαν στο τρίτο κεφάλαιο του θεωρητικού πλαισίου. Το πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνει στοιχεία της ιστορικότητας του φεστιβάλ καθώς και την ανάλυση των χαρακτηριστικών του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου βάσει των προαναφερθέντων χαρακτηριστικών του θεωρητικού πλαισίου. Στο έκτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η σύγκριση των φεστιβάλ βάσει SWOT analysis και ακολουθούν οι διαπιστώσεις, τα συμπεράσματα και οι προτάσεις.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Πολιτιστικές θεωρητικές διασαφηνίσεις

1.1. Πολιτισμός και κουλτούρα

Ο πολιτισμός είναι μία πολύπλοκη έννοια και παρουσιάζει ένα θεμελιακό πρόβλημα ορισμού καθώς έχει εννοηθεί με μία ποικιλία τρόπων. Με αυτή την έννοια αποδίδεται ο ιδεατός και ο υλικός, ο υψηλός και χαμηλός, ο περιφερειακός, τοπικός και παγκόσμιος πολιτισμός. Η έννοια του πολιτισμού δεν είναι διαχρονικά ή σε παγκόσμιο επίπεδο η ίδια, αλλά αντανακλά τις αναπαραστάσεις ενός συγκεκριμένου πολιτιστικού συστήματος, το οποίο είναι διαφορετικό από άλλα (π.χ. ευρωπαϊκός πολιτισμός διαφορετικός από τον αφρικάνικο). Ως εκ τούτου, πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι, το φαινόμενο εξαρτάται από τον χρόνο και τον χώρο στον οποίο εμφανίζεται και έτσι είναι μεταβλητό και απρόβλεπτο (Robertson, 2000, σ. 37-40).

Η έννοια του πολιτισμού προερχόμενη από τη λατινική λέξη για τον πολίτη (civis) που σημαίνει καλλιέργεια ή εκπαίδευση και απαντάται στα αγγλικά και τα γαλλικά ήδη από τον 16ο αιώνα (civilize και civiliser αντίστοιχα). Ωστόσο, οι λέξεις αυτές χρησιμοποιούνταν για να περιγράψουν τους κοινωνικούς τρόπους της αριστοκρατίας. Μετέπειτα, όμως με το πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού εκφράστηκε μία συνολική ρήξη με το πολιτιστικό και κοινωνικό καθεστώς της εποχής και η έννοια του πολιτισμού προτάθηκε ως ένα «όραμα ανθρώπινης ανάπτυξης» (Nisbet, 1995, σ. 155). Έτσι, από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και κατά τον 19^ο στη Δυτική Ευρώπη, ο πολιτισμός συνδέθηκε με την αυξανόμενη ανάπτυξη και διάδοση της γνώσης και της επιστήμης. Ο πολιτισμός κατά την εποχή της νεωτερικότητας θα εκφράσει αφενός τα επιτεύγματα και αφετέρου τα κοινά γνωρίσματα μιας κοινότητας (Cuche, 2001, σ. 20-22).

Από την κοινωνιολογική πλευρά, ο πολιτισμός νοείται ως «το σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών και επιτευγμάτων που κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά στο πέρασμα των χρόνων διαμορφώνοντας μια κοινή μνήμη-εικόνα για ένα σύνολο ατόμων και δημιουργώντας κατ' επέκταση το αίσθημα μιας κοινής αφετηρίας, κοινών αναφορών και βιωμάτων, παραπέμποντας σε μια πορεία σταθερής προόδου, κοινωνικής και οικονομικής» (Μπιτσάνη 2004, σ. 29).

Ο πολιτισμός είναι ένα σημαντικό βίωμα με πολλές συνιστώσες που καλύπτει τις συλλογικές ανθρώπινες συμπεριφορές και λειτουργεί σαν μέρος της συλλογικής

μνήμης των κοινωνικών ομάδων. Χαρακτηρίζεται από πολυσημία καθώς συνδέεται με τις έννοιες της παιδείας, της επιμόρφωσης, της επικοινωνίας, της ψυχαγωγίας και γενικότερα της πνευματικής και ψυχικής αναβάθμισης, της κοινωνικής συμμετοχής και της τεχνολογικής ανάπτυξης (Badie 1995, σ. 109).

Δυσκολία ορισμού και οριοθέτησης παρουσιάζει και η λέξη κουλτούρα καθώς έχει χρησιμοποιηθεί και έως ένα βαθμό ταυτίζεται με την έννοια του πολιτισμού. Η λατινική λέξη *cultura* συναντάται για πρώτη φορά σε έργο του Κικέρωνα τον 1ο π.Χ. αιώνα με τη μεταφορική σημασία της «καλλιέργειας της ψυχής» (Αθανασόπουλος, 1990, σ. 30-31). Όμως, μόλις τον 18ο αιώνα επιβάλλεται με την μεταφορική της έννοια ως καλλιέργεια των τεχνών, γραμμάτων και επιστημών.

Η ιστορική διαμόρφωση της διάκρισης μεταξύ των εννοιών «πολιτισμός» και «κουλτούρα» ανάγεται στη Γαλλία και τη Γερμανία από τον 18^ο έως τον 20^ο αιώνα. Στη Γερμανία του 19^{ου} αιώνα, η κουλτούρα εξελίσσεται υπό την επίδραση του εθνικισμού και εμφανίζεται ως το σύνολο των ηθικών, καλλιτεχνικών και διανοητικών κατακτήσεων που συνιστούν την κληρονομιά του έθνους. Ως τέτοια, θεμελιώνει την ενότητα του έθνους και διαχωρίζεται από την έννοια του πολιτισμού, η οποία συνδέεται με την βιομηχανική και υλική πρόοδο. Αντιθέτως, στη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα, η έννοια της κουλτούρας εμπλουτίζεται με μια συλλογική διάσταση και υποδηλώνει το σύνολο των γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν μια κοινότητα, συχνά ωστόσο με ένα ευρύ και όχι απολύτως σαφές νόημα (Cuche 2001, σ. 26-29).

Έτσι, αναφορικά με το δίπολο πολιτισμός-κουλτούρα, για κάποιους μελετητές το βασικό στοιχείο διαφοροποίησης είναι ότι, ο μεν πολιτισμός αναφέρεται στα τεχνικά και τεχνολογικά επιτεύγματα του ανθρώπου (τεχνικός πολιτισμός), η δε κουλτούρα στον εσωτερικό πνευματικό του κόσμο, καθώς και στο σύνολο της πνευματικής παράδοσης και δημιουργίας ενός λαού (πνευματικός πολιτισμός) (Badie 1995, σ. 31). Επίσης με τον όρο πολιτισμό μπορούν να εννοηθούν οι επιμέρους κουλτούρες. Έτσι ο πολιτισμός διατηρεί μία υπερεθνική έννοια, ενώ η κουλτούρα χρησιμοποιείται κυρίως σε ενδο-κοινωνικό επίπεδο και μπορεί να αναφέρεται σε μία ομάδα ή μια κατηγορία (Lévi-Strauss, 1977).

Στην Ελλάδα ο όρος πολιτισμός εισήχθη το 1829, από τον Αδαμάντιο Κοραή, ο οποίος θέλησε να αποδώσει στην ελληνική γλώσσα τον όρο «civilisation». Στην ελληνική γλώσσα δεν υπάρχει ακριβής απόδοση των δύο εννοιών και συνεπώς οι όροι

«civilisation» και «culture» συχνά αποδίδονται ως «πολιτισμός» ή «παιδεία», με τους δύο όρους να χρησιμοποιούνται συχνά ως ταυτόσημοι. Επίσης, με τον όρο «civilisation» συχνά αποδίδεται το πολιτιστικό σύστημα (Γκιζέλης 1980, σ. 6), ενώ με τον όρο «culture» ο πνευματικός πολιτισμός (Εμμανουήλ 1988, σ. 309).

Κατά τον 20^ο αιώνα, ο πολιτισμός απέκτησε ιδιαίτερη σημασία σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Από τις δεκαετίες του 1970 και 1980 ο πολιτισμός άρχισε αντιμετωπίζεται ως ένα προϊόν, το οποίο αποφέρει πλεονεκτήματα τόσο υλικά όσο και άυλα. Επιπλέον, προσδόθηκε μία αυξημένη σημασία στον ρόλο του πολιτισμού στην κοινωνική ζωή καθώς ο 20^{ος} και 21^{ος} αιώνας είναι μία περίοδος με διεθνή μετανάστευση. (Cundy, 2016, σ. 13). Ο 20^{ος} αιώνας έφερε την αποβιομηχάνιση των ανεπτυγμένων χωρών και κοινωνιών και την αλλαγή στη μεταβιομηχανική οικονομία των υπηρεσιών συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με τον πολιτισμό και την ψυχαγωγία. Ο πολιτισμός έγινε ένα πολύτιμο οικονομικό εργαλείο για την κοινωνικοοικονομική τόνωση των περιφερειών και όσων πόλεων βρίσκονταν σε κρίση (Gay και Pryke, 2002).

Σύμφωνα με την UNESCO (2015, σ. 3) ο πολιτισμός συμβάλλει σημαντικά ως τέταρτος πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης στην οικονομική ανάπτυξη με την πολιτιστική κληρονομιά, τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες, τον πολιτιστικό τουρισμό και τις πολιτιστικές υποδομές να αποτελούν πηγές δημιουργίας θέσεων εργασίας και εισοδήματος σε τοπικό επίπεδο. Επιπροσθέτως, συμβάλλει στην κοινωνική ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς με σεβασμό στην πολιτιστική πολυμορφία και στην περιβαλλοντική προστασία και βιωσιμότητα.

Ως εκ τούτου, ο πολιτισμός περιλήφθηκε στις στρατηγικές μάρκετινγκ των χωρών, σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και χρησιμοποιήθηκε για την οικονομική ανάπτυξη, την προώθηση και τη δημιουργία μίας θετικής εικόνας των πόλεων. Εμφανίστηκαν πολυάριθμα προϊόντα με βάση τον πολιτισμό, τα οποία διαδραματίζουν έναν αυξανόμενο ρόλο στην τοπική, εθνική και παγκόσμια οικονομία. Αυτή η αυξανόμενη οικονομική σημασία του πολιτισμού άρχισε να αναφέρεται ως «πολιτιστική οικονομία», η οποία διαδραμάτισε ιδιαίτερο ρόλο στις αστικές περιοχές (Gay και Pryke, 2002, σ. 6).

1.2.Εκφάνσεις της Πολιτιστικής Πολιτικής

Η ανάγκη χάραξης και εφαρμογής της πολιτιστικής πολιτικής ήρθε στο προσκήνιο τον 20^ο αιώνα και κυρίως τις δεκαετίες 1970 και 1980, όταν η οικονομική διάσταση του πολιτισμού όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ήταν πλέον έκδηλη. Το κράτος καλείται να παρέμβει υποστηρικτικά και ρυθμιστικά σε αυτό το πεδίο πολιτικής, μεριμνώντας για την προστασία και διάσωση των πολιτιστικών αγαθών του.

Ένας πρώτος ορισμός της πολιτιστικής πολιτικής προέρχεται από την UNESCO (1969, σ. 8) που την νοηματοδοτεί «ως ένα σύνολο κοινωνικών πρακτικών, συνειδητών και διακριβωμένων, παρεμβάσεων ή μη παρεμβάσεων, με στόχο την ικανοποίηση κάποιων πολιτιστικών αναγκών με την υπέρτατη δυνατή χρήση όλων των υλικών και ανθρώπινων πόρων, που μια δεδομένη κοινωνία διαθέτει σε μια ορισμένη χρονική στιγμή». Σύμφωνα με έναν άλλο ορισμό, η πολιτιστική πολιτική αποτελεί «ένα σύστημα σκοπών μέσων και φορέων, που συνδυάζονται σε ένα πρόγραμμα για να επιτύχουν τη γνώση, ενίσχυση και διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινότητας για μια δεδομένη χρονική στιγμή» (Κόνσολα, 2006, σ. 27).

Ενώ αρχικά ο πολιτισμός αντιμετωπιζόταν ως μία πηγή οικονομικής ανάπτυξης και αστικής αναζωογόνησης (Stevenson 2004, σ. 7), οι πιο σύγχρονες αντιλήψεις υποστηρίζουν ότι, στην πολιτιστική πολιτική μπορούν να ενταχθούν και ανθρωπιστικοί στόχοι όπως είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής, η συγκρότηση ταυτότητας και η κοινωνική συνοχή παράλληλα με τους τεχνοκρατικούς στόχους, όπως είναι η ανάπτυξη των υποδομών, οι βιομηχανικές στρατηγικές και η οικονομική ανάπτυξη από τον τουρισμό (Mercer, 1991, σ. 3).

Οι κύριοι στόχοι της πολιτιστικής πολιτικής είναι κοινοί, τόσο στις χώρες της Ευρώπης, όσο και στις περισσότερες χώρες του κόσμου. Οι στόχοι αυτοί έγκεινται στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, στην ενίσχυση της σύγχρονης καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας και στη διεύρυνση της πρόσβασης και συμμετοχής των πολιτών στην πολιτιστική ζωή (Κόνσολα, 2006, σ. 37).

Με την Σύμβαση της UNESCO του 2005¹ αναδιαμορφώθηκε η πολιτιστική πολιτική σε παγκόσμιο επίπεδο. Έτσι, το πλαίσιο που τίθεται περιλαμβάνει τέσσερις στόχους. Πρώτον, την υποστήριξη βιώσιμων συστημάτων διακυβέρνησης για τον

---

¹UNESCO, (2005) “Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions”.

πολιτισμό, στον οποίο περιλαμβάνονται πολιτικές και μέτρα για την ανάπτυξη συνεργατικής διακυβέρνησης και χάραξη πολιτικής από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, η ανάπτυξη του ψηφιακού περιβάλλοντος και η σημασία της κοινωνίας των πολιτών στην εφαρμογή των πολιτιστικών πολιτικών. Δεύτερον, η επίτευξη μιας ισορροπημένης ροής πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών και η κινητικότητα των καλλιτεχνών και των πολιτιστικών επαγγελματιών σε παγκόσμιο επίπεδο. Τρίτον, η ενσωμάτωση της πολιτιστικής διάστασης στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης και τέταρτον, η προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών με ιδιαίτερη μνεία στην καλλιτεχνική ελευθερία (UNESCO, 2018, σ. 13-16).

Το Συμβούλιο της Ευρώπης εγκαινίασε την πρώτη πολιτιστική πολιτική συνεργασίας στην Ευρώπη με την Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση². Ωστόσο η ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη-μέλη ξεκίνησε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992).³ Το 2007 η Ε.Ε. είχε δημιουργήσει την Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό ως ένα στρατηγικό πλαίσιο ανάπτυξης της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και του διαπολιτισμικού διαλόγου.⁴ Από το 2018 έχει υιοθετηθεί η Νέα Ατζέντα για τον Πολιτισμό,⁵ η οποία συνεχίζει την προώθηση της συνεργασίας των κρατών-μελών στους προαναφερθέντες τομείς δράσης με την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και ευημερίας και την υποστήριξη της δημιουργικότητας βασισμένης στον πολιτισμό στην εκπαίδευση, την καινοτομία και την ανάπτυξη. Επιπλέον, στο πλαίσιο της πολιτιστικής πολιτικής της Ε.Ε. περιλαμβάνονται και διάφορες πρωτοβουλίες για την εορτασμό της κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς και ποικιλομορφίας

² Διεθνής Σύμβαση του 1954 με την οποία τα κράτη-μέλη συμφωνούν να ενισχύσουν, να εμβαθύνουν και να αναπτύξουν περαιτέρω την ευρωπαϊκή κληρονομιά, θέτοντας κοινούς στόχους ώστε να φτάσουν σε μία ενοποιημένη πολιτιστική ευρωπαϊκή κοινωνία με κοινές αξίες και δικαιώματα αλλά και πολυμορφία. Διαθέσιμο στο <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/018> [Πρόσβαση 10 Δεκεμβρίου 2018].

³ Τα κράτη-μέλη συνεχίζουν να έχουν την αποκλειστική αρμοδιότητα στον τομέα του πολιτισμού, όμως μέσω της ανοικτής μεθόδου συντονισμού ανταλλάσσουν καλές πρακτικές στον τρόπο σχεδιασμού των πολιτικών και συνεργάζονται στην αντιμετώπιση των κοινών προκλήσεων.

⁴ Επιπλέον, την προώθηση του πολιτισμού ως καταλύτη της δημιουργικότητας, της οικονομικής ανάπτυξης και προώθησης του πολιτισμού ως ένα κεντρικό στοιχείο των διεθνών σχέσεων. Η Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό είχε και επιμέρους στόχους όπως είναι η κινητικότητα των καλλιτεχνών και η προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Για περισσότερες πληροφορίες, διαθέσιμο στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007G1129%2801%29> [Πρόσβαση 10 Δεκεμβρίου 2018].

⁵ Στους επιμέρους στόχους περιλαμβάνονται και η ενσωμάτωση των μεταναστών, η ισότητα των φύλων, ο πολιτισμός στις πόλεις και τις περιφέρειες, και άλλοι. Για περισσότερες πληροφορίες διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/culture/sites/culture/files/staff_working_document_-_a_new_european_agenda_for_culture_2018.pdf [Πρόσβαση 10 Δεκεμβρίου 2018].

όπως είναι ένα πιλοτικό πρόγραμμα για μία Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για τα πολιτιστικά φεστιβάλ.⁶

1.3. Από το Οικονομοκεντρικό στο Πολιτισμικοκεντρικό μοντέλο ανάπτυξης

Η έννοια της ανάπτυξης χαρακτήρισε κυρίως τις μεταπολεμικές δεκαετίες του 1950 και 1960 και συνδέθηκε με την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο. Η οικονομική ανάπτυξη αποτελούσε τον κυριότερο παράγοντα για την κοινωνική ευημερία των λαών. Η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης ορίζεται ως η μεγέθυνση του παραγόμενου προϊόντος μιας δεδομένης κοινωνίας και μέσω αυτού η αύξηση του πλούτου και του υλικού επιπέδου ζωής (Μπιτσάνη 2004, σ. 117).

Ουσιαστικά η ανάπτυξη εκλαμβάνεται ως η επίτευξη μεταβολών ποσοτικού ή και ποιοτικού χαρακτήρα σε θετική κατεύθυνση καθώς βελτιώνουν την υλική ευημερία και καλυτερεύουν την οικονομική θέση ασθενέστερων κοινωνικά ομάδων (Μητούλα, 2006, σ. 26). Οι υποστηρικτές του βιομηχανικού εκσυγχρονισμού θεώρησαν ότι, μέσω των θεσμών, των εκπαιδευτικών και επικοινωνιακών πολιτικών μπορεί να χρησιμοποιηθεί ο πολιτισμός ως ένας από τους συντελεστές της οικονομικής ανάπτυξης και να τεθεί στην εξυπηρέτηση των στόχων της καινοτομίας και της εκβιομηχάνισης (Bassett, 1993).

Ως εκ τούτου διαμορφώθηκε το οικονομοκεντρικό μοντέλο ανάπτυξης, όπου η οικονομική ανάπτυξη εστιάζεται μόνο σε ποσοτικά οικονομικά κριτήρια και αποτυπώνεται με δείκτες μεγέθυνσης. Ο πολιτισμός αντιμετωπίστηκε ως ένα εμπορευματοποιημένο προϊόν που χρησιμεύει στη προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων και τουριστικών ρευμάτων (Mommias, 2004, σ. 512-526). Οι στρατηγικές που βασίστηκαν στην οικονομική ανάπτυξη είχαν ικανοποιητικά αποτελέσματα αλλά με πολλές αρνητικές συνέπειες. Κάποιες από αυτές σχετίζονται με την κατασπατάληση των πλουτοπαραγωγικών πόρων και την επιβάρυνση του περιβάλλοντος. Επίσης, η μαζική και ραγδαία εκβιομηχάνιση οδήγησε στην υιοθέτηση ενός ομοιόμορφου πολιτιστικού προτύπου και την παραμέληση της ιδιαίτερης πολιτιστικής ταυτότητας των λαών (Κόνσολα, 2006, σ. 21-22).

---

⁶ Η πρωτοβουλία ξεκίνησε από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φεστιβάλ (EFA) και στοχεύει να προωθήσει την Ευρώπη ως ένα ζωτικό τόπο πολιτιστικής πολυμορφίας, δημοκρατίας και ελευθερίας. Για περισσότερες πληροφορίες διαθέσιμες στο https://ec.europa.eu/culture/initiatives/pilot-project-festivals_en [Πρόσβαση 10 Δεκεμβρίου 2018].

Το οικονομοκεντρικό μοντέλο ανάπτυξης δημιούργησε ένα μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής που χαρακτηρίζεται ως εξωγενές, το οποίο προσανατολιζόταν στην καταναλωτική αντίληψη του πολιτισμού, στη διοργάνωση εφήμερων πολιτιστικών γεγονότων και εισαγόμενων προτύπων, συσσωρεύοντας εκδηλώσεις χωρίς συνεκτικό ιστό και εσωτερική συνοχή. Το μοντέλο της εξωγενούς πολιτιστικής πολιτικής βασίστηκε στο ποσοτικό κριτήριο με πολιτιστικές εκδηλώσεις οι οποίες αδυνατούν να προσδώσουν φυσιογνωμία και χαρακτήρα ταυτότητας σε μία περιοχή ή χώρα. (Ιωαννίδης, 2013).

Από τη δεκαετία του 1980 περίπου, άρχισε να αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα του οικονομοκεντρικού μοντέλου, καθώς η υποβάθμιση πολιτισμικής διάστασης της ανάπτυξης δημιούργησε προβλήματα. Σταδιακά, άρχισε ο πολιτισμός να συνδυάζεται με την παραγωγική διαδικασία, αλλά στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης ώστε να μην απειλούνται οι πολιτιστικοί πόροι των επόμενων γενεών. Ο πολιτισμός άρχισε να αξιοποιείται για τον μετασχηματισμό των τοπικών κοινωνιών και την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Έτσι, οι αναπτυξιακές πολιτικές με όχημα τον πολιτισμό (culture-led development) μπορούν να θεωρηθούν ένα είδος πολιτιστικής περιφερειακής ανάπτυξης. Η τελευταία εστιάζει στην ανάπτυξη των περιφερειών με επενδύσεις σε αναγκαίους τομείς και ανακατανομή των πόρων εντός της περιφέρειας. Το νέο παράδειγμα περιφερειακής ανάπτυξης εστιάστηκε σε μικρής κλίμακας, τοπικών και αστικών πρωτοβουλιών με την κινητοποίηση ενδογενών πόρων. Οι περιφέρειες και οι δήμοι προσπαθούσαν να ενισχύσουν το οικονομικό, ανθρώπινο και πολιτιστικό κεφάλαιό τους, δημιουργώντας περιφερειακές εταιρικές σχέσεις, χώρους συνάντησης για επιχειρήσεις, πανεπιστήμια και πολιτιστικούς φορείς και οργανισμούς (Horrigmo, 2012, σ. 554-555).

Το διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης ονομάστηκε πολιτισμοκεντρικό και αφορά μία αυτοτροφοδοτούμενη ανάπτυξη με τον πολιτισμό να αποτελεί τον τέταρτο πυλώνα μαζί με τον κοινωνικό, οικονομικό και περιβαλλοντικό (Hawkes, 2001 σ. 11). Στο πλαίσιο αυτό η ανάπτυξη προσλαμβάνει έναν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα καθώς σχετίζεται με την καθημερινότητα του ατόμου. (Argvanitaki, 2007, σ. 3). Το μοντέλο αυτό προσανατολίζεται σε επενδύσεις που σχετίζονται με πολιτιστικές υποδομές, τις εγκαταστάσεις και τον εξοπλισμό με ιδιαίτερη βαρύτητα στην ενεργοποίηση των

τοπικών καλλιτεχνικών δυνάμεων και στην αυτόχθονη πολιτιστική παραγωγή. (Κόνσολα Ιωαννίδης, 2005, σ. 240-242). Είναι μία διαδικασία που πηγάζει «από μέσα» ή «από κάτω», από την κοινωνία και αποσκοπεί στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων, στην αξιοποίηση των φυσικών πόρων, της πολιτιστικής κληρονομιάς παράλληλα με τη βελτίωση της τοπικής επιχειρηματικότητας (Μπιτσάνη, 2004, σ. 118).

Το ενδογενές μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής θέτει τις προτεραιότητες και τους στόχους βάσει των αναγκών των κατοίκων, προωθώντας την αυτόχθονη παραγωγή και διαμοιράζοντας τα πολιτιστικά αγαθά και τις υπηρεσίες προς όφελος της ίδιας της κοινωνίας. Το μοντέλο αυτό μπορεί να ενδυναμώσει την ιδιότητα του πολίτη και το αίσθημα του «ανήκειν» καθώς και να συμβάλλει στην ανάδειξη ενός συμμετοχικού πολιτισμού.

1.4. Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα ετών σημειώνεται αλματώδης άνοδος της πολιτιστικής βιομηχανίας και της δημιουργικότητας κυρίως λόγω της σπουδαιότητας που κατέχουν στον σχεδιασμό αναπτυξιακών στρατηγικών. Ο συνδυασμός της καινοτομίας με μία ευρύτερη θεώρηση του όρου πολιτισμού υποδηλώνει ότι τα πολιτιστικά προϊόντα, αγαθά ή οι πολιτιστικές δραστηριότητες θα έχουν μία προστιθέμενη αξία, μπορούν να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας και να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα μίας περιοχής. Τα φεστιβάλ ως παραστατικές τέχνες αποτελούν μέρος αυτού του νέου κλάδου.

Ο όρος Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες (Π.Δ.Β.) αναφέρεται σε βιομηχανίες που συνδυάζουν τη δημιουργία, παραγωγή και εμπορευματοποίηση ενός δημιουργικού περιεχομένου, το οποίο είναι στη φύση του άυλο και πολιτιστικό⁷ (Αυδίκος, 2014, σ.17). Ένας άλλος ορισμός για τις Π.Δ.Β. περιλαμβάνει όλες τις επιχειρήσεις παραγωγής εμπορεύσιμων αγαθών υψηλού αισθητικού ή συμβολικού χαρακτήρα που η χρήση τους αποσκοπεί στον ερεθισμό των βιωματικών αντιδράσεων του καταναλωτή. Προστατεύονται συνήθως από πνευματικά δικαιώματα και μπορούν

---

⁷ Συνήθως περιλαμβάνει τις βιομηχανίες εκδόσεων και εκτυπώσεων, την αρχιτεκτονική και το σχέδιο, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο, την παραγωγή μουσικής και κινηματογραφικών ταινιών, τις παραστατικές και εικαστικές τέχνες, την παραγωγή διαφημίσεων, τα μουσεία και τις βιβλιοθήκες, τη φωτογραφία και την παραγωγή λογισμικού. Έτσι, μπορεί να περιλαμβάνει αμιγώς πολιτιστικά αγαθά, αλλά και αγαθά τα οποία είναι προϊόντα μιας ευρύτερης δημιουργικής διαδικασίας.

να λάβουν τη μορφή ενός αγαθού ή υπηρεσίας που έχει συμβολική αξία (Moore, 2014 σ. 741).

Σύμφωνα με την έρευνα της Ernst Young (2014) τα έσοδα από τις Π.Δ.Β. στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 κρατών- μελών είναι στα 535,9 δις. ευρώ, συμβάλλοντας κατά 4,2 % στο ευρωπαϊκό Α.Ε.Π. . Ο τομέας αυτός είναι ο τρίτος κατά σειρά μεγαλύτερος εργοδότης⁸ με περισσότερους από 7 εκατομμύρια ευρωπαίους, το οποίο αντιπροσωπεύει το 3,3% του ενεργού πληθυσμού. Οι παραστατικές τέχνες που περιλαμβάνουν τις συναυλίες και φεστιβάλ απασχολούν 1,234,500 εκ. ανθρώπους και είναι η τέταρτη κατά σειρά αγορά με τζίρο 31,9 δις. ευρώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 κρατών- μελών.

Ωστόσο, η παρακολούθηση ζωντανών συναυλιών και φεστιβάλ παρουσίασε μία μείωση μεταξύ του 2007 που βρισκόταν στο 32% στο 28% στο 2013. Η πιο πιθανή εξήγηση για την πτώση είναι η πίεση που ασκήθηκε στον προϋπολογισμό των νοικοκυριών που προκύπτει από μία παρατεταμένη περίοδο αργής οικονομικής ανάπτυξης και λιτότητας. Η παρακολούθηση ζωντανών παραστάσεων μπορεί για κάποιους να είναι ακριβή και να θεωρείται πολυτέλεια. Παράλληλα υπάρχει έντονος ανταγωνισμός στην προσέλκυση επισκεπτών στα φεστιβάλ, το οποίο θα πιέσει προς τα κάτω τις τιμές εισόδου καθώς επίσης μπορεί να οδηγήσει και σε καινοτομίες αναφορικά με τη χρηματοδότηση (Ernst Young, 2014 σ. 50).

Η Ελλάδα σύμφωνα με την Μελέτη για τη Χαρτογράφηση της Πολιτιστικής και Δημιουργικής Βιομηχανίας για το 2015 (Ι.Π.Α. 2017, σ.104) είχε στην επικράτειά της 601 φεστιβάλ, τα οποία αντιστοιχούν σε 5,6 ανά 100.000 χιλιάδες κατοίκους. Τα μεγαλύτερα σε συχνότητα ήταν τα μουσικά φεστιβάλ (25%), ύστερα τα πολυθεματικά (21%) και ακολουθούν τα κινηματογραφικά φεστιβάλ (13%), και τα χορευτικά με τα θεατρικά φεστιβάλ με ποσοστό 7% αντιστοίχως. Σύμφωνα με αυτή τη μελέτη ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού σε ποσοστό 49,8 % πραγματοποίησε καμία επίσκεψη σε θέατρα και συναυλίες για το έτος 2011 (2017, σ.83), γεγονός που μπορεί να οφείλεται στις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες στις οποίες διαβιούν οι ελληνικές οικογένειες.

Οι Π.Δ.Β. σχετίζονται επίσης με την αστική αναζωογόνηση, όπου η μεταβιομηχανική ανάπτυξη άφησε πολλές αστικές περιοχές με πολυάριθμες εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις και μολυσμένους χώρους, οι οποίοι

---

⁸ Μετά τον κατασκευαστικό κλάδο και τον κλάδο υπηρεσιών εστίασης.

δεν είναι ελκυστικοί για διαβίωση. Η ιδέα είναι να χρησιμοποιηθούν δημιουργικές προσεγγίσεις που αφορούν την αρχιτεκτονική και την τέχνη με λύσεις που έχουν ως επίκεντρο την κοινότητα (Moore 2014, σ. 743). Αλλά και με την ιδέα των «δημιουργικών πόλεων», όπου η ανάπτυξη της κουλτούρας της δημιουργικότητας και της καινοτομίας στο πλαίσιο των πόλεων θα οδηγήσει να ενταχθεί αυτή η κουλτούρα και στο πλαίσιο των γραφειοκρατικών διαδικασιών και δομών που διοικούν τις πόλεις (Charles 2000).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Αστική Αναζωογόνηση

2.1.Μορφές αστικής αναζωογόνησης και η βιωσιμότητα της πόλης

Η σημερινή πόλη διαμορφώνεται περισσότερο από ποτέ από τον τρόπο ζωής των κατοίκων, από την τεχνολογία των επικοινωνιών και των μεταφορών και από οικονομικούς παράγοντες. Κάθε πόλη διέρχεται από φυσικές αλλαγές που μπορούν να την κάνουν να λειτουργήσει καλύτερα, να είναι πιο φιλική προς τον άνθρωπο και λιγότερο επιβλαβής στο τοπικό και κατ' επέκταση παγκόσμιο περιβάλλον

Η πόλη θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μία ολότητα που διέρχεται μία μακρά και αναπτυξιακή διαδικασία κατά την οποία, η μορφή και η δομή της αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου. Ο αστικός σχεδιασμός είναι απαραίτητος για τη σωστή ανάπτυξη της πόλης. Υπάρχουν διάφορες περιπτώσεις πόλεων, που δεν σχεδιαστήκαν ως μία οντότητα, στο σύνολό τους και οι πόλεις που τελικά προέκυψαν ήταν το αποτέλεσμα των οικονομικών δυνάμεων. Οι πρακτικές αυτές εφαρμόστηκαν κυρίως τις δεκαετίες του 1950 και 1960 και είχαν ως αποτέλεσμα να χαθεί μεγάλο μέρος του ιστορικού ιστού και των παραδοσιακών προτύπων και μορφών των πόλεων. Η εφαρμογή του οικονομοκεντρικού μοντέλου φάνηκε να οδηγεί σε μία πόλη που δεν σχεδιάζεται για τους ανθρώπους και δεν βασίζεται στις συλλογικές αξίες της κοινωνίας. (Frey, 1999, σ. 1-3).

Τα ιστορικά αστικά κέντρα των πόλεων διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στις ταυτότητες των πόλεων και ως εκ τούτου αστικές περιοχές με ιστορική σημασία και πολιτιστική κληρονομία έχουν εξαιρετική σημασία στη διατήρηση και αναζωογόνηση. Σχηματίζουν μία γέφυρα μεταξύ του παρελθόντος και του μέλλοντος και φέρνουν αναγνωρισιμότητα και κύρος (Ertan και Egercioglu, 2016, σ. 593). Ιδιαίτερα, αν μία περιοχή πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ενταγμένη στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO,⁹ εκτός από διεθνή αναγνώριση, η τοπική εστίαση στρέφεται στις κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες της περιοχής. Επιπλέον, γίνεται ένας παγκόσμιος τουριστικός πόλος έλξης, το οποίο έχει σημαντική συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Ωστόσο, ένα κρίσιμο σημείο είναι η εξισορρόπηση των επιπτώσεων των τουριστικών δραστηριοτήτων και της βιώσιμης διαχείρισης της περιοχής (Cros, 2007).

---

⁹ Όπως είναι η παλιά και νέα πόλη του Εδιμβούργου και ο αρχαιολογικός χώρος της Ακροπόλεως.

Οι σημαντικότερες παρεμβάσεις, τις τελευταίες δεκαετίες, στοχεύουν σε αστικές περιοχές εξετάζοντας την αστική βιώσιμη ανάπτυξη¹⁰ και αναγέννηση. Η αστική αναζωογόνηση είναι μία δράση που στοχεύει στην ανεύρεση μακροχρόνιων βελτιώσεων των οικονομικών, φυσικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών πτυχών μίας περιοχής. Οι σημαντικότερες αρχές της διαδικασίας της αστικής ανάπλασης σύμφωνα με τους στόχους της αειφόρου ανάπτυξης είναι η επαρκής ανάλυση των τοπικών συνθηκών, η ανάγκη αποτελεσματικής χρήσης των φυσικών, οικονομικών, ανθρώπινων και λοιπών διαθέσιμων πόρων και η συμμετοχή και συνεργασία μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών (Roberts και Sykes, 2008, σ. 17-18).

Με την αστική αναζωογόνηση των πόλεων δίνεται μία ευκαιρία να λυθούν προβλήματα ταυτότητας σε μία πόλη ή να αποκατασταθούν ιστορικές περιοχές και να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης σε κατοικημένες περιοχές. Η αναζωογόνηση των πόλεων περιλαμβάνει την ανάπλαση των αστικών περιοχών, μέσω δράσεων όπως: ανακατασκευή δημόσιων χώρων και εκσυγχρονισμός της αστικής υποδομής. Οι δράσεις της αστικής αναζωογόνησης έγκεινται σε κοινωνικούς οικονομικούς και τεχνικούς λόγους. Οι κοινωνικοί λόγοι αφορούν την βελτίωση της ποιότητας ζωής, την προσαρμογή των κτιρίων στις ανάγκες των κατοίκων, στη βελτίωση της εικόνας της περιοχής και στην αύξηση του αισθήματος ασφάλειας. Οι οικονομικοί λόγοι αφορούν την επένδυση σε κτιριακές υποδομές και οι τεχνικοί την αποφυγή υπερβολικών ζημιών και την αύξηση των μακροπρόθεσμων δαπανών (Alpari και Manole, 2013, σ. 179).

Συχνά η διαδικασία αναζωογόνησης των πόλεων προκύπτει ύστερα από την επιτυχή διεκδίκηση κάποιου μεγάλου πολιτιστικού ή αθλητικού γεγονότος όπως είναι η Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης ή οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Με βάση τον Evans (2005, σ. 967-970) υπάρχουν τρία μοντέλα αστικής αναζωογόνησης μέσα από πολιτιστικές δραστηριότητες.

Το πρώτο αφορά την αναζωογόνηση με όχημα τον πολιτισμό (Culture-led Regeneration) όπου ο πολιτισμός χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της ανασύστασης της

---

¹⁰ Το URBACT είναι ένα πρόγραμμα ευρωπαϊκής εδαφικής συνεργασίας με στόχο την προώθηση βιώσιμης ολοκληρωμένης αστικής ανάπτυξης σε πόλεις σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η αποστολή του URBACT είναι να δώσει τη δυνατότητα στις πόλεις να συνεργαστούν και να αναπτύξουν ολοκληρωμένες λύσεις στις κοινές αστικές προκλήσεις, μέσω δικτύωσης, μάθησης από τις εμπειρίες του άλλου, αντλώντας διδάγματα και εντοπίζοντας καλές πρακτικές για τη βελτίωση των αστικών πολιτικών. Το URBACT III (2014-2020) αναπτύχθηκε για να συνεχίσει την προώθηση της αειφόρου ολοκληρωμένης αστικής ανάπτυξης και να συμβάλει στην υλοποίηση της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» (προηγήθηκαν το URBACT I και II). Για περισσότερες πληροφορίες <http://urbact.eu/urbact-glance> [Πρόσβαση 7 Δεκεμβρίου 2018].

εικόνας ενός τόπου (branding). Οι αναπλάσεις χαρακτηρίζονται από «κτήρια-ναυαρχίδες» («flagships»), οικοδομήματα, υψηλού προφίλ και κύρους σε στρατηγικά σημεία (ορατά τόσο από τη θάλασσα, όσο και από τη στεριά) που λειτουργούν υποβλητικά στο χώρο και προσδιορίζουν εκ νέου την ταυτότητα της περιοχής στην οποία βρίσκονται.¹¹ Το δεύτερο αφορά τον πολιτισμό να είναι πλήρως ενσωματωμένος στο σχέδιο ανάπλασης μίας περιοχής (Cultural Regeneration) και έτσι να αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου σχεδιασμού για την αστική αναζωογόνηση.¹² Το τρίτο μοντέλο αφορά μικρής έκτασης, μεμονωμένους χώρους πολιτισμού ή δράσεις που δεν ενσωματώνονται εξαρχής στο σχεδιασμό της περιοχής αλλά λειτουργούν ως αφορμή, για την έναρξη της συνολικής διαδικασίας ανάπλασης (Culture and Regeneration).¹³ Στην ουσία υπάρχει έλλειψη πολιτικής βούλησης για τη διαμόρφωση ενός προγράμματος αναζωογόνησης από πλευράς εθνικής στρατηγικής, ή και τοπικών αρχών και ανεπάρκεια θεσμικού πλαισίου που να διευκολύνει την ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των αρμόδιων φορέων.

Επομένως, οι εκδοχές της αστικής πολιτιστικής αναζωογόνησης μπορούν να κατηγοριοποιηθούν:

- ✓ Σε αναπλάσεις θαλάσσιου μετώπου και διαμόρφωση πολιτιστικών περιοχών, με μετατροπή των υποβαθμισμένων περιοχών των λιμανιών σε πολιτιστικούς χώρους,
- ✓ Σε ανεγέρσεις εμβληματικών πολιτιστικών εγκαταστάσεων που αποτελούν τοπόσημα της περιοχής από διάσημους αρχιτέκτονες,
- ✓ Στη διοργάνωση γεγονότων μεγάλης κλίμακας όπως είναι ένα ετήσιο διεθνές φεστιβάλ (Κόνσολα, 2006, σ. 109-116),
- ✓ και στη διαμόρφωση πολιτιστικών επικέντρων και δημιουργικών συσπειρώσεων (creative and cultural clusters) αποτελώντας στοχευμένη παρέμβαση (Καραχάλης, 2009, σ. 424).

¹¹ Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το Μπιλμπάο στην Ισπανία όπου η δημιουργία παραρτήματος του Μουσείου Guggenheim αναδείχθηκε σε τοπόσημο της περιοχής σε συνδυασμό με τις επεμβάσεις και αποκαταστάσεις παλιών γειτονιών και μνημείων, κατάφεραν να ανανεώσουν το αστικό τοπίο και να αναδείξουν την πόλη. Με άξονα την ενίσχυση της ταυτότητας της περιοχής και όχι του τοπικού πολιτισμού ανάκαμψε η αποβιομηχανοποιημένη και εγκαταλελειμμένη τοπική οικονομία, χωρίς ωστόσο να βελτιωθεί το πολιτιστικό επίπεδο των πολιτών.

¹² Η Βαρκελώνη είναι μία τέτοια περίπτωση, η οποία με την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων (1992) ξεκίνησε η ανάπλαση του παραλιακού μετώπου που βρίσκεται δίπλα στο ιστορικό της κέντρο έγινε προσπάθεια να ενταχθούν και να συνυπάρξουν οι εμπορικές, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές χρήσεις με την καθημερινότητα και τις ανάγκες της πόλης.

¹³ Παραδείγματα αυτής της στρατηγικής μπορεί να είναι η αναπαλαίωση ενός κτιρίου, η ίδρυση μιας βιβλιοθήκης και άλλα

Τα τελευταία χρόνια, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις έχουν καταστεί κεντρικές στη διαδικασία της αστικής ανάπτυξης και αναζωογόνησης. Η πολιτιστική παραγωγή αποτελεί σημαντικό στοιχείο της οικονομίας των πόλεων και της πολιτιστικής κατανάλωσης και μπορεί να κυριαρχήσει τόσο στην εικόνα των τόπων όσο και στην αστική ζωή γενικότερα (Richards Palmer, 2010). Η λεγόμενη «συμβολική οικονομία» δηλαδή η διαδικασία δημιουργίας πλούτου από τις πολιτιστικές δραστηριότητες διαδραματίζει έναν αυξανόμενο ρόλο στις στρατηγικές των πόλεων λόγω του παγκόσμιου ανταγωνισμού (Zukin, 2004, σ.3).

2.2.Αναπτυξιακά πολιτιστικά πρότυπα των πόλεων: Επιχειρηματική, Δημιουργική και Προοδευτική πόλη

Τα τρία αναπτυξιακά πρότυπα πόλεων προέρχονται από τη βιβλιογραφία της αστικής ανάπτυξης και προσπαθούν να ομαδοποιήσουν διαφορετικά χαρακτηριστικά και στόχους, χωρίς το ένα μοντέλο να αποκλείει το άλλο. Συχνά συνδυάζονται πτυχές τις κάθε στρατηγικής αναλόγως με τους διαθέσιμους πόρους και τις προτεραιότητες που τίθενται για την πολιτιστική ανάπτυξη των πόλεων. Σχετίζονται με τα δύο μοντέλα πολιτιστικής ανάπτυξης το οικονομοκεντρικό και το πολιτισμικοκεντρικό μοντέλο που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο.

2.2.1.Επιχειρηματική πόλη

Η «Επιχειρηματική πόλη» ορίζεται με βάση τα οικονομικά κίνητρα για τη δημιουργία ελκυστικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος μέσω μιας σειράς κινήτρων όπως οι φορολογικές μειώσεις ή οι ευνοϊκοί κανονισμοί περί ζωνών προστασίας για τη δημιουργία εγκαταστάσεων και εκδηλώσεων (Fainstein και Judd, 1999). Στη διαδικασία αυτή, οι τοπικές κυβερνήσεις προσπαθούν να προσαρμόσουν το περιβάλλον και την οικονομία στην αναπτυσσόμενη βιομηχανία της «νέας οικονομίας», του τουρισμού, πολιτισμού και των τεχνολογιών πληροφορίας (Scott, 2000).

Ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και αρχές 1980 ως σύμπραξη δημόσιου με ιδιωτικό τομέα στην αναζωογόνηση των «νεκρών» κέντρων πόλεων. Συνεχίστηκε όμως, με μία κατασκευαστική έκρηξη με «κτίρια-ναυαρχίδες» (“flagships”)(Bianchini, 1993), πολιτιστικά συγκροτήματα και θεαματικά πολιτιστικά γεγονότα που ανταγωνίζονται στην προσέλκυση του κοινού (Richards και Wilson, 2004). Η εικόνα της πόλης κρίνεται ιδιαιτέρως σημαντική στην προσέλκυση νέων κεφαλαίων και τουριστών. Επιπλέον, οι πολιτιστικές υποδομές μπορεί να

περιλαμβάνονται στα μεγάλα αναπτυξιακά έργα ως τοπική «παροχή» για να ξεπεραστεί η αντίδραση από την κοινότητα και τις ομάδες ή για να συναινέσει η τοπική κοινότητα στις αρνητικές εξωτερικότητες που δημιουργούνται λόγω του τουρισμού. Λόγω της οικονομικής επιτυχίας και των δυνατοτήτων μάρκετινγκ ένα ευρύ φάσμα πολιτιστικών υποδομών έχουν γίνει κεντρικά μέρη των μεγάλων έργων αστικής ανάπλασης που βρίσκονται συνήθως στη περιοχή του κέντρου των πόλεων (Mommaas, 2004; Storm, 2002).

Η κριτική που έχει ασκηθεί σε αυτό το μοντέλο αφορά το γεγονός ότι, οι επιχειρηματικές πρωτοβουλίες ευνοούν τον ιδιωτικό τομέα έναντι του δημοσίου συμφέροντος καθώς εστιάζουν στην οικοδόμηση μιας πόλης για τους επισκέπτες και για τους εύπορους κατοίκους και όχι για ολόκληρο τον πληθυσμό (Zukin, 1995). Ταυτοχρόνως, η έμφαση σε έργα μεγάλης κλίμακας και σε τουριστικά αξιοθέατα αποκλείει επενδύσεις μακριά από πολιτιστικά έργα σε συνοικίες πόλεων (Griffiths, 1995). Ο εξευγενισμός είναι μία από τις αρνητικές επιπτώσεις του μοντέλου εις βάρος των φτωχότερων κατοίκων μιας περιοχής με την άνοδο των τιμών των ενοικίων (Judd, 2003). Συνεπώς το μοντέλο αυτό ενθαρρύνει τις πόλεις να μετρήσουν την επιτυχία των πολιτιστικών δραστηριοτήτων σύμφωνα με τα οικονομικά πρότυπα αντί για ευρύτερα δημόσια οφέλη (Mommaas, 2004).

2.2.2.Δημιουργική πόλη

Η στρατηγική επικεντρώνεται σε ζητήματα ποιότητας ζωής και παροχών ώστε να προσελκύσει τη «δημιουργική τάξη», μία ευρεία ταξινόμηση των εργαζομένων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και επαγγελματιών «βασισμένων στη γνώση» με διαφορετικά επαγγέλματα όπως αρχιτέκτονες, συγγραφείς, δικηγόροι και άλλοι (Clark et al. 2002; Florida, 2002). Τα άτομα αυτά θεωρούνται απαραίτητα για να προσελκύσουν τη «νέα οικονομία» και να τονώσουν την τοπική ανάπτυξη. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στην υπόθεση ότι, οι πόλεις πρέπει να ενισχύσουν τις ιστορικές αστικές γειτονιές τους, τις πολιτιστικές δραστηριότητες και την εθνοτική ποικιλομορφία ώστε να προσελκύσουν τους παραπάνω ανθρώπους (Glaeser et al., 2003). Όπως αναφέρει ο Florida (2002, σ. 223) «η περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη οδηγείται από την επιλογή τοποθεσίας των δημιουργικών ανθρώπων που προτιμούν διαφορετικούς, ανεκτικούς και ανοικτούς τόπους σε νέες ιδέες». Η παρουσία αυτών των δημιουργικών ανθρώπων θα οδηγούσε στην ανάπτυξη ενός νέου οικονομικού κύκλου

όπου η δημιουργικότητα θα βασίζεται σε τρεις παράγοντες καλλιέργειας, τα τρία «Τ». δηλαδή τη «Τεχνολογία» (καινοτομία και υψηλή τεχνολογία), το «Ταλέντο» (επίπεδο εκπαίδευσης) και «Περιοχή» (Territory).

Οι πολιτιστικές δραστηριότητες αποτελούν πρωταρχικό στοιχείο της δημιουργικής πόλης δίνοντας έμφαση στην καλλιέργεια συμπλεγμάτων μικρότερης μουσικής και χώρων τέχνης (Florida, 2002). Επιπλέον, οι δημιουργικές πόλεις επιδιώκουν ευκαιρίες συνεργασίας μεταξύ καλλιτεχνικών οργανώσεων και εμπορικών επιχειρήσεων για την οικονομική ανάπτυξη (Bulick et al., 2003). Οι υποστηρικτές της δημιουργικής στρατηγικής για την πόλη υποθέτουν ότι τα οικονομικά οφέλη θα διαμοιραστούν σε εκείνους που κατέχουν θέσεις εργασίας χαμηλού μισθού ώστε να διατηρήσουν τον δημιουργικό τρόπο ζωής τους (Grodach και Loukaitou- Sideris, 2007).

Ωστόσο, θεωρείται ότι, αυτό το μοντέλο είναι ότι έχει ένα μεροληπτικό πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο στοχεύει σε μία ευνοούμενη κατηγορία ανθρώπων. Παρόλο που η εθνική ποικιλομορφία, το καθαρό περιβάλλον και η πρόσβαση στις τέχνες κατέχουν κεντρική θέση, οι στόχοι αυτοί αναζητούνται προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες εμπειρίες που επιθυμεί η δημιουργική τάξη και όχι προς όφελος του συνόλου. Επιπροσθέτως, και αυτό το μοντέλο μπορεί να συμβάλλει στον εξευγενισμό και στον εκτοπισμό ανθρώπων με χαμηλότερο εισόδημα συμπεριλαμβανομένων και των καλλιτεχνών από τους οποίους εξαρτάται αυτή η στρατηγική (Ley, 2003).

2.2.3. Προοδευτική πόλη

Η στρατηγική της Προοδευτικής πόλης επικεντρώνεται στην κατανομή των ωφελειών προς μία ευρύτερη κατηγορία πολιτών. Η επιτυχία μετριέται με όρους μείωσης των οικονομικών και κοινωνικών διαφορών, αύξησης του επιπέδου διαβίωσης μέσω των αναδιανεμητικών πολιτικών και ενθάρρυνσης της συμμετοχής των πολιτών (Fitzgerald και Green Leigh, 2002). Η προοδευτική πολιτιστική στρατηγική επιδιώκει να διευρύνει την πρόσβαση και τη συμμετοχή στις τέχνες, να υποστηρίξει την τοπική πολιτιστική παραγωγή και να αξιοποιήσει τον πολιτισμό ώστε να ενισχυθεί η τοπική ταυτότητα και να αναζωογονηθούν υποβαθμισμένες συνοικίες (Bianchini, 1993; Evans, 2001).

Οι πόλεις αναπτύσσουν προγράμματα για την εκπαίδευση στις τέχνες, τη μετατροπή κενών ιδιοκτησιών σε κοινοτικά πολιτιστικά κέντρα και την τόνωση του ενδιαφέροντος για την τοπική κληρονομιά και τον πολιτισμό (Boiguy, 2003). Η ανάπτυξη μίας προοδευτικής πολιτιστικής ατζέντας βασίζεται στο δικαίωμα στην πόλη και στη ανάπτυξη τοπικού πολιτιστικού ακτιβισμού και πολιτικού διαλόγου από όσους αισθάνονται ότι αποκλείονται από τους κυριότερους πολιτιστικούς θεσμούς οργανώνουν οργανώσεις για την αντιμετώπιση θεμάτων σχετικών με την κοινότητα. Η κριτική που ασκείται αφορά τον έντονα ιδεολογικό του προσανατολισμό και τους δομικούς περιορισμούς που υφίσταται με τις επιδιώξεις του ιδιωτικού τομέα (Grodach και Loukaitou- Sideris, 2007).

Στη βιβλιογραφία παρουσιάζεται μία ακόμα στρατηγική, η «Διαπολιτισμική Πόλη», όπου η αυξανόμενη κινητικότητα των ανθρώπων τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα μετασχηματίζει το πολιτιστικό τοπίο των πόλεων (Richards και Palmer, 2010, σ. 16-17). Οι κοινότητες μεταναστών εισάγουν, προσαρμόζουν και αναπτύσσουν τις παραδόσεις τους στις χώρες υποδοχής. Οι διαπολιτισμικές πόλεις πρέπει να αξιοποιήσουν την τεράστια δεξαμενή πολιτιστικών και δημιουργικών πόρων που αντιπροσωπεύουν οι διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες ώστε να αναπτυχθεί μία πιο συνεκτική και βιώσιμη πόλη (Zukin, 2004).

Όπως καταδεικνύουν οι τρεις προηγούμενες προσεγγίσεις οι στρατηγικές πολιτιστικής ανάπτυξης μπορούν να λάβουν πολλαπλές μορφές και να εξυπηρετήσουν πολυάριθμους και συχνά ανταγωνιστικούς στόχους. Ωστόσο, η εφαρμογή του ενός μοντέλου δεν αποκλείει το άλλο και έτσι πολύ συχνά εμφανίζονται μείγματα των μοντέλων πόλεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΤΑ ΦΕΣΤΙΒΑΛ: ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥΣ ΔΙΑΔΡΟΜΗ

3.1. Πολιτιστικό γεγονός

Για να περιγραφεί η έννοια του φεστιβάλ πρέπει να γίνει εξήγηση του όρου πολιτιστικού «γεγονός» (event), διότι τα φεστιβάλ πολύ συχνά αντιμετωπίζονται ως τέτοια. Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τύποι γεγονότων που ταξινομούνται ανάλογα με το θέμα, την κλίμακα και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται. Η λέξη «γεγονός» είναι λατινικής προέλευσης και προέρχεται από το λατινική λέξη «eventus» που σημαίνει αποτέλεσμα, επίδραση, επιτυχία.¹⁴

Υπάρχουν επιπρόσθετες έννοιες, που σχετίζονται με τον πολιτισμό, οι οποίες περιλαμβάνουν μία συγκέντρωση ή κοινωνική δραστηριότητα, κάτι που συμβαίνει σε ένα δεδομένο τόπο και χρόνο, τον ανταγωνισμό, την περιπέτεια και την ευκαιρία (Tara-Lunga, 2012, σ. 761-762). Από τους πρώτους ορισμούς για τα «γεγονότα» ήταν του Goldblatt (1990, σ. 386), ο οποίος νοηματοδότησε το γεγονός «ως μία μοναδική στιγμή στον χρόνο, η οποία γιορτάζεται με τελετουργία για να ικανοποιήσει συγκεκριμένες ανάγκες». Ένας ακόμη ορισμός (Getz, 2008, σ. 404) τοποθετεί τα γεγονότα ως προγραμματισμένα χωροχρονικά φαινόμενα που το καθένα είναι μοναδικό λόγω των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στο περιβάλλον, τους ανθρώπους και του συστήματος διαχείρισης, συμπεριλαμβανομένου του σχεδιασμού, των στοιχείων και του προγράμματος.

Το μεγαλύτερο μέρος ελκυστικότητας των γεγονότων είναι ότι ποτέ δεν είναι τα ίδια και ότι πρέπει κάποιος να βρίσκεται εκεί ώστε να απολαύσει τη μοναδική εμπειρία στο έπακρο. Από την ανασκόπηση των παραπάνω εννοιών προκύπτει ότι, η βάση κάθε εκδήλωσης είναι μία σωστά σχεδιασμένη, ασυνήθιστη και μοναδική εμπειρία. Χωρίς τα παραπάνω χαρακτηριστικά τα πολιτιστικά γεγονότα συμπεριλαμβανομένων και των φεστιβάλ δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν επειδή δεν θα προσέλκυαν το κοινό (Getz, 2012, σ. 8).

Στην βιβλιογραφική επισκόπηση τα γεγονότα διαιρούνται σε διάφορους τύπους ανάλογα με το θέμα και την κλίμακά τους: γεγονότα (μεγάλα γεγονότα, ειδικές εκδηλώσεις), φεστιβάλ (κοινοτικές εορτές, ιστορικές εορταστικές εκδηλώσεις,

---

¹⁴Σύμφωνα με το Λεξικό της Οξφόρδης. Διαθέσιμο στο <https://en.oxforddictionaries.com/definition/event> [Πρόσβαση 29 Νοεμβρίου 2018].

εποχιακά γεγονότα) και μία ποικιλία από εκδηλώσεις που σχετίζονται με συναντήσεις, εκθέσεις, συνέδρια. Ο Getz (2005) δημιούργησε μία τυπολογία διαιρώντας τα γεγονότα ανάλογα με το μέγεθος και τη σημασία τους για την οικονομία και την κοινωνία στους ακόλουθους τύπους:

- Τοπικά: έχουν χαμηλή ζήτηση, μικρή οικονομική και κοινωνική σημασία και ικανοποιούν τις ανάγκες των μικρών τοπικών κοινοτήτων.
- Περιφερειακά: έχουν μεσαία ζήτηση και είναι μεσαίας σημασίας για τον τουρισμό και την ανάπτυξη.
- Χαρακτηριστικά περιοδικά γεγονότα: επαναλαμβάνονται με την πάροδο του χρόνου, έχουν μεγάλη ζήτηση και είναι σημαντικά για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και την ανάπτυξη του τουρισμού.
- Περιστασιακά μεγάλα γεγονότα: πραγματοποιούνται μία φορά και έχουν μεγάλη ζήτηση και τεράστια σημασία για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και τον τουρισμό.¹⁵

Έτσι, η έννοια του πολιτιστικού γεγονότος σύμφωνα με κάποιους μελετητές μπορεί να συμπεριλάβει και τα φεστιβάλ σε καθεμία από τις αναφερθείσες κατηγορίες. Βέβαια, υπάρχουν και ερευνητές που θεωρούν τα φεστιβάλ ως ξεχωριστό είδος γεγονότος, τα οποία σχετίζονται με τον πολιτισμό.

3.2. Η εξέλιξη των φεστιβάλ: Συναισθήματα από ασυνήθιστες δραστηριότητες στο χώρο και στο χρόνο

Η έννοια του φεστιβάλ δεν είναι απλή και υπάρχει πληθώρα ορισμών για να περιγράψει το νόημα και το περιεχόμενο του όρου. Σύμφωνα με το Αγγλικό λεξικό της Οξφόρδης¹⁶ η λέξη φεστιβάλ προέρχεται από τη «παλιά γαλλική λέξη φεστιβάλ (festival, -vel), η οποία πηγάζει από τη λατινική μεσαιωνική λέξη “festivalis” και τη λατινική λέξη “festivus” και είναι επίθετο που αναφέρεται, σε μία γιορτή, (feast), σε μία εορταστική εποχή γιορτής, σε μία μουσική παράσταση ή σειρά παραστάσεων σε

¹⁵ Έτσι, με βάση την παραπάνω κατηγοριοποίηση στα πολιτιστικά γεγονότα τοπικής εμβέλειας μπορούν να ενταχθούν τοπικά πανηγύρια και γιορτές με συγκεκριμένο θέμα π.χ. κρασιού ή σταφίδας. Στα περιφερειακά πολιτιστικά γεγονότα μπορούν να ενταχθούν διοργανώσεις, οι οποίες έχουν υπερτοπική εμβέλεια που προσελκύουν κοινό εκτός των μόνιμων κατοίκων της περιοχής όπως παραδείγματος χάριν είναι το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης. Στα χαρακτηριστικά μεγάλα γεγονότα μπορεί να συμπεριληφθεί ένα ετήσιο διεθνές φεστιβάλ και στα περιστασιακά μεγάλα γεγονότα μπορούν να ενταχθούν θεσμοί όπως οι Ολυμπιακοί Αγώνες και το Παγκόσμιο Κύπελλο.

¹⁶ <http://www.oed.com/view/Entry/69567?redirectedFrom=festival+#eid> [Πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2018].

επαναλαμβανόμενες περιόδους. Ένας ευρύς ορισμός θεωρεί τα φεστιβάλ ως «μία θεματική δημόσια γιορτή» (Getz 2005, σ. 21), όπου σε αυτή την περίπτωση περιγράφεται ένα οποιοδήποτε γεγονός, το οποίο είναι δημόσιο και αφορά σε οποιοδήποτε θέμα που ενδιαφέρει μία δεδομένη ομάδα ανθρώπων.

Οι άνθρωποι σε όλες τις κουλτούρες αναγνωρίζουν την ανάγκη να υπάρχει ο διαθέσιμος χρόνος και χώρος για κοινοτική δημιουργικότητα και τα φεστιβάλ αποτελούσαν για πολλά χρόνια ένα όχημα έκφρασης της στενής σχέσης μεταξύ του ανθρώπου και του τόπου (Turner, 1982, σ. 11). Ένας ορισμός που εστιάζει στον κοινωνικό ρόλο των φεστιβάλ προέρχεται από τον Falassi (1987, σ. 2), ο οποίος όρισε τα φεστιβάλ «ως μία περιοδικά επαναλαμβανόμενη κοινωνική κατάσταση στην οποία μέσω μίας πολλαπλότητας μορφών και μία σειρά από συντονισμένες ενέργειες, συμμετέχουν άμεσα ή έμμεσα και σε διάφορους βαθμούς όλα τα μέλη ολόκληρης της κοινότητας, ενωμένοι με ενωτικούς, γλωσσικούς, θρησκευτικούς και ιστορικούς δεσμούς, μοιραζόμενοι μία κοσμοθεωρία». Σε αυτή την περίπτωση το φεστιβάλ αντιμετωπίζεται ως ένα φαινόμενο που ενσωματώνει την κοινότητα ή ακόμα και το έθνος βασιζόμενο σε κοινές αξίες.

Ωστόσο, στις μέρες μας οι παραπάνω ορισμοί μοιάζουν ελλιπείς. Για παράδειγμα σήμερα πολλά φεστιβάλ δεν συνδέονται με ένα συγκεκριμένο τόπο ή κοινότητα, πραγματοποιούνται σε διαφορετικές τοποθεσίες και αναφέρονται στον παγκόσμιο πολιτισμό. Με αυτή την έννοια δεν αναφέρονται σε συγκεκριμένη εθνότητα ή κοινωνική ομάδα που μοιράζεται τις ίδιες αξίες, γλώσσα και ιστορία.

Ο Davies (2015, σ. 535) όρισε τα φεστιβάλ ως «ξεχωριστά επειδή βγάζουν τους ανθρώπους έξω από τις συνήθειες συμπεριφορές τους σε χρόνο και χώρο. Παρέχουν ασυνήθιστες δραστηριότητες και προκαλούν συναισθήματα, τα οποία διαφέρουν πολύ από τη καθημερινή ρουτίνα της εργάσιμης ημέρας». Τα φεστιβάλ μετατρέπουν το τοπίο και τον τόπο από καθημερινό χώρο σε προσωρινό περιβάλλον, που δημιουργούνται από και για συγκεκριμένους ανθρώπους με τα φεστιβάλ τέχνης να συμβάλλουν τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση πολιτισμού. Παρέχουν ένα μέσο σε ομάδες που προσπαθούν να διατηρηθούν πολιτιστικά ενώ παρουσιάζουν ευκαιρίες σε άλλους ανθρώπους να συμμετέχουν σε αυτό (Waterman, 1998, σ. 55).

Κατά άλλους μελετητές τα φεστιβάλ αποτελούν ένα «ασυνήθιστο σημείο σύγκλισης για άτομα με δεδομένη πολιτιστική δραστηριότητα ή μιας συγκεκριμένης

ομάδας με κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά» (Gibson και Stewart 2009, σ. 6). Τέλος, οι γεωγραφικοί ορισμοί τονίζουν τον μοναδικό χαρακτήρα του φεστιβάλ, το γεγονός ότι αποτελούν τόπο συνάντησης και ότι αποτελεί ένα χωρικό φαινόμενο, το οποίο μετασχηματίζει προσωρινά τον χώρο που καταλαμβάνει.

3.3.Η πρόωμη περίοδος: Γιορτή, τελετουργία και πολιτιστικές πρακτικές

Η ιστορική αναδρομή των φεστιβάλ φανερώνει ότι, οι πρωτόγονοι άνθρωποι είχαν τελετουργικά (π.χ. θρησκευτικά) παρόμοια με τα σημερινά φεστιβάλ, τα οποία σχετίζονταν με τις πιο σημαντικές στιγμές μιας φυλής. Επίσης συνδέονταν με τις εποχές όπως η σπορά ή η συγκομιδή και θεωρούνταν εποχιακά φεστιβάλ (Davies 2015, σ. 541). Όμως, η πιο προηγμένη μορφή φεστιβάλ που περιλάμβανε στοιχεία κουλτούρας και τέχνης και βρίσκεται σε άμεση σύνδεση με τα σύγχρονα φεστιβάλ ανάγεται στη αρχαία Ελλάδα. Η «γιορτή» περιλάμβανε μία θυσία, ιερείς, μία πομπή και τη συμμετοχή ανθρώπων που παρακολουθούσαν ολόκληρο το γεγονός. Επίσης περιλαμβάνονταν τραγούδι, απαγγελία ποιημάτων, θεατρικές παραστάσεις και διαγωνισμοί π.χ. για το καλύτερο κομμάτι λογοτεχνίας. Έτσι τα φεστιβάλ εκτός από το θρησκευτικό κομμάτι είχαν και πολύ ισχυρό πολιτιστικό στοιχείο. Παραδείγματα τέτοιων φεστιβάλ είναι τα «Ελευσίνια Μυστήρια» που αφιερώθηκαν στην λατρεία της θεάς Δήμητρας ήδη από τον 8ο αιώνα π.Χ. και τα «Διονύσια» προς τιμή του θεού Διονύσου, προστάτη του κρασιού, της γιορτής και του χορού (Cudny, 2014b).

Ως σημαντικές πολιτιστικές πρακτικές, τα φεστιβάλ έχουν μία μακρά και εδραιωμένη σχέση με τις πόλεις. Η Αθήνα, η πιο σημαντική πόλη-κράτος εκείνης της εποχής διοργάνωνε τα «Μεγάλα Διονύσια» το 534 π.Χ. . Επιπλέον, τα «Διονύσια» λάμβαναν χώρα και σε άλλες πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας, γεγονός το οποίο συνέβαλε στην ανάπτυξη του ελληνικού θεάτρου, το οποίο με τη σειρά του έγινε η βάση ανάπτυξης του θεάτρου στη Ρώμη κατά την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Ashby 1999).

Τα φεστιβάλ όμως συνεχίστηκαν να αναπτύσσονται και κατά των Μεσαίων και την Αναγέννηση. Τον Μεσαίωνα γεννήθηκε η παράδοση του καρναβαλιού με σημαντικότερο το Καρναβάλι της Βενετίας και άλλα γεγονότα όπως οι αγώνες των ιπποτών, τα οποία συνοδεύονταν από θεατρικές παραστάσεις και συναυλίες. Η Αναγέννηση έφερε την ανάπτυξη των πολιτιστικών γεγονότων στην Ευρώπη με διάφορους τύπους παραστάσεων όπως χορό, παντομίμα και την όπερα κατά τη διάρκεια

του 17^{ου} αιώνα¹⁷ (Quinn, 2009). Κατά την Αναγέννηση αναπτύχθηκε η ιδέα των πολιτιστικών εκδηλώσεων ως ένα σημαντικό κοινωνικό γεγονός (Cudny, 2014b). Ωστόσο με την δημιουργία της Προτεσταντικής Μεταρρύθμισης και την άνοδο της Αγγλικανικής εκκλησίας, προωθήθηκε ο αυστηρός τρόπος ζωής με το θέατρο και τη ψυχαγωγία να θεωρούνταν ανήθικα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την άνοδο των θρησκευτικών πολέμων στην Ευρώπη, οδήγησε πολλά φεστιβάλ στην παρακμή (Cudny, 2016 σ. 27).

Η άνοδος των εθνών -κρατών στην αλλαγή του 18^{ου} αιώνα με τον 19^ο οδήγησε στην ανασυγκρότηση των φεστιβάλ, τα οποία διοργανώνονταν από το κράτος. Με την εκβιομηχάνιση από τον 18^ο αιώνα, η οποία δεν έφερε μόνο την ευκολία στις μεταφορές αλλά και την αύξηση του μέσου εισοδήματος των ανθρώπων, εισήχθησαν και ορισμένα κοινωνικά οφέλη όπως η ρύθμιση του ωραρίου εργασίας και οι διακοπές (Quinn, 2009). Τα παραπάνω πρόσφεραν στους ανθρώπους περισσότερους οικονομικούς πόρους και ελεύθερο χρόνο. Έτσι, τον 19^ο αιώνα άρχισαν να οργανώνονται εκθέσεις με διεθνή αντίκτυπο και πολιτιστικά γεγονότα όπως το Οκτόμπερφεστ (φεστιβάλ μπίρας), το φεστιβάλ του Μπαϊρόιτ αφιερωμένο στον Βάγκνερ και η Μπιενάλε της Βενετίας (Quinn, 2005 σ. 929).

3.4. Η σύγχρονη περίοδος: Από τα τέλη του 20ου αιώνα μέχρι σήμερα

Η επόμενη περίοδος ανάπτυξης των φεστιβάλ ήταν κατά τον 20^ο αιώνα, και ειδικότερα από τη δεκαετία του 1970 και μετά, όπου η αποβιομηχάνιση και η παγκοσμιοποίηση καθώς και η εμφάνιση νέων τεχνολογιών, άλλαξαν το παραγωγικό μοντέλο. Η οικονομία απομακρύνθηκε από τη μαζική παραγωγή και τη μεγάλη απασχόληση στις παραδοσιακές βιομηχανίες (φορντικό μοντέλο) και εισήλθε σε μία μεταβιομηχανική φάση όπου η υψηλή τεχνολογία, η πληροφορική και οι υπηρεσίες άρχισαν να διαδραματίζουν όλο και πιο σημαντικό ρόλο στη δημιουργία εισοδημάτων (Pratt, 2009). Ταυτόχρονα, άλλαξε και η χρήση του πολιτισμού ως μέσου μετασχηματισμού του πλούτου και δημιουργίας θέσεων εργασίας και οι προσεγγίσεις στη διαχείριση του αστικού χώρου μέσω του πολιτισμού (Quinn, 2005 σ. 927).

Ως συνέπεια αυτών των αλληλένδετων διαδικασιών ο ρόλος των φεστιβάλ άρχισε να αυξάνεται γεγονός που οδήγησε στη λεγόμενη «έκρηξη των φεστιβάλ»

---

¹⁷ Από τα πρώτα μουσικά φεστιβάλ αυτού του αιώνα ήταν το Φεστιβάλ των Τριών Αγγλικών Χορωδιών στο Χέρεφορντ και το φεστιβάλ Χάντελ στο Αβαείο του Γουέστμινστερ.

(festival boom) (Frey, 2000 σ. 3) κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Έτσι, τα φεστιβάλ έγιναν ένα πολύτιμο προϊόν, συστατικό στοιχείο της πολιτιστικής οικονομίας και μία χρήσιμη στρατηγική για τη σύγχρονη πόλη στην προσπάθεια επανατοποθέτησης και διαφοροποίησης σε έναν όλο και πιο ανταγωνιστικό κόσμο. Η «Φεστιβαλοποίηση» (Festivalisation), περιγράφει αφενός την αύξηση των πραγματοποιούμενων φεστιβάλ στον κόσμο, αφετέρου την προσπάθεια αναβάθμισης του ρόλου των σύγχρονων πόλεων με τη φιλοξενία και προώθηση φεστιβάλ που συνδυάζονται με υψηλά επίπεδα επενδύσεων σε ανθρώπινους και υλικούς πόρους (Hooves, 2006, σ. 16).

Έτσι, η ανάπτυξη των πολιτιστικών φεστιβάλ συνδέεται με τις στρατηγικές τις αστικής αναζωογόνησης που μπορούν να συμβάλουν στη βελτίωση της εικόνας μιας πόλης ώστε να δημιουργήσουν έναν μοναδικό χαρακτήρα και να προσελκύσουν επισκέπτες και τουρίστες από όλον τον κόσμο καθώς και άμεσες ξένες επενδύσεις (Richards και Palmer, 2010, σ. 4). Τα φεστιβάλ πλέον αποτελούν τμήμα μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής μάρκετινγκ προορισμών (city marketing ή branding) και συμβάλλουν στην προσέλκυση συγκεκριμένων ανθρώπων, τη λεγόμενη «δημιουργική τάξη» και την «οικονομία της εμπειρίας». Επιπροσθέτως, είναι σημαντικά για την ανάπτυξη επιχειρήσεων από πλευράς δικτύωσης, πρόσβασης σε νέες τεχνολογίες και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό (Tuijl και Berg, 2016, σ. 1). Τα φεστιβάλ όμως, μπορούν να συμβάλλουν στην κοινωνική ανάπτυξη μιας περιοχής παραδείγματος χάριν σε ότι αφορά τις δυνατότητες εκπαίδευσης και κατάρτισης στις τέχνες (Quinn, 2005 σ. 932).

3.5.Οι κίνδυνοι και οι αρνητικές επιδράσεις

Ενώ οι λόγοι που εξηγούν τη διάδοση των φεστιβάλ είναι σαφείς, τα αποτελέσματα της εμπλοκής των πόλεων με τα φεστιβάλ είναι πολύ λιγότερο σαφή. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι, ενώ οι πόλεις χρησιμοποιούν τα φεστιβάλ με σκοπό την προώθησή τους και τη δημιουργία μοναδικής ταυτότητας, η διαδικασία μπορεί να αποφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα. Τα φεστιβάλ των πόλεων διατρέχουν τον κίνδυνο «σειριακής αναπαραγωγής» ('serial reproduction') (Richards και Wilson, 2004, σ. 1932), να γίνουν τυποποιημένα και να στερούνται οποιασδήποτε σύνδεσης με τον τόπο (Evans, 2001). Όμως, κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι, η ομογενοποίηση δεν είναι αναπόφευκτη αλλά οφείλεται σε διοικητική αδυναμία και αποτυχία αντίληψης

του τρόπου ένταξης των τοπικών ιδιαιτεροτήτων στην πολιτιστική παραγωγή των πόλεων (Bailey et al. 2004).

Ο εξευγενισμός (gentrification) αποτελεί μία αρνητική οικονομική επίπτωση της ανάπτυξης των φεστιβάλ. Ο όρος αυτός περιγράφει μία μετατόπιση της αστικής κοινότητας προς τους πλουσιότερους κατοίκους και τις επιχειρήσεις με αύξηση στην αξία της ιδιοκτησίας εις βάρος των φτωχότερων κατοίκων μιας πόλης. Με τη δημιουργία πολιτιστικών εκδηλώσεων και γεγονότων όπως είναι τα φεστιβάλ καθώς και πολιτιστικών υποδομών σε μία υποβαθμισμένη περιοχή, διάφορες κοινωνικές ομάδες μεταξύ αυτών και οι καλλιτέχνες σύντομα θα εκτοπιστούν από την περιοχή αυτή λόγω της αύξησης των ενοικίων και των τιμών των κατοικιών (Hall και Robertson, 2010). Άλλη αρνητική επίπτωση αφορά τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις σε μία πόλη από την ανάπτυξη του φεστιβάλ. Σε αυτές περιλαμβάνονται η όχληση που κυρίως δημιουργείται από τα φεστιβάλ τόσο κατά την προετοιμασία των υποδομών (έργα ανακαίνισης, βελτιώσεων σε υποδομές), αλλά και κατά τη διάρκεια του φεστιβάλ (Felsenstein και Feleischer, 2003, σ. 386).

Περεταίρω δε, υπάρχει ο κίνδυνος ένα φεστιβάλ να είναι αποσυνδεδεμένο από την τοπική κοινωνία όταν η πραγματοποίηση του φεστιβάλ γίνεται με όρους εμπορικούς και ως τουριστικό αξιοθέατο. Τότε γίνεται περισσότερο ελιτίστικο και απρόσιτο για την τοπική κοινωνία (Quinn, 2005, σ. 934). Επίσης, ενώ στον πολιτιστικό τουρισμό στοχεύουν αρκετές πόλεις που διοργανώνουν φεστιβάλ, ωστόσο μπορεί να προκαλέσει αρνητικές επιδράσεις στην πόλη η μαζική αύξηση τουριστών, με την συνακόλουθη αύξηση των τιμών που θα έχει αρνητικές επιπτώσεις τόσο στην εικόνα της πόλης όσο και στις ζωές των κατοίκων (Van Aalst και Van Melik, 2011, σ. 197).

3.6. Η ελληνική εκδοχή των φεστιβάλ

Η εξέλιξη των φεστιβάλ κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο (1974-1982), χαρακτηρίζεται κυρίως από τη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων από εθελοντικές οργανώσεις. Ωστόσο, η μεγάλη αύξηση του αριθμού των φεστιβάλ παρατηρείται στις αρχές της δεκαετίας του 1980 στη χώρα μας. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην πολιτική απόφαση της τότε κυβέρνησης για μία αποκεντρωμένη πολιτιστική πολιτική με την τοπική αυτοδιοίκηση να είναι υπεύθυνη για δράσεις τοπικής πολιτιστικής ανάπτυξης. Έτσι, τα φεστιβάλ κατείχαν εξέχουσα θέση στην πολιτιστική ατζέντα των δήμων (Konsola, 1988)

Μετάπειτα κατά τη δεκαετία του 1990, με το Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων δόθηκε μία νέα ώθηση στην πολιτιστική ζωή των πόλεων της περιφέρειας, αφού είχε σκοπό να ιδρυθούν πολιτιστικοί θεσμοί υψηλού κύρους. Ο θεσμός αυτός άφησε αξιόλογη πολιτιστική κληρονομιά σε ορισμένες πόλεις παρά την περιορισμένη επιτυχία του με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα να είναι το Διεθνές Φεστιβάλ Χορού της Καλαμάτας και το Διεθνές Φεστιβάλ Βόλου. Μία ακόμη σημαντική ευκαιρία για διοργάνωση πολιτιστικών φεστιβάλ αποτέλεσε η ανάληψη του τίτλου της «Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης» από τη Θεσσαλονίκη και τη Πάτρα, το 1997 και το 2006. (Κόνσολα και Καραχάλης, 2010, σ.3).

Κατά τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα παρατηρείται το ίδιο φαινόμενο που συμβαίνει στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο με την «έκρηξη των φεστιβάλ». Τα φεστιβάλ στην Ελλάδα έχουν πολλαπλασιαστεί χωρίς να είναι εύκολος ο ακριβής αριθμός τους, όμως παρατηρείται ένας συγκεντρωτισμός στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Τα φεστιβάλ συνεχίζουν να διοργανώνονται από την τοπική αυτοδιοίκηση, όμως έχουν εξελιχθεί διαμορφώνοντας νέα χαρακτηριστικά και συμβάλλοντας στην τοπική ανάπτυξη. Μερικά από τα χαρακτηριστικά μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- Τολμηρές και επινοητικές, διοργανώσεις, οι οποίες προσδίδουν ένα ιδιαίτερο στίγμα στην πολιτιστική ζωή κάθε πόλης.
- Συμμετοχικές και διαδραστικές διοργανώσεις, μέσω της σύνδεσης της τεχνολογίας με το θέαμα, οι οποίες προσελκύουν ένα πιο ανήσυχο και ενεργητικό κοινό.
- Διοργανώσεις που αξιοποιούν χώρους και εγκαταστάσεις του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής, οι οποίες καταφέρνουν να αναδείξουν πρωτότυπες εναλλακτικές τοποθεσίες και να επαναξιοποιήσουν κτήρια και εγκαταστάσεις.
- Διοργανώσεις που συνθέτουν την τοπικότητα της δράσης με την ιστορία, τη φυσιογνωμία και την παράδοση κάθε περιοχής (Ιωαννίδης, 2011, σ. 197-200).

Τα φεστιβάλ στην Ελλάδα διοργανώνονται κυρίως κατά τους θερινούς μήνες και εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία ως προς τη θεματολογία τους και χρησιμοποιούνται ως μέσο προβολής του κάθε τόπου προσπαθώντας να προσελκύσουν ρεύματα πολιτιστικού τουρισμού. Ορισμένα μόνο από τα φεστιβάλ ξεφεύγουν από τα τοπικά πλαίσια και η

ακτινοβολία τους επεκτείνεται σε εθνικό επίπεδο (Μπιτσάνη, 2004, σ. 151) και ακόμη λιγότερα είναι τα φεστιβάλ με διεθνή εμβέλεια.

3.7.Χαρακτηριστικά συστατικά και κριτήρια καταγραφής

Τα φεστιβάλ περιλαμβάνουν πάρα πολλά και διαφορετικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, Δημιουργούν μία μοναδική ατμόσφαιρά, η οποία προέρχεται όχι μόνο από την ποιότητα της παραγωγής αλλά και από το ιδιαίτερο περιβάλλον της περιοχής που διοργανώνονται (Isar 1976, σ. 131). Επιπροσθέτως, δίνουν την δυνατότητα στους κατοίκους να οραματιστούν εκ νέου την περιοχή τους ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα της επικοινωνίας μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών, εθνικών και πολιτισμικών ομάδων (Klaic 2006 σ. 55). Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των φεστιβάλ περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- **Η εμβέλεια της διοργάνωσης:** Υπάρχουν διαφορετικά επίπεδα εμβέλειας που αντιστοιχούν σε διαφορετικό επίπεδο χωροθέτησης. Έτσι, τα φεστιβάλ μπορούν να διακριθούν σε, τοπικά, μητροπολιτικά, εθνικά και διεθνή.¹⁸ Το επίπεδο εμβέλειας ενός φεστιβάλ μπορεί να διευρυνθεί και ένα φεστιβάλ μπορεί να διοργανώνεται σε τοπικό επίπεδο, αλλά μετά από κάποιο χρονικό διάστημα να καταστεί μία διοργάνωση υπερτοπικής ή και διεθνούς εμβέλειας και το αντίστροφο (Ιωαννίδης, 2018, σ. 63-64).
- **Περιοδικότητα:** Το έτος έναρξης ενός φεστιβάλ, η συχνότητα της διοργάνωσης και η χρονική διάρκεια διεξαγωγής αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της ταυτότητας του φεστιβάλ. Η επαναληψιμότητα της διοργάνωσης αφορά αν το φεστιβάλ θα πραγματοποιείται κάθε χρόνο ή κάθε δύο χρόνια. Επίσης υπάρχουν και φεστιβάλ, τα οποία πραγματοποιούνται μία και μόνο φορά. Η χρονική διάρκεια σχετίζεται με το πόσες ημέρες πραγματοποιείται το φεστιβάλ, το οποίο σχετίζεται και με την εποχικότητα καθώς φεστιβάλ διοργανώνονται και στις τέσσερις εποχές του χρόνου (π.χ. “Aurora Winter Festival” στον Καναδά) (Visser, 2005).

---

¹⁸ Το τοπικό επίπεδο αντιστοιχεί σε μία μικρή πόλη, το μητροπολιτικό αφορά τη διοργάνωση σε πόλη-πρωτεύουσα, το εθνικό επίπεδο σχετίζεται με έναν θεσμό εθνικής διοργάνωσης και το διεθνές αφορά ένα κράτος του εξωτερικού.

- **Το περιεχόμενο:**¹⁹ Μπορεί το φεστιβάλ να είναι μονοθεματικό δηλαδή να αφορά μία συγκεκριμένη θεματική π.χ. Φεστιβάλ Κλασικής Μουσικής ή πολυθεματικό με το να περιλαμβάνει πλήθος διαφορετικών παραστάσεων και εκδηλώσεων όπως διάφορα είδη μουσικής, θέατρο, όπερα, εικαστικά, ζωγραφική και άλλα. Επιπλέον, στα πλαίσια του φεστιβάλ μπορεί να διοργανώνονται καλλιτεχνικά εργαστήρια, ημερίδες και διάφορες άλλες παράλληλες εκδηλώσεις (Konsola και Karachalis, 2009 σ. 57).
- **Καλλιτεχνική συμμετοχή:** Ως προς την καλλιτεχνική συμμετοχή μπορεί να γίνει διάκριση ανάμεσα σε φεστιβάλ που προσκαλούν καλλιτέχνες από το εξωτερικό ή πραγματοποιούν μετακλήσεις εκδηλώσεων από το εξωτερικό και σε φεστιβάλ τα οποία, αναδεικνύουν τοπικούς καλλιτέχνες και πολιτιστικές ομάδες. Φυσικά μπορεί ένα φεστιβάλ να συνδυάσει τις τοπικές πολιτιστικές δυνάμεις με μετακλήσεις ξένων καλλιτεχνών και εκδηλώσεων (Gorman-Murray et al. 2008).
- **Χώροι εκδηλώσεων & υποδομές:**²⁰ Το χαρακτηριστικό αυτό αφορά τις πολιτιστικές υποδομές και εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται και μπορούν να διακριθούν σε κλειστούς χώρους, όπως θέατρα και αίθουσες μουσικής ή υπαίθριους χώρους όπως πάρκα, πλατείες, ανοικτά θέατρα, δρόμους κ.ά. Σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς όπως αρχαία θέατρα, ρωμαϊκά ωδεία και μεσαιωνικά κτίρια (Κόνσολα και Καραχάλης 2010, σ. 9).
- **Φορείς διοργάνωσης και συνδιοργάνωσης:** Ένα φεστιβάλ μπορεί να διοργανώνεται από ιδιωτικό φορέα όπως είναι ένας οργανισμός, μία εταιρεία ή ένα ίδρυμα ή από δημόσιο φορέα όπως είναι ο Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης, δημοτικές επιχειρήσεις και πολιτιστικοί σύλλογοι που χρηματοδοτούνται από την Κεντρική Κυβέρνηση. Επίσης μπορεί να διοργανώνονται με τη σύμπραξη δημόσιου με ιδιωτικού τομέα, ή από τον τρίτο δρόμο της κοινωνίας των πολιτών (Richards και Palmer, 2010, σ. 40). Έτσι αναπτύσσονται δικτυώσεις, συνέργειες και συνεργασίες τόσο κατά το στάδιο

¹⁹ Επίσης υπάρχουν και τα θεματικά φεστιβάλ όπως είναι τα παραδοσιακά με μουσική και χορό από την παράδοση κάθε τόπου. Υπάρχουν και τα πολυπολιτισμικά φεστιβάλ, στα οποία κοινό και συμμετέχοντες προέρχονται από διαφορετικά έθνη και μειονότητες.

²⁰ Επίσης, μπορούν να αξιοποιηθούν και χώροι που είχαν διαφορετική πρωτεύουσα χρήση και επαναχρησιμοποιήθηκαν για πολιτιστικές εκδηλώσεις π.χ. πρώην βιομηχανικά εργοστάσια. Τα φεστιβάλ διακρίνονται και από το βαθμό χωροταξικής διασποράς ή συγκέντρωσης των χώρων εκδηλώσεων (Κόνσολα και Ιωαννίδης, 2005, σ. 244).

σχεδιασμού και προγραμματισμού όσο και κατά την υλοποίηση ενός φεστιβάλ, όπου σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η κινητοποίηση εθελοντών (Elstad, 2003).

- **Ο ρόλος του καλλιτεχνικού διευθυντή:** Θεωρείται ιδιαίτερης σημασίας για τη διασφάλιση της σύνδεσης του προγράμματος με τους στόχους του φεστιβάλ. Επιπλέον, μεριμνά ώστε το πρόγραμμα να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του κοινού του φεστιβάλ. Τα παραπάνω στοιχεία διαφυλάττουν και βελτιώνουν την εικόνα και τη φήμη του φεστιβάλ. Όμως, ένας καλλιτεχνικός διευθυντής θα πρέπει να συναποφασίζει με όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (Richards και Palmer, 2010 σ. 107).
- **Μορφές χρηματοδότησης:** Ως προς τις μορφές χρηματοδότησης, υπάρχουν φεστιβάλ που χρηματοδοτούνται από ιδιωτικές πηγές π.χ. χορηγοί, ή και δημόσιες πηγές π.χ. τον δήμο, το κράτος ή από ευρωπαϊκά ταμεία. Φυσικά υπάρχει και η μικτή χρηματοδότηση από τον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα (Cudny, 2016 σ. 36). Εκτός από τις χορηγίες υπάρχουν και εναλλακτικές μορφές χρηματοδότησης όπως είναι η συμμετοχική χρηματοδότηση ή αλλιώς crowdfunding όπου το πλήθος συμμετέχει δωρίζοντας ένα χρηματικό ποσό για μία παραγωγή.
- **Προβολή, επικοινωνία και κοινό:** Η προβολή του φεστιβάλ σχετίζεται με το κατά πόσον απευθύνεται σε διεθνές κοινό ή όχι. Η προβολή του φεστιβάλ μέσω της ειδικής ιστοσελίδας στα αγγλικά είναι η πιο συνηθισμένη πρακτική καθώς και η προβολή μέσω διεθνών δικτύων με διαφημιστική προβολή στο εξωτερικό. Επιπροσθέτως, γι' αυτόν τον σκοπό μπορούν να χρησιμοποιηθούν και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Konsola, και Karachalis, 2010 σ. 91). Το κοινό που προσέρχεται στο φεστιβάλ μπορεί να είναι τοπικό, ή υπερτοπικό, δηλαδή κοινό από άλλες πόλεις, ή διεθνές, δηλαδή προσέλκυση κοινού από άλλες χώρες (Cudny, 2016 σ. 36).
- **Πρωτοτυπία -ομοιογένεια:** Αφορά κυρίως το περιεχόμενο και το καλλιτεχνικό στίγμα του φεστιβάλ. Τα πρωτότυπα φεστιβάλ δεν παρουσιάζουν ένα τυποποιημένο πρόγραμμα αλλά διαφοροποιούνται βάσει πρωτότυπων χαρακτηριστικών ως προς τη θεματική, την παραγωγή, την επιλογή χώρων κ.α. . Παρουσιάζουν στοιχεία που προσδίδουν μία ιδιαίτερη φυσιογνωμία και αισθητική όπως video art, animation κ.ά. αλλά και πιο συμβατικές μορφές

τέχνης όπως κλασική μουσική και όπερα που σπάνια συναντώνται στα τυποποιημένα φεστιβάλ. Έτσι, με βάση το βαθμό πρωτοτυπίας μπορεί να γίνει διάκριση σε καινοτόμα, καθιερωμένα ή κοινότυπα φεστιβάλ.

Τα φεστιβάλ εκτός των πολλών οικονομικών ωφελειών, έχουν ισχυρή ταύτιση με τον τόπο και ένα φεστιβάλ μπορεί να βοηθήσει να οριστεί και τα καθιερωθεί ένας τόπος, προσδίδοντας ένα συγκριτικό πλεονέκτημα σε μία πόλη. Τα επιτυχημένα φεστιβάλ δημιουργούν μία ισχυρή αίσθηση του τόπου, αλλά απευθύνονται σε ένα παγκόσμιο πολιτισμό προκειμένου να προσελκύσουν τόσο τους καλλιτέχνες όσο και το κοινό. Παράλληλα αποτελούν το μέσο για την τοπική κουλτούρα να προσεγγίσει ένα παγκόσμιο ακροατήριο (Carlsen, et al., 2007, σ. 4).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ- ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:ΔΙΕΘΝΕΣ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΔΙΜΒΟΥΡΓΟΥ

4.1.Το Εδιμβούργο: Η πόλη των φεστιβάλ

Το Εδιμβούργο είναι μία ιστορική πόλη και πρωτεύουσα της Σκωτίας από το 1437. Είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη με δύο ξεχωριστές περιοχές, την Παλιά Πόλη που κυριαρχείται από το μεσαιωνικό φρούριο και την Νέα Πόλη, που αναπτύχθηκε τον 18^ο αιώνα και είχε μεγάλη επίδραση στον ευρωπαϊκό πολεοδομικό σχεδιασμό. Η αρμονική αντίθεση των δύο ιστορικών περιοχών με πολλά σημαντικά κτίρια η καθεμία είναι αυτό που δίνει στην πόλη τον μοναδικό χαρακτήρα. Από το 1995 βρίσκονται στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.²¹ Η πόλη αποτέλεσε μεγάλο κέντρο την εποχή του Διαφωτισμού χάρη στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου, που ιδρύθηκε το 1582 και αποτελεί ένα από τα πιο φημισμένα και αναγνωρισμένα Πανεπιστήμια στην Ευρώπη προσελκύοντας χιλιάδες φοιτητές.

Το Εδιμβούργο είναι η κορυφαία πόλη των φεστιβάλ στον κόσμο με μία σειρά από μεγάλα ετήσια φεστιβάλ²² που φιλοξενούν ταλέντα από περισσότερο από το ένα τρίτο του κόσμου. Τα φεστιβάλ, αποτελώντας μέρος της ταυτότητας του Εδιμβούργου, προσφέρουν σε ετήσια βάση περισσότερα από 3.000 πολιτιστικά γεγονότα, με τη συμμετοχή περισσότερων από 25.000 καλλιτεχνών και επιτελεστών και με 4,5 εκατομμύρια θεατές από 70 χώρες. Οικονομική μελέτη για την οικονομική επίδραση των φεστιβάλ στο Εδιμβούργο για το έτος 2007, καταδεικνύει κέρδη της τάξεως των 170 εκ. στερλινών, τη δημιουργία νέων εισοδημάτων της τάξεως των 40 εκ. στερλινών και την υποστήριξη 3.200 θέσεων εργασίας ισοδύναμου πλήρους απασχόλησης σε ένα χρόνο (Carlsen, et al., 2007, σ. 8)

4.2.Η ιστορικότητα του Φεστιβάλ: Από τον ελιτισμό σε κορυφαίο φεστιβάλ παραστατικών τεχνών

Το Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου (Δ.Φ.Ε.) ξεκίνησε τη λειτουργία του δύο χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1947. Οι αρχικοί στόχοι του ήταν να λειτουργήσει ως ένα μεταπολεμικό σημείο συγκέντρωσης, να θεσπίσει μια ευρωπαϊκή

²¹ UNESCO World Heritage List <https://whc.unesco.org/en/list/728> [Πρόσβαση 20 Νοεμβρίου 2018].

²² Τα φεστιβάλ που πραγματοποιούνται σε ετήσια βάση είναι : 1)το Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου 2) το Fringe, 3) το Hogmanay, 4) το Διεθνές Φεστιβάλ Επιστημών, 5) το Διεθνές Φεστιβάλ για Παιδιά, 6) το Διεθνές Φεστιβάλ Κινηματογράφου, 7)το Φεστιβάλ Τζαζ και Μπλουζ, 8) το Φεστιβάλ Τεχνών, 9) το Βασιλικό Στρατιωτικό φεστιβάλ 10) το Διεθνές Φεστιβάλ Βιβλίου, 11) το Σκωτσέζικο Διεθνές Φεστιβάλ Αφηγήσεων και 12) ο εορτασμός στη Σκωτία για το 2018 των Νέων Ανθρώπων. Για περισσότερες πληροφορίες στην ιστοσελίδα <https://www.edinburghfestivalcity.com/#festivals> [Πρόσβαση 14 Νοεμβρίου 2018].

κοινωνία και να ενισχύσει την κατεστραμμένη αίσθηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας υποστηρίζοντας την μεταπολεμική αναβίωση της ευρωπαϊκής τέχνης και πολιτισμού με έναν διεθνή καλλιτεχνικό εορτασμό της ειρήνης. Παρόλο που το Εδιμβούργο υπέστη τις αρνητικές συνέπειες του πολέμου είχε καταφέρει να διατηρήσει άθικτη την υλική υποδομή, των θεάτρων, αιθουσών και εξοπλισμού, η οποία είναι απαραίτητη για τη διοργάνωση διεθνούς φεστιβάλ τέχνης (Harvie, 2003, σ. 15).

Η ιστορική σημασία του Δ.Φ.Ε ως θεσμικού παράγοντα είναι μεγάλη συνεισφέροντας τόσο στην ανοικοδόμηση και τον επαναπροσδιορισμό του ευρωπαϊκού μεταπολεμικού πολιτισμού, όσο και στη μεταπολεμική αστική αναβίωση του Εδιμβούργου. Το φεστιβάλ, αρχικά είχε ένα μέτριο οικονομικό όφελος στο Εδιμβούργο, αλλά η συμβολή του ήταν μεγαλύτερη όταν παράκμασε η παραδοσιακή βαριά βιομηχανία. Το οικονομικό όφελος του φεστιβάλ τόσο στο Εδιμβούργο όσο και στη Σκωτία συνέβαλε στη μετάβαση της Σκωτίας από τα μέσα έως τα τέλη του 20ου αιώνα σε μία οικονομία με ολοένα και μεγαλύτερη βάση στις υπηρεσίες και τον τουρισμό (Harvie, 2005, σ. 75-78).

Από την αρχή το πρόγραμμα του φεστιβάλ και για αρκετά χρόνια μετά θεωρήθηκε ότι ήταν ελιτίστικο και συντηρητικό, χωρίς να υπάρχει πολυμορφία στον προγραμματισμό και ότι απευθύνεται σε ένα προνομιούχο κοινό. Ωστόσο, το πρόγραμμά του ήταν πάντα πολυθεματικό γεγονός που επιτρέπει σε διάφορες τέχνες να διασταυρωθούν και δυνητικά να συνδυαστούν φέρνοντας διαφορετικά ακροατήρια και καλλιτέχνες σε ένα κοινό τόπο (Harvie, 2003, σ. 21-22).

Η κυριότερη αντίδραση στον ελιτισμό του Δ.Φ.Ε. ήδη από τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του, ήταν ένα περιθωριακό κίνημα θεάτρου. Το τελευταίο, ήταν αποφασισμένο να λειτουργεί στην αντίθετη κατεύθυνση από το συμβατικό Δ.Φ.Ε. παρουσιάζοντας ένα μεγαλύτερο εύρος έργων και επαγγελματικών σχημάτων για ένα πιο ποικίλο κοινό. Το φεστιβάλ Fringe περιλάμβανε κυρίως σκωτσέζικους καλλιτεχνικούς φορείς σε αντίθεση με το Δ.Φ.Ε (Dale, 1988, σ.10). Ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η αντίθεση αυτή έχει αμβλυνθεί και πλέον επιμερίζονται το κόστος παραγωγής στις συμπαραγωγές καθώς επωφελούνται και τα δύο από το γεγονός ότι, το Εδιμβούργο είναι μία πόλη των φεστιβάλ.

Στις μέρες μας, η αποστολή του όπως παρατίθεται στην Ετήσια Έκθεση,²³ είναι να παράγει το κορυφαίο φεστιβάλ παραστατικών τεχνών στον κόσμο, το οποίο παρουσιάζει και προωθεί τις παραστάσεις στο άριστο επίπεδο σε μεγάλο και ποικίλο κοινό, προωθώντας έτσι την πολιτιστική, κοινωνική, εκπαιδευτική και οικονομική ευημερία του λαού του Εδιμβούργου και της Σκωτίας.

4.3. Τα βασικά χαρακτηριστικά του Διεθνούς Φεστιβάλ Εδιμβούργου

- **Φορέας διοργάνωσης**

Το Δ.Φ.Ε. έχει πλέον κλείσει 71 χρόνια λειτουργίας με φορέα διοργάνωσης μία κοινωφελή εταιρεία περιορισμένη με εγγύηση, τη Διεθνή Εταιρεία Φεστιβάλ Εδιμβούργου.

- **Διοικητική δομή**

Το Διοικητικό Συμβούλιο, διορίζει τον Διευθυντή του φεστιβάλ, ο οποίος είναι και Διευθύνων Σύμβουλος και είναι υπεύθυνος για το σχεδιασμό και την εκτέλεση του προγράμματος του φεστιβάλ. Ο εκάστοτε διευθυντής σχεδιάζει και υλοποιεί το πρόγραμμα του φεστιβάλ ώστε να ανταποκρίνεται στην αποστολή και τους στόχους που έχουν τεθεί από το Διοικητικό Συμβούλιο. Η θητεία του είναι τριετής και μπορεί να ανανεώνεται.²⁴ Στον Διευθυντή υπάγεται όλη η διοίκηση του φεστιβάλ που αφορά τα οικονομικά, το πρόγραμμα, τις χορηγίες και την επικοινωνία. Καθώς επίσης και η Χορωδία του Φεστιβάλ Εδιμβούργου που λειτουργεί για περισσότερα από 50 χρόνια με χορωδούς από όλη τη Σκωτία συμμετέχοντας ενεργά με πολλές παραστάσεις κάθε χρόνο.

- **Χρονική διάρκεια διοργάνωσης και περιοδικότητα**

Το φεστιβάλ είναι ετήσιο και διοργανώνεται κάθε Αύγουστο για περίπου 25 ημέρες. Για το 2019 το φεστιβάλ θα διαρκέσει από τις 2 έως τις 26 Αυγούστου.

- **Οικονομικά δεδομένα²⁵**

²³ Edinburgh International Festival (2017) Report and Financial Statements for the year ended 31 October 2017. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά <http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/ws-eif/production/assets/headerimages/EIFS-2017-Annual-Review.pdf> [Πρόσβαση 21 Νοεμβρίου 2018].

²⁴ Ο τρέχον Διευθυντής είναι ο Fergus Linehan, ο οποίος τοποθετήθηκε το 2013 και θα παραμείνει έως το 2022. Ανακοινώθηκε στην ιστοσελίδα του φεστιβάλ <https://www.eif.co.uk/about/news-and-media/edinburgh-international-festival-directors-contract-extended> [Πρόσβαση 21 Νοεμβρίου 2018]. Είναι ο δέκατος διευθυντής στην ιστορία του φεστιβάλ και φαίνεται ότι, με την ανανέωση της θητείας του θα αποτελέσει έναν από τους μακροβιότερους διευθυντές στη μέχρι σήμερα πορεία του φεστιβάλ.

²⁵ Οι ετήσιες εκθέσεις είναι διαθέσιμες ηλεκτρονικά στη διεύθυνση <https://www.eif.co.uk/about/about-the-organisation> [Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

Τα έσοδα για το έτος 2017, προέρχονται σε ποσοστό 42% από επιδοτήσεις του δημοσίου τομέα, 30% από τα έσοδα των εισιτηρίων, 26% από συγκέντρωση χρημάτων (fundraising) από εταιρίες, ιδιώτες, ιδρύματα και διεθνείς εταιρείες και το υπόλοιπο 2% από εμπορικές και φεστιβαλικές εκδόσεις. Ως προς τις δαπάνες για το ίδιο έτος αυτές αναλύονται στο κόστος παραγωγών και παραστάσεων σε ποσοστό 75% των συνολικών δαπανών, το μάρκετινγκ, η ιστοσελίδα και η έκδοση εισιτηρίων αφορά το 13% των δαπανών, 8% δαπανήθηκε για τη διοίκηση και το υπόλοιπο 4% για τη συγκέντρωση χρημάτων.²⁶ Το φεστιβάλ τα τελευταία χρόνια προσπαθεί να αυξήσει τα έσοδα από τα εισιτήρια και από άλλες πηγές ενώ παράλληλα προσπαθεί να κρατήσει σταθερό το κόστος ώστε να εξασφαλίσει στην οικονομική βιωσιμότητα και σταθερότητα.

- **Μορφές χρηματοδότησης**

Οι επιδοτήσεις του δημοσίου τομέα προέρχονται από το Συμβούλιο της Πόλης του Εδιμβούργου και τον κυβερνητικό οργανισμό του Συμβουλίου των Σκωτσέζικων Τεχνών (Creative Scotland Board). Επιπλέον, σημαντικό τμήμα των εσόδων του φεστιβάλ είναι η συγκέντρωση χρημάτων (fundraising) από ιδιώτες, μία διαδικασία που βρίσκεται στον πυρήνα της ταυτότητας του φεστιβάλ. Το Δ.Φ.Ε. προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την χρηματοδότηση από ιδιώτες ώστε να μπορεί να ανταπεξέλθει σε μειωμένες δημόσιες επιχορηγήσεις.²⁷

- **Περιεχόμενο προγράμματος: Ποικιλία και ποιότητα²⁸**

Είναι πολυθεματικό και παρουσιάζονται παραστάσεις μουσικής τόσο κλασικής όσο και σύγχρονης, θεάτρου, όπερας, χορού και άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων και παραστάσεις ειδικά για μαθητές σχολείων. Το περιεχόμενο του προγράμματος αποτελείται από παραστάσεις διεθνών σχημάτων, καλλιτεχνών και ρεπερτορίου είτε πρόκειται για κλασικά έργα είτε για σύγχρονα, με πολλές διεθνείς μετακλήσεις. Έτσι, το άθροισμα παραστάσεων που συγκεντρώνεται και παρουσιάζεται αφορά έργα

²⁶ Μία ανάλυση στα έσοδα του φεστιβάλ από το 2009 έως το 2017 υποδεικνύει ότι, τα έσοδα από τα εισιτήρια την τελευταία δεκαετία αυξάνονται από το 23% των συνολικών εσόδων του 2009 στο 30% των συνολικών εσόδων για τα έτη 2016 και 2017. Τα έσοδα από το fundraising βρίσκονται σταθερά στο 25% των συνολικών εσόδων με ελάχιστες αυξομειώσεις και οι επιχορηγήσεις του δημοσίου τομέα το 2009 αποτελούσαν το 50% των συνολικών εσόδων και τις χρονιές που αυξήθηκαν τα έσοδα από τα εισιτήρια μειώθηκαν ελαφρώς και οι επιδοτήσεις, δηλαδή για το 2016 αποτελούν το 42% των συνολικών εσόδων. Από την άλλη πλευρά, η ανάλυση στις δαπάνες από το 2009 φανερώνει ότι, ο οργανισμός προσπαθεί να διατηρήσει το κόστος σταθερό στις επιμεριζόμενες κατηγορίες ώστε να επιτύχει οικονομική βιωσιμότητα. Το 2009 το κόστος παραγωγών και παραστάσεων άγγιξε το 75%, το μάρκετινγκ το 12%, το διοικητικό κόστος το 9% και το fundraising το 4% των συνολικών δαπανών.

²⁷ Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση 2017.

²⁸ Το πρόγραμμα εκδηλώσεων διαθέσιμο στο <https://www.eif.co.uk/signup> [Πρόσβαση 8 Νοεμβρίου].

κλασικά διεθνούς ρεπερτορίου (μουσική & όπερα).²⁹ Καθώς και πιο εναλλακτικά ή και πειραματικά (θέατρο & χορός).³⁰ Επίσης περιλαμβάνονται εργαστήρια με συζητήσεις, εργαστήρια καλλιτεχνικής επιχειρηματικότητας και ετήσια εκπαιδευτικά προγράμματα για την ανάπτυξη σχέσεων με σχολεία, πανεπιστήμια και ομάδες της κοινότητας.³¹ Επιπλέον, στα πλαίσια του προγράμματος πραγματοποιήθηκε η Διεθνής Διάσκεψη Κορυφής του Εδιμβούργου³² αλλά και ο 19^{ος} διαγωνισμός Eurovision Young Musicians 2018, ο οποίος είναι διετής και 18 νέοι ερμηνευτές από όλη την Ευρώπη ανταγωνίζονται για τον τίτλο. Το μεγαλύτερο μέρος του φεστιβάλ αφορά καλλιτέχνες και ορχήστρες διεθνούς φήμης από διάφορα μέρη της γης και συμπαραγωγές με 2,020 καλλιτέχνες να συμμετέχουν από 40 χώρες.

- **Πολιτιστικές υποδομές και χώροι διοργάνωσης**

Οι χώροι διοργάνωσης του φεστιβάλ παρουσιάζουν κάποιες ελάχιστες αλλαγές κάθε χρόνο, αλλά κυρίως περιλαμβάνουν σημαντικά σημεία στην πόλη με κυρίως κλειστές αίθουσες αλλά και κάποιες παραστάσεις σε εξωτερικούς χώρους. Οι χώροι παραστάσεων βρίσκονται κυρίως στο κέντρο της πόλης και στην παλιά πόλη και αφορούν ιστορικά κτίρια και μόνο ένα σημείο αφορά ένα χώρο στο λιμάνι του Εδιμβούργου, που ήταν κλειστό τα τελευταία 30 χρόνια. Οι χώροι διοργάνωσης για το 2018 ήταν 13, με δύο από αυτούς να είναι σε εξωτερικό χώρο στην Πλατεία Φεστιβάλ (Festival Square) και στα Ανάκτορα του Χόλιρουντ (Palace of Holyroodhouse).³³ Οι παραστάσεις για το 2017 πραγματοποιήθηκαν σε 15 σημεία, ενώ για το 2016 χρησιμοποιήθηκαν 21 σημεία στην πόλη.³⁴

Οι πολιτιστικές υποδομές περιλαμβάνουν ιστορικά κτίρια της παλιάς πόλης του Εδιμβούργου όπως το Royal Lyceum Theatre,³⁵ το οποίο είναι ένα εμβληματικό κτίριο της βικτωριανής εποχής που κατασκευάστηκε το 1883 και το The Hub,³⁶ το οποίο βρίσκεται επίσης στην παλιά πόλη, οικοδομήθηκε περίπου το 1845 και αποτελεί έναν εξαιρετικό συνδυασμό σύγχρονης αρχιτεκτονικής και κλασικής βικτωριανής. Εκτός

²⁹ Όπως είναι η όπερα του Ροσσίνι «Ο κουρέας της Σεβίλλης» από το θέατρο των Ηλυσίων Πεδίων.

³⁰ Όπως είναι ο πολυβραβευμένος διεθνούς αναγνώρισης χορευτής Akram Khan, διάσημος για τις καινοτομίες στις χορογραφίες και ο Peter Brook, διάσημος, πολυβραβευμένος σκηνοθέτης θεάτρου.

³¹ Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 9 σχολικά προγράμματα που αφορούσαν 5.600 μαθητές και νέους.

³² Είναι ένα διετές γεγονός, πρώτο στο είδος του στον κόσμο που προσελκύει αντιπροσωπεΐες από περισσότερα από 40 έθνη και περιλαμβάνει παρουσιάσεις, συζητήσεις και εργαστήρια με καλλιτέχνες, στοχαστές και παράγοντες του πολιτισμού με τους Υπουργούς Πολιτισμού των χωρών που συμμετέχουν.

³³ Τα Ανάκτορα του Χόλιρουντ είναι η επίσημη κατοικία της βασιλικής οικογένειας της Σκωτίας από τον 16^ο αιώνα.

³⁴ Βάσει των ετήσιων εκθέσεων του 2016 & 2017 που διατίθενται στην ιστοσελίδα του φεστιβάλ.

³⁵ <https://lyceum.org.uk/about-the-lyceum/history/> [Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

³⁶ <http://www.thehub-edinburgh.com/about-us/history/> [Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

από χώρος παραστάσεων, φιλοξενεί και τα γραφεία του Δ.Φ.Ε. . Επιπλέον, χρησιμοποιούνται πολλά διατηρητέα κτίρια που κατασκευάστηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα όπως το Usher Hall (1914) και το King's Theatre (1906) τα οποία αποτελούν σημαντικές εγκαταστάσεις σε πολιτιστικό και ιστορικό επίπεδο.

- **Παραστάσεις**

Το πρόγραμμα του φεστιβάλ εμφανίζει μεγάλη πυκνότητα παραστάσεων σε καθημερινή βάση με διαφορετικές παραστάσεις καθημερινά σε διαφορετικά σημεία. Μάλιστα σε αρκετά θέατρα την ίδια ημέρα μπορεί να παρουσιάζονται δύο διαφορετικές παραστάσεις. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ετήσιας έκθεσης για το 2017 πραγματοποιήθηκαν 284 παραστάσεις. Από την ανάλυση των στοιχείων των ετήσιων εκθέσεων διαφαίνεται με ενάργεια το γεγονός της διεύρυνσης των παραστάσεων όπου το 2016 πραγματοποιήθηκαν 212 παραστάσεις, το 2014 είχαν πραγματοποιηθεί 188 παραστάσεις και το 2007, 139 παραστάσεις.

- **Αξιοποίηση πολιτιστικών οργανισμών εθνικής κλίμακας**

Σε μεγάλο μέρος του φεστιβάλ συμμετείχαν εθνικοί πολιτιστικοί φορείς όπως η Βασιλική Εθνική Ορχήστρα της Σκωτίας, το Εθνικό Θέατρο της Σκωτίας, η Εθνική Χορωδία και Ορχήστρα Νέων της Σκωτίας, η Σκωτσέζικη Ορχήστρα Δωματίου, το Μπαλέτο και η Σκωτσέζικη Συμφωνική Ορχήστρα του BBC.

- **Επικοινωνιακή πολιτική και κοινό**

Η ραδιοτηλεοπτική κάλυψη του φεστιβάλ εδώ και πολλά χρόνια είναι πολύ σημαντική για τη προώθηση του φεστιβάλ διεθνώς. Το BBC Radio 3 μεταδίδει συναυλίες και κονσέρτα και η τηλεόραση του BBC μεταδίδει τηλεοπτικά παραστάσεις διεθνώς. Μεγάλη συμμετοχή και απήχηση έχει το φεστιβάλ και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπου η παρακολούθηση από το κανάλι του YouTube ανέρχεται στις 1.4 εκατομμύρια θεάσεις. Στην ιστοσελίδα του φεστιβάλ βρίσκονται εικονίδια για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπου χρησιμοποιούνται εκτός από το YouTube, το Facebook, Twitter, Instagram Pinterest και Flickr. Οι ενδιαφερόμενοι πατώντας στα εικονίδια συνδέονται αυτόματα με τις εκάστοτε σελίδες του φεστιβάλ, στις οποίες εκτός από υλικό από τις παραστάσεις μπορούν να τα χρησιμοποιούν ως εργαλείο πρόσληψης υπεύθυνου επικοινωνίας του φεστιβάλ.

Τα τελευταία χρόνια πραγματοποιούνται πολιτικές διεύρυνσης κοινού τόσο γεωγραφικά όσο και ηλικιακά, αλλά και απευθυνόμενο σε ποικίλα κοινά λόγω πολυμορφίας παραστάσεων. Το κοινό που παρακολούθησε ζωντανά τις παραστάσεις το 2017, ανήλθε στους 461.883 χιλιάδες θεατές από 83 χώρες. Παρατηρείται μία σταδιακή

διεύρυνση από το 2007, όπου 380.000 χιλιάδες θεατές είχαν παρακολουθήσει τις παραστάσεις.³⁷ Επιπροσθέτως, πραγματοποιούνται δωρεάν παραστάσεις σε εξωτερικούς χώρους και αρκετές παραστάσεις είναι προσβάσιμες για άτομα με ειδικές ανάγκες όπως κωφούς και άτομα με αναπηρικά αμαξίδια.

---

³⁷ Ετήσια Έκθεση EIF (2007). Διαθέσιμη στο http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/ws-eif/production/assets/headerimages/Files/2007_festival_facts_web.pdf?mtime=20180223141044 [Πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2018]. Επιπλέον, στην ετήσια έκθεση του 2012 είχε διενεργηθεί ανάλυση κοινού από την οποία είχε προκύψει ότι, το 36% του συνολικού κοινού προήλθε από το Εδιμβούργο, το 27% από την υπόλοιπη Σκωτία, το 14% από οποιοδήποτε άλλο μέρος του Ηνωμένου Βασιλείου και το 23% είναι διεθνείς επισκέπτες. Οι επισκέπτες διέμειναν στο Εδιμβούργο για 7 βραδιές και το 76% των επισκεπτών εκτός Εδιμβούργου δήλωσαν, πως το Δ.Φ.Ε. ήταν ο μόνος ή ο κύριος λόγος της επίσκεψής τους. Στοιχεία διαθέσιμα στο http://s3-eu-west-1.amazonaws.com/ws-eif/production/assets/headerimages/Files/eifs_report_2012_email_low_res.pdf?mtime=20180223141205 [Πρόσβαση 2 Δεκεμβρίου 2018].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

5.1. Η πόλη των Αθηνών

Η Αθήνα είναι από τις αρχαιότερες πόλεις με καταγεγραμμένη ιστορία να φτάνει στο 3.200 π.Χ., γνωστή σε όλο τον κόσμο για τα αρχαία μνημεία, τους φιλοσόφους, την ιστορία και τον πολιτισμό της. Είναι πρωτεύουσα της Ελλάδας από το 1834 και αποτελεί το διοικητικό, οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο της χώρας. Στη σύγχρονη Αθήνα περιλαμβάνεται η Αρχαία Αθήνα, που εξελίχθηκε τον 6^ο αιώνα σε μία πανίσχυρη πόλη-κράτος. Την ίδια χρονική περίοδο στην αρχαία Αθήνα γεννήθηκε η δραματική ποίηση με τη μορφή της τραγωδίας που παρουσιαζόταν κατά τη διάρκεια της λατρευτικής γιορτής του θεού Διονύσου. Το αρχαίο θέατρο άνθισε μαζί τη δημοκρατία και προστέθηκαν δύο νέα είδη το σατυρικό δράμα και η κωμωδία (ΥΠ.ΠΟ.Α., 2015). Ο αρχαιολογικός χώρος της Ακρόπολης αποτελεί κληρονομία της κλασικής εποχής και εμβληματικό μνημείο του αρχαίου Δυτικού Πολιτισμού. Περιλαμβάνεται δε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO³⁸ από το 1987.³⁹

Η σύγχρονη πόλη έχει πολιτιστική ζωή με πάρα πολλά μουσεία και μνημεία, θεατρικές σκηνές, κινηματογράφους θερινούς και πολυκινηματογράφους. Επιπλέον, διαθέτει πληθώρα μουσικών χώρων, καθώς και σημαντικά πολιτιστικά ιδρύματα (π.χ. Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος ή το Ίδρυμα Ωνάση), αίθουσες τέχνης, αλλά και πολλά μικρά (π.χ. Athens Video Art Festival), και μεγάλα φεστιβάλ (π.χ. Rockwave Festival) που προσελκύουν τους Αθηναίους κατά τους θερινούς μήνες κυρίως. Το Ελληνικό Φεστιβάλ καλείται να λειτουργήσει συμβάλλοντας αφενός στην πολιτιστική ζωή της χώρας, αλλά και στην ενδυνάμωση των κοινωνικών δεσμών των κατοίκων της πόλης.

5.2. Η ιστορικότητα του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου

Το Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου (Φ.Α.Ε.) είναι το μεγαλύτερο φεστιβάλ τεχνών που διοργανώνεται κυρίως στην πόλη των Αθηνών, με τις σημαντικότερες παραστάσεις στην Επίδαυρο. Έχει προκύψει από τη συνένωση δύο φεστιβάλ, των Αθηνών και της Επιδαύρου, τα οποία ακολουθούν σχεδόν μία παράλληλη πορεία. Ο

³⁸ Για περισσότερες πληροφορίες <https://whc.unesco.org/en/list/404> [Πρόσβαση 21 Νοεμβρίου 2018]

³⁹ Αλλά και ο αρχαιολογικός χώρος του Ασκληπιείου της Επιδαύρου, που χρησιμοποιείται από το Ελληνικό Φεστιβάλ, βρίσκεται στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO από το 1988. Πληροφορίες ηλεκτρονικά <https://whc.unesco.org/en/list/491> [Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

Ε.Ο.Τ.⁴⁰ ήταν ο φορέας διοργάνωσης των φεστιβάλ από το 1955 μέχρι και το 1998 και οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις ανήκαν στα πλαίσια προβολής και της χώρας ως τουριστικό προϊόν. Η ίδρυση του Φεστιβάλ Αθηνών αλλά και Επιδαύρου έδωσε νέα ώθηση στο αρχαίο δράμα στη σύγχρονη Ελλάδα και στα αρχαιολογικά μνημεία όπου οι παραστάσεις λάμβαναν μέρος (Martha και Kotsaki, 2014, σ. 574).

Το Εθνικό Θέατρο είχε εγκαινιάσει το θέατρο της Επιδαύρου το 1938 με το έργο του Σοφοκλή «Ηλέκτρα». Η Ελληνική Περιηγητική Λέσχη διοργάνωσε την παράσταση με στόχο να καθιερώσει τη «σαιζόν Επιδαύρου», αλλά ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και μετέπειτα ο εμφύλιος ανέκοψαν τη πορεία. Τα «Επιδαύρια»⁴¹ ξεκινούν το 1954 με το Εθνικό Θέατρο να παρουσιάζει αποκλειστικά παραστάσεις για περίπου 20 χρόνια σε σκηνοθεσία του Ροντήρη με αρχαιοπρεπές ύφος παραστάσεων, κλασικίζουσα αισθητική και ανεπανάληπτες ερμηνείες από ηθοποιούς. Με την μεταπολίτευση αρχίζει να υποχωρεί η περίοδος μαρασμού που είχε επέλθει την εποχή της δικτατορίας και το Φ.Ε. ανοίγει τις πύλες του στο Θέατρο Τέχνης και το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδας. Με το πέρασμα του χρόνου όλο και περισσότεροι θίασοι τόσο από την Ελλάδα όσο και από το εξωτερικό εμφανίζονται στο Φ.Ε., με παραστάσεις που θα χαρακτηριστούν νεωτερικές ή και πρωτοποριακές.

Από την άλλη πλευρά, η ιστορία του Φεστιβάλ Αθηνών (Φ.Α.) ανάγεται στην μεταπολεμική εποχή της Ελλάδας και συγκεκριμένα ιδρύεται το 1955 ως μία γιορτή τεχνών.

- Η πρώτη περίοδος του φεστιβάλ μπορεί να θεωρηθεί «κοσμοπολίτικη».⁴² Η εποχή αυτή μέχρι και το 1967 θα χαρακτηριστεί από την προσπάθεια σύνδεσης της χώρας μας με τη Δύση, αλλά και με τη προσπάθεια ανάδειξης σημαντικών Ελλήνων δημιουργών.
- Η δεύτερη περίοδος κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια και την κατασκευή μιας ψευδούς εικόνας ανθρωπιστικού πνεύματος με ελάχιστα ψήγματα καλλιτεχνικού μοντερνισμού.

⁴⁰ Για περισσότερες πληροφορίες <http://tourismmuseum.gr/eot/> [Πρόσβαση 19 Νοεμβρίου 2018].

⁴¹ Η Μαρία Κάλλας ερμηνεύει την Νόρμα του Μπελλίνι το 1960 στο Αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου.

⁴² Στην πρώτη διοργάνωση να συμμετέχει η Φιλαρμονική Ορχήστρα της Νέας Υόρκης. Το αρχικό στάδιο του Φεστιβάλ Αθηνών, με αποκλειστικό χώρο διοργάνωσης το Ωδείο Ηρώδου του Αττικού, λειτουργεί ως ένα φεστιβάλ με διεθνούς φήμης καλλιτέχνες, μεγάλες ορχήστρες και προσπάθεια αναβίωσης του αρχαίου θεάτρου, αλλά και προσθήκης χορού.

- Η μεταπολιτευτική περίοδος θα βγάλει και το Φ.Α. από τον μαρασμό, όμως θα οδηγήσει με έναν καλλιτεχνικό πληθωρισμό, διοργανώνοντας παραστάσεις, άλλοτε εναλλακτικές και άλλοτε κοσμικές που δεν βοηθούν να διαμορφωθεί ο χαρακτήρας του. Από τη δεκαετία του 1990, ωστόσο, ο θεσμός των Φεστιβάλ άρχισε να δέχεται επικρίσεις για άμβλυνση των κριτηρίων επιλογής των καλλιτεχνικών σχημάτων και για στασιμότητα. Ο Ε.Ο.Τ., ως δημόσια υπηρεσία είχε κληρονομήσει τις πατροπαράδοτες ασθένειες του ελληνικού δημοσίου: τη γραφειοκρατία και τις έξωθεν παρεμβάσεις. Ο καλλιτεχνικός πληθωρισμός της δεκαετίας του 1990 ενέτεινε το διαφαινόμενο αδιέξοδο καθώς τα φεστιβάλ παρουσίαζαν σημαντικές και μη εκδηλώσεις, οι οποίες είτε είχαν μια εφήμερη φήμη ή μια παλαιότερη λάμψη.
- Ως τέταρτη περίοδος στην ιστορία του φεστιβάλ μπορεί να χαρακτηριστεί η θητεία του Γιώργου Λούκου από το 2006 έως το 2016, στην καλλιτεχνική διεύθυνση που προσπάθησε να αλλάξει την πορεία και τη φυσιογνωμία του φεστιβάλ. Το πρόγραμμα στην Επίδαυρο διευρύνθηκε, με τη μετάκληση διάσημων καλλιτεχνών που παρουσίασαν στην αρχαία σκηνή και νεότερα έργα κλασικών δημιουργών, από Σαίξπηρ έως και Μπέκετ. Ταυτόχρονα, διευρύνθηκαν οι χώροι του φεστιβάλ με την προσθήκη της Πειραιώς 260 και υπήρξε η εκ νέου διεκδίκηση του μοντέρνου και το άνοιγμα στο καινούριο.

5.3. Τα βασικά χαρακτηριστικά του Ελληνικού Φεστιβάλ

- **Φορέας διοργάνωσης**

Το «Ελληνικό Φεστιβάλ» ιδρύεται το 1998 με τον Νόμο 2636/ΦΕΚ Α/198⁴³ και συνίσταται η ανώνυμη εταιρεία για τη διοργάνωση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων που περιλαμβάνει τα δύο προηγουμένως αναφερθέντα φεστιβάλ. Η εταιρεία λειτουργεί για 30 χρόνια, χάριν του δημοσίου συμφέροντος και σκοπός είναι η οργάνωση και εκμετάλλευση μουσικών, θεατρικών και άλλων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων που συμβάλλουν στην τουριστική ανάπτυξη.⁴⁴

- **Διοικητική δομή**

⁴³ Νόμος 2636/ΦΕΚ Α/198 «Σύσταση εταιρειών για την οργάνωση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και για τη διαχείριση της περιουσίας του Ε.Ο.Τ., σύσταση Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού και τροποποιήσεις της νομοθεσίας για τον τουρισμό».

⁴⁴ Επιπρόσθετος σκοπός είναι, η έκδοση και διάθεση εντύπων, βιβλίων και άλλων εκδόσεων καθώς και η παραγωγή και η διάθεση οπτικοακουστικών μέσων με θέματα που αφορούν την προβολή των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων.

Ως προς τη δομή του φεστιβάλ, η εταιρεία διοικείται από επταμελές Διοικητικό Συμβούλιο (Δ.Σ.) με τριετή θητεία και δυνατότητα παράτασης. Από αυτά ένα μέλος εκλέγεται από τη γενική συνέλευση, τρία διορίζονται από τον Υπουργό Οικονομίας και Ανάπτυξης και τρία από τον Υπουργό Πολιτισμού. Το Δ. Σ. προσλαμβάνει γενικό διευθυντή με σύμβαση ορισμένου χρόνου διάρκειας τριών ετών και καθορίζει τις αρμοδιότητές του.⁴⁵ Η θητεία του τρέχοντος καλλιτεχνικού διευθυντή στοχεύει στην ανάδειξη νέων καλλιτεχνών και στη συστηματική προώθηση ελληνικών παραγωγών στο εξωτερικό.

- **Χρονική διάρκεια διοργάνωσης και περιοδικότητα**

Το φεστιβάλ έχει πλέον 62 χρόνια λειτουργίας και πραγματοποιείται κάθε χρόνο από τον Ιούνιο έως και τον Αύγουστο.

- **Οικονομικά δεδομένα**

Από την ανάλυση των οικονομικών στοιχείων⁴⁶ του φεστιβάλ που διατίθενται στην ιστοσελίδα από το 2013 έως το 2016 φαίνεται ότι οι επιχορηγήσεις αφορούν το μεγαλύτερο τμήμα των εσόδων της εταιρείας. Οι επιχορηγήσεις για το 2018 ανήλθαν σε ποσοστό 60% των συνολικών εσόδων, ενώ τα έσοδα από τα εισιτήρια ανήλθαν στο 30% και το υπόλοιπο 10% προήλθε από χορηγίες. Οι δαπάνες για το ίδιο έτος αναλύονται σε κόστος παραγωγών και παραστάσεων σε ποσοστό 45%, διοικητικό κόστος 50% και κόστος μάρκετινγκ 5%.⁴⁷

- **Μορφές χρηματοδότησης**

Οι επιδοτήσεις του φεστιβάλ προέρχονται από τον τακτικό προϋπολογισμό του κράτους και συγκεκριμένα από το Υπουργείο Πολιτισμού που εποπτεύει το Ελληνικό Φεστιβάλ και από εισφορές των καζίνο της Πάρνηθας και της Κέρκυρας. Επίσης, κάποια κονδύλια μπορεί να προέρχονται και από ευρωπαϊκά προγράμματα.

- **Περιεχόμενο προγράμματος: Ποικιλία και ποιότητα**

⁴⁵ Από τον Απρίλιο του 2016, την καλλιτεχνική διεύθυνση έχει αναλάβει ο σκηνοθέτης Βαγγέλης Θεοδωρόπουλος.

⁴⁶ Οι επιχορηγήσεις για το 2016 ανήλθαν σε ποσοστό 69% των συνολικών εσόδων, ενώ τα έσοδα από πωλήσεις ανήλθαν στο 31%. Οι δαπάνες για το ίδιο έτος αναλύονται σε λοιπά έξοδα σε ποσοστό 86% και το υπόλοιπο 14% σε παροχές σε εργαζομένους. Το 2015 τα έσοδα από πωλήσεις ανήλθαν στο 35,5% των συνολικών εσόδων ενώ οι επιχορηγήσεις αφορούσαν το 55,5% και το υπόλοιπο 9% αφορούσε λοιπά έσοδα. Ακόμα το 2014 τα έσοδα από πωλήσεις άγγιξαν το 43% και οι επιχορηγήσεις το 52% των συνολικών εσόδων. Ωστόσο, είχε προηγηθεί μία χρονιά όπου τα έσοδα από πωλήσεις του φεστιβάλ ανήλθαν μόλις στο 26% και οι επιχορηγήσεις να αφορούν το 72% των συνολικών εσόδων. Στοιχεία οικονομικών καταστάσεων των ετών 2013-2016 διαθέσιμα στο <http://greekfestival.gr/to-festival/oikonomika-stoicheia/> [Πρόσβαση 18 Νοεμβρίου 2018].

⁴⁷ Τα στοιχεία που αφορούν τα οικονομικά δεδομένα προέρχονται από τις ερωτήσεις 6 και 7 της συνέντευξης.

Το περιεχόμενο του Φ.Α.Ε. είναι πολυθεματικό με μουσική, θέατρο, χορό, όπερα, αρχαία τραγωδία και κωμωδία.⁴⁸ Το Ηρώδειο έχει έναν κλασικό προσανατολισμό, τα πρωτοποριακά και σύγχρονα έργα παρουσιάζονται στην Πειραιώς 260 και στην Επίδαυρο παραστάσεις αρχαίου θεάτρου.⁴⁹ Το πρόγραμμα αποκτά κυρίως μία εναλλακτική πλευρά με έμφαση στην παραγωγή νέων έργων και όχι απλά στη φιλοξενία παραγωγών και παραστάσεων νεανική και γίνεται πιο νεανικό. Το στίγμα του φεστιβάλ σύμφωνα με τον καλλιτεχνικό διευθυντή «είναι σύγχρονο με αισθητικές αιχμές και ανοικτή κοινωνική διάσταση».⁵⁰ Επιπλέον, οι διεθνείς παραγωγές είναι και αυτές πιο εναλλακτικές παρουσιάζοντας σύγχρονα έργα, ή διασκευές παλαιότερων έργων, με ανερχόμενους δημιουργούς. Το καλλιτεχνικό στίγμα του φεστιβάλ βάσει της ερώτησης της συνέντευξης είναι εναλλακτικό σε σημαντικό βαθμό και ακολουθούν το πειραματικό, καινοτόμο και mainstream σε λιγότερο σημαντικό βαθμό.⁵¹

Οι παραστάσεις που παρουσιάζονται κυρίως στο Ηρώδειο είναι συχνά ετερόκλητες (π.χ. κονσέρτα από την Κρατική Ορχήστρα Αθηνών και τη Συμφωνική ορχήστρα Τσαϊκόφσκι, συμφωνικό μούζικαλ, λαϊκό τραγούδι, ο Sting, οι Calexico κ.ά.) Το Λύκειο της Επιδαύρου⁵² είναι μία νέα δράση του Φ.Α.Ε., ένα διεθνές θερινό σχολείο αρχαίου δράματος. Μία άλλη δράση που εγκαινιάστηκε το 2016 είναι η δημιουργική απασχόληση των παιδιών στην Επίδαυρο. Επίσης, για δεύτερη χρονιά πραγματοποιήθηκαν βιωματικά θεατρικά εργαστήρια και διαλέξεις⁵³ καθώς και πολιτιστικοί περίπατοι από την Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού και μία ημερίδα από την Ένωση Ελλήνων Κριτικών Θεάτρου. Οι καλλιτεχνικές συμμετοχές αφορούσαν καλλιτέχνες από το εξωτερικό, αλλά κυρίως Έλληνες καλλιτέχνες και ελληνικές συμπαραγωγές.

- **Πολιτιστικές υποδομές και χώροι διοργάνωσης**

Οι χώροι διοργάνωσης του φεστιβάλ έχουν διευρυνθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια και για το 2018 οι εκδηλώσεις παρουσιάστηκαν σε 25 σημεία της Αθήνας, του Πειραιά και της Επιδαύρου. Έως το 2005 χρησιμοποιούνταν τέσσερις χώροι, το

⁴⁸ εκθέσεις εικαστικών, φωτογραφίας ταινίες και πολλά άλλα.

⁴⁹ Με βάση συνεντεύξεις του καλλιτεχνικού διευθυντή.

⁵⁰ Απολογισμός του καλλιτεχνικού διευθυντή για το έτος 2018. Διαθέσιμο στο <http://greekfestival.gr/o-apologismos-toy-kallitechnikoy-dieythynti-gia-to-etos-2018/> [Πρόσβαση 4 Δεκεμβρίου 2018].

⁵¹ Οι ερωτήσεις και οι απαντήσεις από το Φ.Α.Ε. περιέχονται στο παράρτημα 2

⁵² Στο πρόγραμμα συμμετείχαν καθηγητές και σπουδαστές από 23 χώρες και κατά τη διάρκεια του προγράμματος οι σπουδαστές παρακολουθούν πρακτικά και θεωρητικά εργαστήρια, διαλέξεις και masterclasses με στόχο την έρευνα του αρχαίου δράματος με βιωματικό τρόπο.

⁵³ Στα πλαίσια του προγράμματος «Εκπαιδύοντας το κοινό στο αρχαίο δράμα». σε κατοίκους της Αργολίδας και σε ομάδες που επισκέπτονται την Επίδαυρο.

Ηρώδειο, το θέατρο Λυκαβηττού και τα αρχαία θέατρα της Επιδαύρου. Το Ωδείο Ηρώδου του Αττικού,⁵⁴ το οποίο για πολλά χρόνια ήταν η βάση του Φ.Α. είναι ένα ρωμαϊκό μνημείο χτισμένο τον 2^ο αιώνα μ. Χ. και από τότε χρησιμοποιούνταν για μουσικές εκδηλώσεις. Όμως από το 2006 ξεκίνησε ένα πρόγραμμα επέκτασης χώρων με τέσσερις νέες θεατρικές σκηνές στο πρώην εργοστάσιο Τσαούσογλου, Πειραιώς 260. Το εργοστάσιο αποτελεί τυπικό δείγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής της δεκαετίας του 1970 και έχει ανακηρυχθεί διατηρητέο από το Υπ. Πολιτισμού.⁵⁵ Από το 2017 εφαρμόζεται ένα πρόγραμμα ανοίγματος στην πόλη όπου παρουσιάζονται συγκεκριμένες παραστάσεις σε γειτονιές της Αθήνας και του Πειραιά, σε υπαίθριους και κλειστούς χώρους.

- **Παραστάσεις**

Οι παραστάσεις το 2017 ανήλθαν στις 127, ενώ για το 2018 μειώθηκαν στις 87. Η μείωση των παραστάσεων με βάση τον καλλιτεχνικό διευθυντή πραγματοποιείται στα πλαίσια παρουσίασης «ενός πιο συγκροτημένου προγράμματος που θα βοηθήσει στην καλύτερη επικοινωνία και προβολή του φεστιβάλ».⁵⁶ Η πληρότητα των παραστάσεων σύμφωνα με τον απολογισμό του καλλιτεχνικού προγράμματος για το 2018⁵⁷ από 58% το 2017 ανήλθε στο 68% για το 2018. Το πρόγραμμα εμφανίζει μία σχετικά καλή πυκνότητα παραστάσεων⁵⁸ σε σχέση και με τη μεγάλη του διάρκεια.

- **Αξιοποίηση πολιτιστικών οργανισμών εθνικής κλίμακας**

Το μεγαλύτερο μέρος του φεστιβάλ πραγματοποιείται με τη συμμετοχή ελληνικών θιάσων και καλλιτεχνών ανάμεσα σε αυτούς βρίσκονται το Ωδείο Αθηνών, τα ΔΗΠΕΘΕ, το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδας, το Εθνικό Θέατρο, η Εθνική Λυρική Σκηνή, η Κρατική Ορχήστρα Αθηνών και πολλοί άλλοι.

- **Επικοινωνιακή πολιτική και κοινό**

Ως προς την επικοινωνιακή πολιτική, η ιστοσελίδα του Φ.Α.Ε. δεν περιλαμβάνει εικονίδια από μέσα κοινωνικής δικτύωσης που ενδεχομένως χρησιμοποιεί ο οργανισμός. Στην ιστοσελίδα απλά αναφέρονται οι χορηγοί επικοινωνίας του φεστιβάλ και κάποια νέα. Χρειάζεται να γίνει συγκεκριμένη αναζήτηση για να διαπιστωθεί αν το φεστιβάλ χρησιμοποιεί μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ποια. Το Φ.Α.Ε. χρησιμοποιεί

⁵⁴ http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=6622 [Πρόσβαση 4 Δεκεμβρίου 2018].

⁵⁵ <http://greekfestival.gr/choroi/peiraios-260/> [Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

⁵⁶ <https://www.elculture.gr/blog/article/85-2018/> [Πρόσβαση 4 Δεκεμβρίου 2018].

⁵⁷ <http://greekfestival.gr/simeioma-kallitechnikoy-dieythyniti/> [Πρόσβαση 4 Δεκεμβρίου 2018].

⁵⁸ Στο αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου παρουσιάζεται μία παράσταση, η ίδια για ένα διήμερο (Παρασκευή και Σάββατο) και στο Ηρώδειο όπως και στην Πειραιώς 260 παρουσιάζεται σχεδόν μία παράσταση την ημέρα, που ωστόσο μπορεί να είναι και η ίδια που είχε παρουσιαστεί την προηγούμενη.

το Facebook, YouTube, Instagram και Twitter.⁵⁹ Για πρώτη φορά στην ιστορία του φεστιβάλ ανακοινώθηκε το πρόγραμμα της Επιδαύρου (για τα δύο θέατρα) για το 2019, ήδη από το 2018, χωρίς βέβαια να έχει αρχίσει και η προώθηση εισιτηρίων.

Με βάση τον απολογισμό του 2018, τις παραστάσεις στο Ηρώδειο παρακολούθησαν 102.560 θεατές, ενώ τις παραστάσεις στην Επίδαυρο (8 διήμερα) 93.409 θεατές.⁶⁰ Σε διάφορους χώρους, οι οποίοι δεν περιλάμβαναν εισιτήριο παρακολούθησαν 5.800 θεατές και δεν μπορούν να καταμετρηθούν οι εκδηλώσεις σε ανοικτούς χώρους στα πλαίσια του ανοίγματος στην πόλη που ήταν δωρεάν για το κοινό. Τα τελευταία χρόνια γίνεται προσπάθεια διεύρυνσης του κοινού παρουσιάζοντας διαφορετικές παραστάσεις για διαφορετικά κοινά, αλλά και με τις δωρεάν παραστάσεις. Επίσης υπάρχει και κοινωνική διάσταση⁶¹ στο φεστιβάλ με υπέρτιτλους στα ελληνικά σε όλες τις ελληνικές παραστάσεις για τους κωφούς, αλλά και αγγλικοί υπέρτιτλοι ώστε να μπορούν να παρακολουθούν τυχόν τουρίστες, αλλά και οι προσκεκλημένοι ξένοι διευθυντές για εξαγωγή ελληνικών παραστάσεων.

Επιπροσθέτως, αναφορικά με τη διάρθρωση του κοινού⁶² φαίνεται να έχει ένα προβάδισμα η ηλικιακή κατηγορία των 31-55 ετών με ποσοστό 40% και ακολουθούν οι ηλικιακές κατηγορίες 18-30 ετών και άνω των 55 με ποσοστό 30% αντιστοίχως. Σε σχέση με το οικονομικό επίπεδο, είναι κυρίως μέσου οικονομικού επιπέδου (70%) και οι υπόλοιπες κατηγορίες του χαμηλού και υψηλού οικονομικού επιπέδου λαμβάνουν ποσοστό 15% αντιστοίχως. Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο, είναι υψηλού σε ποσοστό 45%, ακολουθεί η κατηγορία του μέσου μορφωτικού επιπέδου με ποσοστό 40% και τέλος του χαμηλού με ποσοστό 15%. Το κοινό προέρχεται στη συντριπτική του πλειοψηφία (80%) από την Αθήνα, ακολουθεί η κατηγορία εκτός Αθηνών σε ποσοστό 15% και το υπόλοιπο 5% είναι τουρίστες.

⁵⁹ Βέβαια το τελευταίο έχει να χρησιμοποιηθεί από τον Απρίλιο του 2017, όπου εύχεται Καλό Πάσχα. Τα υπόλοιπα έχουν πιο συχνή λειτουργία χωρίς όμως να χρησιμοποιούνται διαδραστικά, παρά μόνο ως εργαλείο ανάρτησης υλικού.

⁶⁰ Στοιχεία από τον απολογισμό του καλλιτεχνικού διευθυντή για το Φεστιβάλ Αθηνών 2018. Διαθέσιμο στο <http://greekfestival.gr/o-apologismos-toy-kallitechnikoy-dieythynti-gia-to-festival-athinon-2018/> [Πρόσβαση 23 Νοεμβρίου 2018].

⁶¹ Σε δύο δράσεις του φεστιβάλ συμμετείχαν κοινωνικές δομές του δήμου Πειραιά ενώ μία ακόμα δράση αφορούσε ομάδα τυφλών καλλιτεχνών και χορευτών τανγκό στην πλατεία Αλεξάνδρας.

⁶² Τα δεδομένα προέρχονται από την 2^η ερώτηση της συνέντευξης για τη διάρθρωση του κοινού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συγκριτική ανάλυση των δύο φεστιβάλ και συμπερασματικά σχόλια

6.1. Συγκριτική προσέγγιση των δύο φεστιβάλ

Η ανάλυση SWOT (Strengths- Weaknesses- Opportunities- Threats) χρησιμοποιείται για να εξετάσει την στρατηγική θέση ενός οργανισμού στην αγορά. Μία ανάλυση SWOT εξετάζει την εξωτερική κατάσταση που αντιμετωπίζει ο οργανισμός (Ευκαιρίες & Απειλές) με την εσωτερική κατάσταση- χαρακτηριστικά που διαθέτει (Δυνατά & αδύνατα σημεία) (Geissler και Krys, 2013, σ.31).

Η σύγκριση των δύο φεστιβάλ θα επιχειρήσει να καταδείξει τις ομοιότητες αλλά και διαφορές των δύο φεστιβάλ ως παράγοντες αστικής αναζωογόνησης. Η σύγκριση θα πραγματοποιηθεί με βάση την ανάλυση των επιμέρους παραγόντων που προηγήθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια με μία SWOT ανάλυση. Παρακάτω ακολουθεί ο συνοπτικός πίνακας σύγκρισης των δύο φεστιβάλ.

- **Δυνατά σημεία:**

Το Δ.Φ.Ε. είναι ένας ιστορικός θεσμός με ισχυρό και αναγνωρίσιμο όνομα διεθνώς, το οποίο έχει αποκτήσει φήμη και γόητρο και κατ' επέκταση προωθεί την εικόνα της περιοχής. Οι ατμοσφαιρικοί χώροι της παλιάς και νέας πόλης του Εδιμβούργου που πραγματοποιούνται οι εκδηλώσεις του φεστιβάλ συμβάλλουν στην μοναδικότητά του. Το περιεχόμενο του φεστιβάλ είναι πολυθεματικό με κυρίως κλασικές, αλλά και εναλλακτικές και καινοτόμες παραστάσεις, αλλά το χαρακτηριστικό του φεστιβάλ είναι η υψηλή ποιότητα παραγωγών και οι διεθνούς φήμης και αναγνώρισης καλλιτέχνες ανεξάρτητα από το καλλιτεχνικό στίγμα. Επίσης, η αξιοποίηση εθνικών πολιτιστικών φορέων σε μεγάλο τμήμα του φεστιβάλ. Οι προσπάθειες διεύρυνσης του κοινού τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και διεθνώς, μέσω εκπαιδευτικών δράσεων και προβολής του φεστιβάλ. Η σημαντική συμβολή στην τοπική οικονομία με τη δημιουργία τοπικού εισοδήματος και λόγω του μέρους πολιτιστικού τουρισμού που δέχεται κατά τη διάρκεια του φεστιβάλ.

Από την άλλη πλευρά, το Φ.Α.Ε. είναι ένα ιστορικό φεστιβάλ, εθνικής εμβέλειας που χρησιμοποιεί χώρους ιστορικούς της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έχει συνδεθεί με την αναβάθμιση της εικόνας της περιοχής στην Πειραιώς (πρώην βιομηχανική ζώνη) με την ανάπλαση του κτιρίου Πειραιώς 260. Εμφανίζει μεγάλη διασπορά εκδηλώσεων σε διάφορες περιοχές της Αθήνας. Είναι ένα πολυθεματικό φεστιβάλ που εμφανίζει μεγάλη ποικιλομορφία, φιλοξενεί κυρίως ελληνικούς

καταξιωμένους θιάσους και αρκετούς νέους καλλιτέχνες. Προωθεί τις συμπαραγωγές και τις συνεργασίες μεταξύ των ελληνικών πολιτιστικών φορέων. Απευθύνεται σε ποικίλα κοινά λόγω της ποικιλομορφίας των παραστάσεων και είναι «ανοικτό» σε όλες τις τέχνες. Επιπλέον, με βάση την συνέντευξη, το φεστιβάλ συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην ανάδειξη των ντόπιων καλλιτεχνών και της εθνικής καλλιτεχνικής παραγωγής, στην αξιοποίηση δημόσιων χώρων και εμβληματικών εγκαταστάσεων και στην κοινωνική συνοχή με ελεύθερη και ανοικτή πρόσβαση του πληθυσμού στα πολιτιστικά αγαθά.

- **Αδύνατα σημεία:**

Το Δ.Φ.Ε. αξιοποιεί ιστορικούς χώρους, οι οποίοι είναι συγκεντρωμένοι στην παλιά και νέα πόλη του Εδιμβούργου και έτσι οι παραστάσεις εμφανίζουν μικρή διασπορά σε περιοχές της πόλης. Επίσης, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία αυξανόμενη συσσώρευση παραστάσεων στο κέντρο της πόλης με μείωση των χώρων εκδηλώσεων. Επιπλέον, στα πλαίσια του φεστιβάλ δεν προωθείται τόσο η σκωτσέζικη κουλτούρα και δεν υπάρχει η διασύνδεση με τοπικούς πολιτιστικούς φορείς. Επίσης, το απρόσιτο του χαρακτήρα του φεστιβάλ λόγω των αυστηρών κριτηρίων επιλογής.

Το Φ.Α.Ε. δεν αξιοποιεί τα ηλεκτρονικά μέσα του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για προβολή του έργου του φεστιβάλ. Επίσης, η ιστοσελίδα είναι αρκετά παρωχημένη με κυρίως κειμενογραφική προσέγγιση που δεν είναι ελκυστική στον χρήστη. Επιπλέον, δεν υπάρχουν προσπάθειες προβολής του φεστιβάλ στο εξωτερικό και προσέλκυσης πολιτιστικού τουρισμού, με το κοινό είναι κυρίως αθηναϊκό. Επίσης, υπάρχει πρόβλημα προσέλκυσης επενδύσεων, εξεύρεσης εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης και εξάρτησης από την κρατική επιχορήγηση. Το πιο ιδιαίτερο και ξεχωριστό καλλιτεχνικό στίγμα που θα προσέδιδε χαρακτήρα και μοναδικότητα στο φεστιβάλ. Το γεγονός ότι, η τοπική αυτοδιοίκηση δεν εμπλέκεται ενεργά είτε χρηματοδοτώντας είναι συμμετέχοντας στην προώθηση και αναβάθμιση της εικόνας της πόλης. Επιπροσθέτως, με βάση τη συνέντευξη, αναδείχθηκαν ως αδύνατα σημεία, ο πολύ μικρός βαθμός συμβολής στην εγκατάσταση στην πόλη δημιουργικών επαγγελματιών και δημιουργικών ανθρώπων. Επίσης, συμβάλλει σε μικρό βαθμό στις νέες επενδύσεις, νέες θέσεις εργασίας και στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος. καθώς και στην αξιοποίηση των πολιτισμικών πόρων της περιοχής και στην προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού.

- **Ευκαιρίες:**

Το Δ.Φ.Ε. μπορεί να προωθήσει τη σκωτσέζικη κουλτούρα σε ένα διεθνές ακροατήριο, αλλά και σκωτσέζικες παραγωγές σε πολύ υψηλή ποιότητα διεθνώς. Μεγαλύτερη εμπλοκή των κατοίκων και των τοπικών πολιτιστικών παραγόντων και φορέων ώστε να υπάρχει ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και λοιπών δράσεων. Μεγαλύτερη διασπορά των εκδηλώσεων σε περιοχές της πόλης αλλά και προσέλκυση νέων κατηγοριών κοινού μέσω της ποικιλομορφίας των παραστάσεων και εκδηλώσεων.

Το Φ.Α.Ε. δύναται να έχει καλύτερη επικοινωνιακή πολιτική μέσω της ιστοσελίδας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και καλύτερη προβολή στο εξωτερικό ώστε να προσελκύσει πολιτιστικό τουρισμό, τόσο εγχώριο όσο και διεθνώς. Επιπλέον, η φιλοξενία εκδηλώσεων που θα προσφέρουν ένα πιο ξεκάθαρο καλλιτεχνικό στίγμα στο φεστιβάλ και θα προσελκύσουν νέο κοινό. Επίσης, η διεύρυνση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και κοινωνικών δράσεων θα ενισχύσει την κοινωνική συνοχή.

- **Απειλές:**

Το Δ.Φ.Ε. δέχεται διεθνή ανταγωνισμό από άλλα φεστιβάλ και συνεπώς θα πρέπει κάθε χρόνο αφενός να παρουσιάζει υψηλής ποιότητας παραστάσεις, αλλά με ένα μοναδικό ή διαφορετικό τρόπο ώστε να ξεχωρίζει. Επίσης, το γεγονός ότι έχει αυστηρά κριτήρια επιλογής παραστάσεων το καθιστά απρόσιτο σε συνεργασία με τοπικούς πολιτιστικούς φορείς, οι οποίοι δεν είναι εθνικής εμβέλειας. Επιπλέον, υπάρχει ο κίνδυνος της επαναληψιμότητας, μιας και το φεστιβάλ έχει φτάσει σε ένα κορυφαίο επίπεδο παραγωγής εκδηλώσεων.

Το Φ.Α.Ε. αντιμετωπίζει ένα δύσκολο οικονομικό περιβάλλον, με αδυναμία εξεύρεσης επενδυτικών κεφαλαίων, χορηγών και οικονομικών πόρων, τα οποία επηρεάζουν την οικονομική βιωσιμότητα του φεστιβάλ. Δέχεται μεγάλο ανταγωνισμό από άλλα ομοειδή φεστιβάλ σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και σε ένα μικρότερο βαθμό από φεστιβάλ της ελληνικής επικράτειας.

Συγκριτικός πίνακας ανάλυσης SWOT των δύο φεστιβάλ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ		
	ΔΙΕΘΝΕΣ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΔΙΜΒΟΥΡΓΟΥ	ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ
ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	<ul style="list-style-type: none"> • Φεστιβάλ διεθνούς εμβέλειας με φήμη και κύρος. • Ισχυρό και αναγνωρίσιμο όνομα με ιστορική 	<ul style="list-style-type: none"> • Φεστιβάλ εθνικής κυρίως εμβέλειας, με φήμη και κύρος. • Πολυθεματικό φεστιβάλ με νέες παραγωγές.

	<p>παρουσία.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Πολυθεματικό φεστιβάλ, με υψηλή ποιότητα παραγωγών. • Κυρίως κλασικές παραστάσεις με διεθνούς φήμης καλλιτέχνες αλλά και καινοτόμες παραστάσεις με καταξιωμένους διεθνούς εμβέλειας καλλιτέχνες. • Χρήση ιστορικών και εμβληματικών κτιρίων κυρίως στο κέντρο της πόλης. • Αξιοποίηση εθνικών πολιτιστικών φορέων και συμπαραγωγές. • Η εξασφάλιση επαρκούς χρηματοδότησης μέσω εναλλακτικών μορφών (Fundraising). • Επιτυχημένη χρήση παραδοσιακών και σύγχρονων μέσων επικοινωνίας και προβολής. 	<ul style="list-style-type: none"> • Είναι «ανοικτό» σε όλα τα είδη της τέχνης με αρκετά εναλλακτικό καλλιτεχνικό στίγμα. • Συμμετοχή κυρίως Ελλήνων καλλιτεχνών και θιάσων. • Χρήση ιστορικών χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς. • Διασπορά εκδηλώσεων σε διάφορα σημεία στην πόλη • Επαναχρησιμοποίηση χώρων βιομηχανικής κληρονομιάς. • Χρήση παραδοσιακών μέσων μαζικής επικοινωνίας. • Συμπαραγωγές με άλλους πολιτιστικούς φορείς.
ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	<ul style="list-style-type: none"> • Μικρή διασπορά εκδηλώσεων σε περιοχές. • Υψηλό κόστος παραγωγών που συνεπάγεται και υψηλή τιμή εισιτηρίου. • Μικρή προώθηση της σκωτσέζικης κουλτούρας. • Δεν υπάρχει η διασύνδεση με τοπικούς πολιτιστικούς φορείς. 	<ul style="list-style-type: none"> • Εξάρτηση από την κρατική επιχορήγηση. • Αδυναμία εξεύρεσης πόρων από εναλλακτικές πηγές και προσέλκυσης επενδύσεων. • Μη εμπλοκή της τοπικής αυτοδιοίκησης. • Ανεπαρκής προβολή του έργου σε διεθνές επίπεδο. • Αδυναμία χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ		
	ΔΙΕΘΝΕΣ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΕΔΙΜΒΟΥΡΓΟΥ	ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	<ul style="list-style-type: none"> • Προσέλκυση νέων κατηγοριών κοινού μέσω ποικίλων δραστηριοτήτων και παραστάσεων. • Προώθηση της σκωτσέζικης 	<ul style="list-style-type: none"> • Προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού • Βελτίωση της επικοινωνίας και προβολής του φεστιβάλ σε

	<p>κουλτούρας διεθνώς, αλλά και δυνατότητα προβολής υψηλής ποιότητας σκωτσέζικων παραγωγών διεθνώς.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Μεγαλύτερη εμπλοκή των κατοίκων και των πολιτιστικών φορέων της πόλης μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων. • Μεγαλύτερη διασπορά εκδηλώσεων σε περιοχές της πόλης. 	<p>διεθνές επίπεδο.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής. • Αναβάθμιση της εικόνας υποβαθμισμένων περιοχών • Προσέλκυση νέων κατηγοριών κοινού. • Φιλοξενία εκδηλώσεων που θα προσφέρουν ένα πιο ιδιαίτερο καλλιτεχνικό στίγμα.
ΑΠΕΙΛΕΣ	<ul style="list-style-type: none"> • Ανταγωνισμός από άλλα διεθνή φεστιβάλ. • Πολύ αυστηρά κριτήρια επιλογής καλλιτεχνικών παραστάσεων που το καθιστούν απρόσιτο σε συνεργασίες με μικρότερους τοπικούς θεσμούς. • Κίνδυνος επαναληψιμότητας 	<ul style="list-style-type: none"> • Ανταγωνισμός από άλλα φεστιβάλ σε εθνικό αλλά και ευρωπαϊκό επίπεδο. • Περιορισμένο ενδιαφέρον για επενδύσεις. • Οικονομική δυσπραγία

6.2.Εκτιμήσεις, συμπερασματικά σχόλια και προτάσεις

Τα φεστιβάλ είναι ελκυστικές βιωματικές εμπειρίες διότι αποτελούν μία μοναδική στιγμή στο χρόνο και στον τόπο. Εκτός αυτού, αποτελούν μία πολύτιμη αναπτυξιακή στρατηγική της αναζωογόνησης των πόλεων και των επιμέρους υποβαθμισμένων περιοχών. Τα τελευταία χρόνια, τα φεστιβάλ έχουν αναδειχθεί σε έναν αναπτυσσόμενο και επικερδή κλάδο των Π.Δ.Β. που συμβάλλουν σε σημαντικό βαθμό στην απόκτηση φήμης και γοήτρου μιας περιοχής, στη δημιουργία εισοδήματος και νέων θέσεων εργασίας και στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής των πόλεων.

Αναφορικά με τα ερευνητικά ερωτήματα και ειδικότερα με το πρώτο για τη συμβολή των φεστιβάλ στην αστική αναζωογόνηση, τόσο το Δ.Φ.Ε. όσο και το Φ.Α.Ε. χρησιμοποιούν το πολιτισμικοκεντρικό μοντέλο πολιτιστικής ανάπτυξης με επενδύσεις σε πολιτιστικές υποδομές και την προβολή και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αποτελούν μοχλό ενδογενούς ανάπτυξης με την προώθηση της αυτόχθονης παραγωγής, με το Φ.Α.Ε. να αξιοποιεί περισσότερο την τοπική πολιτιστική παραγωγή και την αξιοποίηση των ενδογενών πόρων. Βέβαια, χωρίς να αποκλείεται και

το οικονομοκεντρικό μοντέλο, ειδικότερα για το Δ.Φ.Ε. σε ό,τι αφορά την προσέλκυση επενδύσεων και δημιουργία εισοδήματος για την τοπική κοινωνία.

Πιο συγκεκριμένα, ως προς τον ρόλο των φεστιβάλ στην αστική αναζωογόνηση, το Δ.Φ.Ε. αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη και καθιέρωση του Εδιμβούργου ως η πόλη των φεστιβάλ με τη διοργάνωση αρκετών φεστιβάλ μεγάλης κλίμακας. Αντίθετα, η διοργάνωση του Φ.Α.Ε. είχε ως αρχικό στόχο την προώθηση της χώρας ως τουριστικό προϊόν, με την προσέλκυση τουρισμού και επομένως το οικονομοκεντρικό μοντέλο ταιριάζει περισσότερο σε αυτή την κατεύθυνση, χωρίς όμως να επιτυγχάνεται αυτός ο στόχος. Ωστόσο και το Φ.Α.Ε., συμβάλλει θετικά στην εικόνα της πόλης με τη διοργάνωση του φεστιβάλ, με βάση την ερώτηση που τέθηκε στη συνέντευξη.

Σχετικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα που αφορά τα αναπτυξιακά πολιτιστικά πρότυπα των πόλεων (δηλ. την επιχειρηματική, δημιουργική και προοδευτική πόλη) και τα δύο φεστιβάλ διαμορφώνουν φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά από διαφορετικά μοντέλα. Το Δ.Φ.Ε. εμφανίζει στοιχεία και χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής πόλης, με την προσέλκυση επενδύσεων με στόχο την οικονομική ανάπτυξη, τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης, την αξιοποίηση εμβληματικών πολιτιστικών χώρων και της προβολής της εικόνας της πόλης. Επιπλέον, περιέχει και κάποια χαρακτηριστικά από τη δημιουργική πόλη με την προσέλκυση δημιουργικών επαγγελματιών της «δημιουργικής οικονομίας» και τη δημιουργία περιοχών πολιτισμού και ψυχαγωγίας. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά συνδέονται και με το γεγονός ότι, η εστίαση του γεωγραφικού ενδιαφέροντος αφορά το κέντρο της πόλης και εξαιρετικής σημασίας ιστορικά κτίρια που συνδέονται και με την προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού. Επιπροσθέτως, η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δημιουργικών εργαστηρίων στην κοινότητα μπορούν να θεωρηθούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προοδευτικής πόλης, διότι διαχέεται η γνώση σε πολιτιστικά ζητήματα στην κοινότητα και αυξάνεται η εμπλοκή της κοινωνίας.

Αντιθέτως, το Φ.Α.Ε μπορεί να θεωρηθεί ότι, περιέχει περισσότερα στοιχεία και χαρακτηριστικά της προοδευτικής πόλης, διότι αξιοποιεί και προωθεί περισσότερο την τοπική πολιτιστική παραγωγή, χωρίς αυστηρά κριτήρια και είναι ανοικτό σε νέες παραγωγές και νέους καλλιτέχνες. Επιπλέον, στα πλαίσια του φεστιβάλ έχει αναζωογονηθεί η υποβαθμισμένη, πρώην βιομηχανική περιοχή της Πειραιώς με την ανάπλαση του χώρου Πειραιώς 260. Το γεγονός της ανάπλασης του κτιρίου της βιομηχανικής κληρονομιάς βοήθησε στο να δημιουργηθεί μια πολιτιστική και

ψυχαγωγική περιοχή στην Πειραιώς⁶³ κάτι που προσιδιάζει στη δημιουργική πόλη. Η προώθηση της θετικής εικόνας της πόλης και τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά της προοδευτικής πόλης, επιβεβαιώνονται και από τις ερωτήσεις της συνέντευξης.

Συμπερασματικά, και με βάση τη σύγκριση που προηγήθηκε, τα δύο φεστιβάλ έχουν ορισμένες ομοιότητες αλλά και πολλές διαφορές. Αναφορικά με τις ομοιότητες και τα δύο φεστιβάλ είναι πολυθεματικά, με πλήθος διαφορετικών παραστάσεων, αλλά και εκδηλώσεων, τα οποία συνεργάζονται με εθνικούς πολιτιστικούς φορείς και παρουσιάζουν ένα μεγάλο εύρος παραστάσεων από κλασικές έως και πρωτοποριακές και καινοτόμες. Επίσης και τα δύο χρησιμοποιούν ιστορικούς χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην εμβέλεια του φεστιβάλ, στην ποιότητα των παραγωγών, στο καλλιτεχνικό στίγμα, στη προσέλκυση κοινού και στην απόκτηση φήμης και προώθησης της εικόνας του τόπου, αλλά και στους φορείς και μέσα χρηματοδότησης.

Το Δ.Φ.Ε. είναι ένα καταξιωμένο, διεθνούς φήμης φεστιβάλ με υψηλή ποιότητα παραγωγής παραστάσεων.

- ✓ **Διοικητική θεσμική σταθερότητα και χρηματοδότηση:** Έχει εξασφαλίσει την οικονομική του βιωσιμότητα και σταθερότητα μέσω των δημόσιων επιχορηγήσεων και του fundraising. Επίσης, έχει θεσμική διοικητική σταθερότητα γεγονός που του επιτρέπει να σχεδιάζει το πρόγραμμα του φεστιβάλ και να υλοποιεί βάσει συγκεκριμένων στόχων, οι οποίοι εκπορεύονται από το όραμα και την αποστολή του οργανισμού. Τα παραπάνω στοιχεία συντελούν καθοριστικά στην υψηλή ποιότητα του προγράμματος του φεστιβάλ.
- ✓ **Νέες, διαφορετικές παραστάσεις:** Αυτό που είναι σημαντικό για την μετέπειτα πορεία και εξέλιξη του φεστιβάλ είναι η συνεχής προσπάθεια για την παρουσίαση είτε ξεχωριστών παραστάσεων είτε παρουσίαση παραστάσεων με ένα διαφορετικό τρόπο. Υπάρχει το ενδεχόμενο στο Δ.Φ.Ε. να επέλθει ένας κορεσμός είτε μία επαναληψιμότητα των παραστάσεων και να χάσει τον πρωταγωνιστικό ρόλο ως ένα από τα κορυφαία φεστιβάλ του κόσμου. Όμως, είναι σε θέση να παρουσιάσει στο διεθνές κοινό νέες παραστάσεις, χωρίς ωστόσο να χάσει το καλλιτεχνικό του στίγμα.

---

⁶³ Έχουν δημιουργηθεί πολλά πολιτιστικά κέντρα στην περιοχή όπως είναι το Πολιτιστικό Κέντρο του Μουσείου Μπενάκη, στην Πειραιώς 138 ή το Κέντρο Πολιτισμού «Ελληνικός Κόσμος» στην Πειραιώς 254 και άλλα.

- ✓ **Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής:** Επιπλέον, θα ήταν δυνατόν να διευρύνει τα εκπαιδευτικά προγράμματα συμπεριλαμβάνοντας εκτός από σχολεία και τοπικούς πολιτιστικούς συλλόγους και άλλους φορείς ώστε να ενδυναμώσει την τοπική κοινωνία και να βοηθήσει στην κοινωνική συνοχή χωρίς να μοιάζει ελιτίστικο ή απρόσιτο στους κατοίκους.

Το Φ.Α.Ε., είναι εθνικής εμβέλειας φεστιβάλ, που παρουσιάζει μία πολυσυλλεκτικότητα.

- ✓ **Διοικητική θεσμική σταθερότητα και χρηματοδότηση:** Το γεγονός ότι, δεν υφίσταται διοικητική θεσμική σταθερότητα που να επιτρέπει να υπάρχει ένα συγκεκριμένο, κοινό όραμα για το φεστιβάλ και να τίθενται οι στόχοι βάσει αυτού, το καθιστούν ευάλωτο σε ασυνέχειες. Οι παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτό είναι, η αλλαγή του διοικητικού συμβουλίου βάσει πολιτικών συνιστώσων και η τοποθέτηση του καλλιτεχνικού διευθυντή, με ξεχωριστό όραμα για το φεστιβάλ διαφορετικό από αυτό που θα έπρεπε να τίθεται σε διοικητικό επίπεδο. Επιπλέον, η οικονομική δυσπραγία και η εξάρτηση από την κρατική χρηματοδότηση το επιτείνουν την ευαλωτότητα του φεστιβάλ. Θα ήταν καλό να αναζητηθούν επιπρόσθετες πηγές χρηματοδότησης και να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικές πηγές ώστε να ενισχυθεί η οικονομική βιωσιμότητα και σταθερότητα του φεστιβάλ.
- ✓ **Καλλιτεχνικό στίγμα:** Οι παραπάνω παράγοντες σε συνδυασμό, δεν βοηθούν στο να αποκτήσει το φεστιβάλ ένα πιο ξεκάθαρο καλλιτεχνικό στίγμα, το οποίο θα του προσέδιδε μοναδική φυσιογνωμία και χαρακτήρα. Το ζήτημα αυτό παρατηρείται κυρίως με τις παραστάσεις του Ηρωδείου, διότι στην Πειραιώς έχει δοθεί ένα πιο εναλλακτικό, προοδευτικό και νεανικό στίγμα και ταυτόχρονα στην Επίδαυρο παρουσιάζονται μόνο παραστάσεις αρχαίου δράματος.
- ✓ **Προβολή και επικοινωνία:** Αλληλένδετο είναι και το ζήτημα της ανεπαρκούς και ελλιπούς προβολής, προώθησης και επικοινωνίας του φεστιβάλ. Το Φ.Α.Ε., θα ήταν δυνατόν να βελτιώσει την ιστοσελίδα του κάνοντάς την πιο ελκυστική στον χρήστη, να χρησιμοποιεί διαδραστικά τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης, ώστε να αυξήσει την εμπλοκή του δυνητικού κοινού. Η ιστοσελίδα και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συμβάλλουν σημαντικά στη διεθνή προβολή του φεστιβάλ.
- ✓ **Συνέργειες και συνεργασίες:** Ταυτοχρόνως για να στοχεύσει και σε ρεύματα πολιτιστικού τουρισμού θα μπορούσε να συμπράξει με διάφορους φορείς του

εξωτερικού καθώς και με τουριστικά πρακτορεία ώστε να ενισχυθεί η προβολή σε διεθνές κοινό. Έτσι, σε συνδυασμό με εμβληματικούς χώρους της πολιτιστικής κληρονομιάς θα μπορέσει να προσφέρει μία μοναδική εμπειρία στον κόσμο. Επιπροσθέτως, θα μπορούσε να ενισχύσει τις συνεργασίες με άλλα διεθνή φεστιβάλ του εξωτερικού ώστε να πραγματοποιούνται ακόμα και ανταλλαγές παραστάσεων στα πλαίσια των φεστιβάλ. Ακόμη, να ενισχυθούν οι συνέργειες και οι συνεργασίες με ευρύτερους πολιτιστικούς φορείς ώστε να συμμετέχουν από κοινού στην προσπάθεια ανάπλασης υποβαθμισμένων περιοχών και ανάδειξης της θετικής εικόνας της πόλης. Σημαντικό είναι το γεγονός της απουσίας της τοπικής αυτοδιοίκησης σε αυτό τον σκοπό. Η τοπική αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να έχει ενεργό εμπλοκή βοηθώντας οικονομικά το φεστιβάλ και συμμετέχοντας από κοινού στην προώθηση της θετικής εικόνας της πόλης.

Άλλωστε στους στόχους του φεστιβάλ είναι να ενισχύσει σε σημαντικό έως εξαιρετικό βαθμό την προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού, τις νέες επενδύσεις, νέες θέσεις εργασίας και την αύξηση του εθνικού εισοδήματος. Παράλληλα με την αξιοποίηση των πολιτισμικών πόρων της περιοχής και την εγκατάσταση στην πόλη δημιουργικών επαγγελματιών και δημιουργικών ανθρώπων σε εξίσου σημαντικό βαθμό.⁶⁴

▪ Επίλογος

Τα φεστιβάλ διαδραματίζουν ένα σπουδαίο και πολυεπίπεδο ρόλο σε μία πόλη, όχι μόνο ως φορείς τέχνης και πολιτισμού αλλά και στα πλαίσια της αστικής αναζωογόνησης. Τα φεστιβάλ είναι σημαντικός παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης αλλά και αναβάθμισης εγκαταλελειμμένων και υποβαθμισμένων περιοχών. Μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στην προώθηση της εικόνας μιας πόλης, ενισχύοντας το συγκριτικό πλεονέκτημα της πόλης. Ταυτόχρονα όμως, μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην επίτευξη κοινωνικής συνοχής και στο διαμοιρασμό πολιτιστικών ωφελειών με τη διεύρυνση της συμμετοχής και απόλαυσης πολιτιστικών αγαθών για όλους. Το Φ.Α.Ε. είναι το μεγαλύτερο φεστιβάλ παραστατικών τεχνών στην ελληνική επικράτεια που προάγει την ελληνική καλλιτεχνική παραγωγή και δημιουργία. Ταυτοχρόνως, συντελεί στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής μέσω των

⁶⁴ Με βάση τις ερωτήσεις της συνέντευξης.

εκπαιδευτικών και κοινωνικών δράσεων που αναπτύσσει. Επιπροσθέτως, έχει θετική συμβολή στην προώθηση της εικόνας και του γοήτρου της πόλης, όπως διαπιστώνεται από τη συνέντευξη. Αυτού του τύπου τα φεστιβάλ αποτελούν φορείς προαγωγής του πολιτισμού και μετασχηματίζουν τη ζωή των κατοίκων στην πόλη, βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής και το δημόσιο χώρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αθανασόπουλος, Δ. (1990) *Για μια Πολιτική της Κουλτούρας*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης.
- Αυδίκος, Β. (2014) *Οι Πολιτιστικές και Δημιουργικές Βιομηχανίες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Γκιζέλης, Γ. (1980) *Το πολιτισμικό σύστημα. Ο σημειωτικός και επικοινωνιακός χαρακτήρας του*. Αθήνα: Γρηγορόπουλος.
- Εμμανουήλ, Αρ. (1988) *Θεμελιώσεις της Κοινωνιολογίας*. Πειραιάς: Σταμούλης.
- Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου (2017) *Μελέτη για τη Χαρτογράφηση της Πολιτιστικής και Δημιουργικής Βιομηχανίας στην Ελλάδα*. Διαθέσιμο στο <http://ep.culture.gr/el/Documents/Xartografisi.Full.1.pdf> [Πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2018].
- Ιωαννίδης, Γ. (2011) Το νέο κύμα στα Ελληνικά Φεστιβάλ και στρατηγικές ανασχεδιασμού του Αυτοδιοικητικού πολιτιστικού χάρτη με την εφαρμογή του Καλλικράτη: Μελετώντας περιπτώσεις συνενούμενων Δήμων. *Επιθεώρηση Διοικητικών Επιστημών*, 16. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Ιωαννίδης, Γ. (2013) *Ενδογενής τοπική πολιτιστική ανάπτυξη με κοινωνική επιχειρηματικότητα σε περιβάλλον κρίσης: Δυνατότητες και αντινομίες*. Πρακτικά 11ου Επιστημονικού Συνεδρίου Ελληνικής Εταιρείας Περιφερειακής Ανάπτυξης. Διαθέσιμο στο http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/47_ioannidis_ersagr13.pdf [Πρόσβαση 1 Δεκεμβρίου 2018].
- Ιωαννίδης, Γ. (2018) 'Η πόλη ως χώρος πολιτισμού και οι τοπικές στρατηγικές πολιτιστικής ανάπτυξης'. Στο Βοζίκας Γ. και Ιωαννίδης Γ., *Τοπική Περιφερειακή Διοίκηση και Πολιτισμός*. Ταύρος: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.
- Καραχάλης, Ν. Γ. (2009) *Πολιτιστικές Περιοχές, Αστική Ανάπλαση και Εξευγενισμός στην Αθήνα, το Μάντσεστερ και τη Βαρκελώνη*. 9ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο. Διαθέσιμο στο <file:///C:/Users/Niki%20Nianiou/Downloads/9990-9970-1-PB.pdf> [Πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2018].
- Κόνσολα Ντ. (2006) *Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.

- Κόνσολα Ντ. και Ιωαννίδης Γ. (2005) 'Οι Πολιτιστικοί Θεσμοί και η Αναζωογόνηση των Ελληνικών Πόλεων: τα νεότερα φεστιβάλ'. Στο *Επιστημονικές μελέτες προς τιμήν του καθηγητού Νίκου Ι Κόνσολα*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Κόνσολα, Ντ. και Καραχάλης, Ν. (2010) *Πολιτιστική Δράση και Τοπική Ανάπτυξη: Τα φεστιβάλ στις Ελληνικές Πόλεις της Περιφέρειας*. Διαθέσιμο στο <https://www.academia.edu/2039582/> . . 2010 [Πρόσβαση 28 Νοεμβρίου 2018].
- Μητούλα, Ρ. (2006) *Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και Ανασυγκρότηση του Ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος*. Αθήνα: Σταμούλης.
- Μπιτσάνη Ευγ. (2004) *Πολιτισμική Διαχείριση και Περιφερειακή Ανάπτυξη. Σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικού προϊόντος*. Αθήνα: Διόνικος.
- Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων (2015) *Από τη Διονυσιακή Λατρεία στη Θεατρική Πράξη*. Διαθέσιμο στο <http://ancienttheater.culture.gr/images/pdf/i-gennisi-tou-arxaiou-dramatos.pdf> [Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Alropi, C. και Manole, C (2013) Integrated Urban Regeneration – Solution for Cities Revitalize. *Procedia Economics and Finance*, 6, pp. 178-185.
- Arvanitaki A. (2007), «Urban Development Planning and Culture», Εισήγηση, The ECCM- Network Symposium and The Kid's Guernica Exhibition in 2007. Διαθέσιμο στο <http://www.poeinkaiprattein.org/culture/cities-cultural-planning/urban-development-planning-and-culture-2007-anna-arvanitaki/> [Πρόσβαση 1 Δεκεμβρίου 2018].
- Ashby, C. (1999) *Classical Greek theatre: new views of an old subject*. Iowa City: University of Iowa Press.
- Badie, B. (1995) *Κουλτούρα και Πολιτική*. Αθήνα: Πατάκης.
- Bailey, C., Miles, S. και Stark, P. (2004) Culture-led urban regeneration and the revitalization of identities in Newcastle, Gateshead and the North East of England. *International Journal of Cultural Policy*, 10(1), pp. 47–65.
- Bassett, K. (1993) Urban Cultural Strategies and Urban Regeneration: A case study and critique. *Environment and Planning A*, 25, pp. 1773-1788.

- Bianchini F. (1993) 'Remaking European Cities: the role of cultural policies'. In Bianchini F. και Parkinson M. (eds). *Cultural Policy and Urban Regeneration*. Manchester: Manchester University Press.
- Borrupt T. (2003) *Creative Organizations: Putting Culture to Work in Community Development*. Διαθέσιμο στο http://wayback.archive-it.org/2077/20100906203453/http://www.communityarts.net/readingroom/archive_files/2004/01/creative_organism.php [Πρόσβαση 1 Δεκεμβρίου 2018].
- Bulick B., Coletta, C., Jackson, C., Taylor, A. και Wolff, S. (2003) *Cultural Development in Creative Communities*. Washington, DC: Monograph.
- Carlsen, J., Ali-Knight, J. και Robertson, M. (2007) ACCESS- A Research Agenda for Edinburgh Festivals. *Event Management*, 11, pp. 3-11.
- Charles, L. (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
- Clark, T. N., Lloyd, R., Wonk, K. και Jain, P. (2002) Amenities drive urban growth. *Journal of Urban Affairs*, 24(5), pp. 493-515.
- Cros H. D. (2007) Too Much of a Good Thing? Visitor Congestion Management Issues for Popular Work Heritage Tourist Attractions. *Journal of Heritage Tourism*, 2(3), pp. 225-238.
- Cuche, D. (2001) *Η Έννοια της Κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Cudny, W. (2014b) The Phenomenon of Festival -their Origins, Evolution and Classification. *Anthropos*, 109 (2), pp. 640-656.
- Cudny, W. (2016) *Festivalisation of Urban Spaces*. Switzerland: Springer International Publication.
- Dallas K. (2007) *Country Profile Greece*. Compendium, Cultural Policies and Trends in Europe. Διαθέσιμο στο https://www.culturalpolicies.net/down/greece_102013.pdf [Πρόσβαση 29 Νοεμβρίου 2018].
- Davies, W. K. D. (2015) 'Festive cities: multi-dimensional perspectives'. In Davies, W. K. D. (ed) *Theme cities: Solutions for urban problems*. London: Spriger Chaam.
- Elstad B. (2003) Continuance Commitment and Reasons to Quit: A Study of Volunteers at a Jazz Festival. *Event Management* 8, pp. 99-108.
- Ernst Young (2014) *Creating Growth Measuring cultural and creative markets in the EU*. Διαθέσιμο στο https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Measuring_cultural_and_creative

- [markets in the EU/%24FILE/Creating-Growth.pdf](#) [Πρόσβαση 10 Νοεμβρίου 2018].
- Ertan, T. και Egercioglu, V. (2016) The Impact of UNESCO World Heritage List on Historic Urban City Centers and its Place in Urban Regeneration: The case of Melaka, Malaysia and Tire, Turkey. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 216, pp. 519-602.
- Evans, G. (2001) *Cultural Planning: An Urban Renaissance?* London & New York: Routledge.
- Evans, G. (2005), Measure for Measure: Evaluating the Evidence of Culture's Contribution to Regeneration. *Urban Studies*, 42, pp. 959-983.
- Fainstein, S. και Judd, D. (eds) (1999) *The Tourist City*. New Haven: Yale University Press.
- Falassi A (1987) 'Festival: definition and morphology'. In: Falassi, A. (ed) *Time out of time*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Felsenstein D. και Fleischer A. (2003) Local Festivals and Tourism Promotion: The Role of Public Assistance and Visitor Expenditure. *Journal of Travel Research*, 41, pp. 385-392.
- Fitzgerald, J. και Green Leigh, N. (2002) *Economic Revitalization: Cases and Strategies for City and Suburb*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Frey, H. (1999) *Designing the City: Towards a more sustainable urban form*. London & New York: Spon Press.
- Frey B. (2000) *The Rise and Fall of Festivals, Reflections on the Salzburg Festival*. Working Paper, No 48, Institute of Empirical Research in Economics, University of Zurich, Working Papers Series. Διαθέσιμο στο http://www.econ.uzh.ch/static/wp_iew/iewwp048.pdf [Πρόσβαση 23 Νοεμβρίου].
- Gay P. και Pryke M (eds) (2002) *Cultural economy: cultural analysis and commercial life*. London: Sage Publications Ltd.
- Geissler C. και Krys, Ch. (2013) 'The Challenges of Strategic Management in the 21st Century'. In Schwenker, B. και Wulf, T. (eds), *Scenario-based Strategic Planning*. Wiesbaden: Springer Fachmedien.
- Getz, D. (2005) *Event management and event tourism*. Elmsford: Cognizant Communication.

- Getz, D. (2008) Event Tourism: definition, evolution, and research. *Tourism Management*, 29(3), pp. 403–428.
- Getz, D. (2012) *Event studies. Theory, research and policy for planned events*. London and New York: Routledge.
- Gibson C, και Stewart, A. (2009) *Reinventing rural places. The extent and impact of festivals in rural and regional Australia*. Research Report. Australian Research Council, University of Wollongong. Διαθέσιμο στο <http://barossa.org.au/assets/Uploads/Presentations/Report-on-the-impacts-of-Rural-events.pdf> [Πρόσβαση 4 Δεκεμβρίου 2018].
- Glaeser, E., Kolko, J. και Saiz, A. (2003) *Consumer City*. National Bureau of Economic Research Working Paper. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Goldblatt J.J. (1990) *Special Events: the art and science of celebration*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Gorman-Murray A, Waitt G, και Gibson, C. (2008) A Queer Country? A case study of the politics of gay/lesbian belonging in an Australian country town. *Australian Geographic*, 2, pp. 171–191.
- Griffiths, R. (1995) Cultural Strategies and New Models of Urban Intervention. *Cities*, 12(4), pp. 253-265.
- Grodach C και Loukaitou-Sideris A (2007) Cultural Development Strategies and Urban Revitalization. *International Journal of Cultural Policy*, 13(4), pp. 349-370.
- Hall, T., και Robertson, I. (2010). Public Art and Urban Regeneration: advocacy, claims and critical debates. *Landscape Research*, 26(1), 5–26.
- Hawkes, J. (2001) The Fourth Pillar of Sustainability. Culture’s essential role in public planning. Melbourne: Common Ground Publishing. Διαθέσιμο στο [http://www.culturaldevelopment.net.au/community/Downloads/HawkesJon\(2001\)TheFourthPillarOfSustainability.pdf](http://www.culturaldevelopment.net.au/community/Downloads/HawkesJon(2001)TheFourthPillarOfSustainability.pdf) [Πρόσβαση 10 Δεκεμβρίου 2018].
- Hooves Th. (2006) *Maintaining the Global Competitive Edge of Edinburgh’s Festivals*, Full Report. Edinburgh: Scottish Arts Council. Διαθέσιμο στο <http://www.scottisharts.org.uk/resources/publications/research/pdf/RES21%20Thundering%20Hooves%20Full%20Report.pdf>. [Πρόσβαση 23 Νοεμβρίου 2018].
- Horrigmo, A. M. J. (2012) Why Study the Spread of Culture-led Development Strategies? *Regional and Federal Studies*, 22(5), pp. 553-575.
- Isar, R. F., (1976) Culture and the Arts Festival of the Twentieth Century. *Cultures*, 3, pp. 125-145.

- Judd, D. (ed) (2003) *The Infrastructure of Play*. Armonk: M.E. Sharpe.
- Klaic D. (2006) "Festival" in Lexocon. *Performance Research*, 4(11), pp. 54-55.
- Konsola, D. (1988) Decentralization and Cultural Policy in Greece. *Papers in Regional Science*, 64(1), pp. 129-136.
- Konsola D., και Karachalis N., (2009) *Arts festivals and urban cultural policies: the case of medium sized and small cities in Greece*. Cultural Policy and Management Yearbook 2009. Istanbul: Istanbul Bilgi University Press, pp.51-63.
- Konsola, D και Karachalis N. (2010) The Creative Potential of Medium-sized and Small Greek Cities: reflections on contemporary cultural strategies. *International Journal of Sustainable Development*, 13, pp. 84-96.
- Lévi-Strauss, C. (1977) *Άγρια Σκέψη*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ley, D. (2003) Arts, Aestheticisation, and the Field of Gentrification. *Urban Studies*, 40(12), pp. 2527-2544.
- Martha L. και Kotsaki, A. (2014) Ancient Greek Drama and its Architecture as a Means to Reinforce Tourism in Greece. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 148, pp. 573-578.
- Mercer C. (1991) Brisbane's Cultural Development Strategy: The Process the Politics and the Product. In EIT Pty Ltd, The Cultural Planning Conference, Mornington Vic Engineering Publications.
- Mommaas, H. (2004) Cultural Clusters and the Post-industrial City: towards the remapping of urban cultural policy. *Urban Studies*, 41(3), pp. 507-532.
- Moore I (2014) Cultural and Creative Industries Concept- A Historical Perspective. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 110, pp. 738-746.
- Nisbet, R (1995) *Κοινωνική Αλλαγή και Ιστορία*. Αθήνα: Γνώση.
- Pratt, A. C. (2009) Urban Regeneration: From the Arts "Feel Good" Factor to the Cultural Economy: A case study of Hoxton, London. *Urban Studies*, 46 (5-6), pp. 1041-1061.
- Quinn, B. (2005) Arts Festivals and the City. *Urban Studies*, 42, pp. 927-943.
- Quinn, B. (2009) 'Festivals, Events and Tourism'. In Jamal T, Robinson M (eds) *The SAGE handbook of tourism studies*. London: Sage Publications Ltd.
- Richards, G. και Palmer, R. (2010) *Eventful Cities: Cultural Management and Urban Revitalisation*. Great Britain: Butterworth-Heinemann.

- Richards, G. και Wilson, J. (2004) The impact of cultural events on city image: Rotterdam, Cultural Capital of Europe 2001. *Urban Studies*, 41(10), pp. 1931–1951.
- Roberts, P. και Sykes, H. (Ed.) (2008) *Urban Regeneration: A Handbook*. London: Sage Publications.
- Scott, A. (2000) *The Cultural Economy of Cities*. London: Sage Publications.
- Stevenson, D. (2004) Civic Gold Rush: Cultural Planning and the Politics of the Third Way. *International Journal of Cultural Policy*, 10, pp. 119-131.
- Storm, E. (2002) From pork to porcelain: cultural institutions and downtown development. *Urban Affairs Review*, 38(1), pp. 3-21.
- Tara Lunga, M. (2012) Major Special Events: An Interpretative Literature Review. *Management and Marketing Challenges for the Knowledge Society*, 7(4), pp. 759–776.
- Turner, V. (1982) *Celebration: Studies in Festivity and Ritual*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press.
- UNESCO (1969) *Cultural Policy: A Preliminary Study*. Paris: UNESCO.
- UNESCO (2015) *Resolution on Culture and Sustainable Development- A/RES/70/214*. Διαθέσιμο στο http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/214&referer=http://www.un.org/en/documents/index.html&Lang=E [Πρόσβαση 28 Νοεμβρίου 2018].
- UNESCO (2018) *Reshaping Cultural Policies: Advancing creativity for development*. Διαθέσιμο στο <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/reshaping-cultural-policies-2018-en.pdf> [Πρόσβαση 29 Νοεμβρίου 2018].
- Van Aalst, I. και Van Melik, R. (2011) City Festivals and Urban Development: Does the place matter? *European Urban and Regional Studies*, 19(2), pp. 195-206.
- Van Tuijl, E. και Van den Berg, L. (2016) Annual City Festivals as Tools for Sustainable Competitiveness: The World Port Days in Rotterdam. *Economies*, 4(11), pp. 1-13.
- Visser, G. (2005) Let's be festive: exploratory notes on festival, tourism in South Africa. *Urban Forum*, 16(2–3), pp. 155–175.
- Waterman, S. (1998) Carnivals for elites? The cultural politics of arts festivals. *Progress in Human Geography*, 22, pp. 54–74.
- Zukin, S. (1995) *The Cultures of Cities*. Malden & Oxford: Blackwell Publishers.

Zukin, S. (2004) *Dialogue on urban cultures: globalization and culture in an urbanizing world*. World Urban Forum. Διαθέσιμο στο http://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/3070_67594_K0471966%20WUF2-2.pdf [Πρόσβαση 1 Δεκεμβρίου 2018].

Κανονιστικά κείμενα

Νόμος 2636 /ΦΕΚ Α/ 198 «Σύσταση εταιρειών για την οργάνωση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και για τη διαχείριση της περιουσίας του Ε.Ο.Τ., σύσταση Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού και τροποποιήσεις της νομοθεσίας για τον τουρισμό».

Πρωτογενής Πηγή

Συνέντευξη με την κ. Ορσία Σοφρά, Διευθύντρια του Γραφείου του Καλλιτεχνικού Διευθυντή του Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου.

Διαδικτυακοί Τόποι

- Ελληνικό Φεστιβάλ, <http://greekfestival.gr/>
- Οικονομικά στοιχεία Ελληνικού Φεστιβάλ, <http://greekfestival.gr/to-festival/oikonomika-stoicheia/>
- Συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης. Διαθέσιμες στο <https://www.coe.int/web/conventions/full-list>
- Annual Reports EIF, <https://www.eif.co.uk/about/about-the-organisation>
- Edinburgh International Festival, <https://www.eif.co.uk/>
- Edinburgh Festival City, <https://www.edinburghfestivalcity.com/>
- EU Cultural Policy, https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework_en
- Συνέντευξη καλλιτεχνικού διευθυντή στο Αθηνόραμα από τη Μαρία Κρύου 24/6/2018
https://www.athinorama.gr/theatre/article/baggelis_theodoropoulos_stin_epidaur_o_allazei_o_ruthmos_tis_kardias_mou_-2529204.html
- Συνέντευξη καλλιτεχνικού διευθυντή στην Athens voice 31 Μαΐου 2018, στον Θανάση Καρατζά. Διαθέσιμη στο https://www.athensvoice.gr/culture/theater/447484_vaggelis-theodoropoylos-fetino-programma-ypografo-kai-me-ta-dyo-heria [Πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2018].

- Συνέντευξη καλλιτεχνικού διευθυντή στο elculture, Αργυρώ Μποζώνη
27/2/2018 <https://www.elculture.gr/blog/article/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Συγκριτικός πίνακας χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των δύο φεστιβάλ

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΕΔΙΜΒΟΥΡΓΟ	ΑΘΗΝΑ
Επωνυμία	Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου	Φεστιβάλ Αθηνών και Επιδαύρου
Έναρξη διοργάνωσης	1947	1955
Περιοδικότητα	Ετήσιο	Ετήσιο
Χρονική διάρκεια	25 ημέρες τον Αύγουστο	Ιούνιος-Αύγουστος
Φορέας διοργάνωσης	Διεθνής Εταιρεία Φεστιβάλ Εδιμβούργου- Κοινοφελής Εταιρεία	Ελληνικό Φεστιβάλ. Ανώνυμη Εταιρεία
Διοικητική δομή	Διοικητικό Συμβούλιο που διορίζει τον Διευθυντή	7μελές Διοικητικό Συμβούλιο που διορίζει τον Διευθυντή
Οικονομικά δεδομένα (έσοδα)	Επιχορηγήσεις δημοσίου τομέα 42%, εισιτήρια 30%, fundraising 26%, εμπορικές & εκδόσεις 2%	Επιχορηγήσεις δημοσίου τομέα 60%, εισιτήρια 30% και χορηγίες 10%.
Οικονομικά δεδομένα (έξοδα)	Κόστος παραγωγών και παραστάσεων 75%, μάρκετινγκ, ιστοσελίδα & έκδοση εισιτηρίων 13%, διοίκηση 8% και fundraising 4%.	Κόστος παραγωγών και παραστάσεων 45%, διοικητικό κόστος 50% και μάρκετινγκ 5%.
Μορφές χρηματοδότησης	Δημόσιος τομέας: Συμβούλιο της Πόλης του Εδιμβούργου και το Συμβούλιο των Σκωτσέζικων Τεχνών. & Fundraising	Τακτικός προϋπολογισμός του κράτους (Υπουργείο Πολιτισμού) & εισφορές καζίνο Πάρνηθας και Κέρκυρας.
Περιεχόμενο προγράμματος	Πολυθεματικό: κυρίως διεθνείς παραγωγές και καλλιτέχνες με μουσική (κλασική & σύγχρονη), θέατρο, όπερα, χορός παραστάσεις ειδικά για μαθητές κ.α.	Πολυθεματικό: ελάχιστες διεθνείς συμμετοχές κυρίως εθνικής εμβέλειας συμμετοχές με μουσική, θέατρο, χορός, όπερα, αρχαία τραγωδία και κωμωδία κ.ά.
Χώροι διοργάνωσης	13 χώροι στο κέντρο της πόλης (1 στο λιμάνι)	25 σημεία σε Αθήνα Πειραιά και Επίδαυρο
Παραστάσεις	284 παραστάσεις για το 2017	87 παραστάσεις για το 2018
Αξιοποίηση πολιτιστικών οργανισμών εθνικής εμβέλειας	Συμμετοχή εθνικών πολιτιστικών οργανισμών όπως είναι το Εθνικό Θέατρο της Σκωτίας	Συμμετοχή κυρίως ελληνικών καλλιτεχνών και θιάσων και εθνικών πολιτιστικών φορέων
Κοινό	Διεθνές κοινό με πολιτιστικό τουρισμό	Αθηναϊκό κυρίως κοινό
Επικοινωνιακή πολιτική	Αξιοποίηση των μέσων	Παραδοσιακά μέσα

	κοινωνικής δικτύωσης.	ενημέρωσης.
--	-----------------------	-------------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Ερωτήσεις για το Ελληνικό Φεστιβάλ

1. Το καλλιτεχνικό στίγμα του Φεστιβάλ σε τι βαθμό emπίπτει στις παρακάτω κατηγορίες;

(παρακαλώ σημειώστε 1-5, 1=καθόλου, 2=λίγο 3=μέτρια 4=πολύ 5=πάρα πολύ)

Κλασικό: 2

Εναλλακτικό: 4

Πειραματικό: 3

Καινοτόμο: 3

Συντηρητικό: 2

Mainstream: 3

Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε):

2. Κατά την αντίληψη σας τι ποσοστό των θεατών του Φεστιβάλ...:

Είναι ηλικίας: 18-30 ετών 30% 31-55 ετών _40%_ άνω των 55 _30%_ -
 ΔΓ/ΔΑ

Οικονομικού επιπέδου: Χαμηλού _15%_ Μέσου _70%_ Υψηλού __15%__
 ΔΓ/ΔΑ

Μορφωτικού επιπέδου: Χαμηλού _15%_ Μέσου _40%__ Υψηλού __45%__
 ΔΓ/ΔΑ

Είναι κάτοικοι : Αθηνών _80%_ Εκτός Αθηνών 15%_ Τουρίστες 5%_

ΔΓ/ΔΑ

3. Παρακαλώ συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα με 1-5, 1=καθόλου, 2=λίγο, 3=μέτρια 4=πολύ 5=πάρα πολύ

Στόχοι:	Σε τι βαθμό το Φεστιβάλ <u>συμβάλει</u> στους παρακάτω στόχους:	Σε τι βαθμό το Φεστιβάλ <u>θα μπορούσε</u> να συμβάλει στους παρακάτω στόχους:
Προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού	2	5
Εγκατάσταση στην πόλη δημιουργικών επαγγελματιών και δημιουργικών ανθρώπων	2	4
Νέες επενδύσεις, νέες θέσεις εργασίας και αύξηση εθνικού εισοδήματος	2	4
Αξιοποίηση των πολιτισμικών πόρων της περιοχής	3	5
Ανάδειξη των ντόπιων καλλιτεχνών και της εθνικής καλλιτεχνικής παραγωγής	4	5
Αξιοποίηση δημόσιων χώρων και εμβληματικών εγκαταστάσεων	4	5
Κοινωνική συνοχή με την ελεύθερη και ανοικτή πρόσβαση του πληθυσμού στα πολιτιστικά αγαθά	4	5

4. Υπάρχουν θετικές επιδράσεις στην εικόνα τη φήμη και το κύρος της πόλης από τη διοργάνωση;

(παρακαλώ προσδιορίστε) ΝΑΙ

5. Έχουν παρατηρηθεί αρνητικές επιπτώσεις από τη διοργάνωση του φεστιβάλ όπως π.χ. ο εξευγενισμός της περιοχής (δηλ. άνοδος στις τιμές ενοικίων και ακινήτων);

(παρακαλώ προσδιορίστε) ΟΧΙ

6. Ποιο είναι το ποσοστό ως προς τα συνολικά έσοδα του Ελληνικού Φεστιβάλ, για το έτος 2018, που αντιστοιχεί σε κάθε μία από τις παρακάτω κατηγορίες;

Επιχορηγήσεις δημοσίου τομέα: ____60%____

Εισιτήρια: ____30%____

Χορηγίες: ____10%____

Άλλα έσοδα (προσδιορίστε)_____

7. Ποιο είναι το ποσοστό ως προς τις συνολικές δαπάνες του Ελληνικού Φεστιβάλ, για το έτος 2018, που αντιστοιχεί σε κάθε μία από τις παρακάτω κατηγορίες;

Κόστος παραγωγών και παραστάσεων: ____45%____

Διοικητικό κόστος: ____50%____

Μάρκετινγκ: ____5%____

Άλλα έξοδα (προσδιορίστε)_____

8. Τέλος, ποια είναι η γνώμη σας για το Διεθνές Φεστιβάλ Εδιμβούργου (EIF);

Πολύ ενδιαφέρον, πολύ καλή. There is room for improvement.

Σας ευχαριστώ πολύ.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
ανάπτυξης και αναγέννησης

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
LONEX

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr